

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta

DISERTAČNÍ PRÁCE

Environmentální východiska filosofie naděje

Environmental starting points of the philosophy of hope

Adéla Malá

Školitelka: prof. PhDr. Ilona Semrádová, CSc.

Studijní program: Filozofie

Studijní obor: Filozofie

2022

Prohlašuji, že jsem disertační práci na téma Environmentální východiska filosofie naděje vypracovala pod vedením školitelky samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Praha, 4.5.2022

.....

podpis

Děkuji prof. PhDr. Anně Hogenové, CSc. za inspiraci nejen pro psaní disertační práce, ale také pro filosofické přemýšlení a rozumění světu vůbec.

Děkuji prof. PhDr. Iloně Semrádové, CSc. za pomoc v průběhu celého studia a psaní disertační práce.

ABSTRAKT

Text vysvětluje fenomén naděje z fenomenologického hlediska, jde o explanaci naděje a její porozumění v kontextu lidského života. Naději známe z křesťanského pohledu, jako spásu, odpuštění, naději na věčný život. V postmoderní době se proměnilo lidské bytí a naději je třeba promyslet v nových souvislostech. Nabízí se otázka, co je ve skutečnosti naděje. Ač se to nezdá důležité, pochopení naděje a jejího rozlišení je podmínkou dobrého života jednotlivce i společnosti. Naděje nesmí být iluzí ani pouhým každodenním doufáním ve splnění našich přání. Naděje je především konání, není to kapitulace a rezignace. Pravá, transcendentní naděje se rodí v hluboké krizi, bolesti, opuštění, přichází k nám v trpělivosti, v aktu přijetí, smíření. Naděje je vědomí budoucnosti navzdory skutečnosti. Naděje je vytrvalost, pokora a tajemství. Naděje je radost, je to síla, která k nám přichází z neidentifikovatelného místa, ale rozlévá se všude. Naděje se vztahuje i k bytí celku světa, k odpovědnosti za zachování podmínek života na Zemi, k důstojnému a plně prožitému životu jednotlivců. Naděje jako praktický důsledek ve výchově a vzdělávání.

KLÍČOVÁ SLOVA

Naděje, beznaděj, domov, smysl života, vděčnost

ABSTRACT

The text explains the phenomenon of hope from a phenomenological point of view, it is an explanation of hope and its understanding in the context of human life. We know hope from a Christian perspective, such as salvation, forgiveness, hope for eternal life. In the postmodern age, human existence has changed and hope needs to be thought through in new contexts. The question arises as to what is really hope. Although it does not seem important, understanding hope and distinguishing it is a condition of well-being of the individual and society. Hope must not be an illusion or a mere daily hope of fulfilling our wishes. Hope is above all action, it is not surrender and resignation. True, transcendent hope is born in deep crisis, pain, abandonment, it comes to us in patience, in the act of acceptance, reconciliation. Hope is an awareness of the future in spite of reality. Hope is perseverance, humility and mystery. Hope is joy, it is a force that comes to us from an unidentifiable place, but it spreads everywhere. Hope also relates to the existence of the whole world, to the responsibility for maintaining the conditions of life on Earth, to the dignified and fully lived life of individuals. Hope as a practical consequence in upbringing and education.

The phenomenon of hope is analyzed here from different perspectives, and I conclude that the authors, although in different ways, have the same conclusion.

KEYWORDS

Hope, hopelessness, home, meaning of life, gratitude

Obsah

Úvod	8
1. Ontologie naděje	11
1.1. Co je to naděje	11
1.1.1. Bytí je naděje	16
1.2. Co je to beznaděj	18
1.3. Proč potřebujeme naději	22
1.4. Domov je nadějí	23
1.5. Dobro a zlo v postmoderní společnosti	27
1.5.1. Zlo jako zvyk	31
1.6. Naděje ve smysl života	37
1.7. Funkcionalizovaný svět (bez)naděje	40
1.8. Dva druhy naděje	48
1.9. Naděje a absurdno	51
2.0. Fenomén naděje a ohrožení beznadějí	54
2. Environmentální naděje	62
2.1. Věky (bez)naděje	69
2.1.1. Naděje v (ne)smrtelnost genu	75
2.2. Naděje v odpovědnosti za celek	77
2.3. Odpovědnost za zachování naší planety	81
3. Naděje ve výchově	86
3.1. Naděje ve vděčnosti	89
3.2. Spěcháme na život	91

3.3. Hodnota člověka a naděje v ordo amoris	95
Závěr	99
Seznam použitých zdrojů	101

Úvod

V disertační práci Environmentální východiska filosofie naděje se zaměřuji na rozkrývání podstaty fenoménu naděje. Pokusím se zodpovědět otázky Co je to naděje a co je pro naději fundamentální. Proč potřebujeme naději, jaké máme motivace, kde ji můžeme hledat a jestli lze naději cíleně vyvolat. Neopomínám zde ani otázku beznaděje. Znamená beznaděj ztrátu naděje, anebo to, že žádná naděje nebyla? Je beznaděj zlo? Jak se zlo v postmoderním světě projevuje, a proč je zlo banalizováno?

Naděje se nesmí chápat předmětně, ovšem „Pojmově vymezit se dají teprve vnější projevy naděje, její materializace. To však nikterak neznamená, že naděje je něčím mlhavým.“¹ Naděje není poznání, naděje je tajemství. Není to optimistická pozice mysli, založená na jistém očekávání pozitivních výsledků. Naděje znamená vytrvat v situaci, která je utrpením, zoufalstvím, bolestí. Optimismus je iluze, dokonalé obrazy ideální společnosti nebo nekonečné blaženosti jedince jsou utopie. Naděje není projekce přání, naděje je opora. O naději se můžeme opřít. Pravá naděje se rodí ze zoufalství, naděje není zadarmo a nedá se vůlí evokovat. S tímto tvrzením přišel již existencialistický a personalistický filosof G. Marcel, který uvádí: „Ostatně je fakt, že o naději v pravém slova smyslu se dá mluvit pouze tam, kde hrozí pokušení beznaděje; naděje je akt jejího skutečného, vítězného překonání, aniž možná takové vítězství musí být pokaždé provázeno pocitem námahy; dokonce bych byl ochoten tvrdit, že takový pocit není s pravou naději vůbec slučitelný.“² K naději se dostáváme v bytostné nouzi.

Naději známe jako každodenní touhy po splnění přání, jakési pozitivní myšlení. Zde se pokusím překlenout tyto běžné naděje a dostat se až za horizont, k nadějím, které se rodí jen v bytostném tázání, v mezních situacích, otázkách života, smrti a zoufalství. Je to stále tatáž naděje, která nám vyvstane na mysli, když pospícháme do práce, že dnešní schůzka s vedením dobře dopadne, že naše dítě nedostane špatnou známku, že u zubaře to nebude bolest, nebo že nám nevyprodali ten pěkný svetr? Pravá naděje je transcendentní. Pravá naděje není zbožné přání, je to hluboká, upřímná jistota budoucnosti. Transcendentní naděje je pokora, je to přijetí utrpení, pravá naděje je láska.

¹ Němec, J., ed. Bolest a naděje: 10 esejů o osobním zrání. Praha, Vyšehrad, 1992, s. 239

² Marcel, G., K filosofii naděje. Praha, Vyšehrad, 1971, s. 96

Environmentální naděje se zde prolínají jako praktický výsledek: naděje na čistý vzduch, pitná voda pro všechny, bezpečné potraviny, dostupné léky, důstojný život, bezbolestnou smrt, naději na překonání ekonomické krize, a jiných globálních problémů atd.). V současném, postmoderním světě, v němž je palčivým a přímo bytostným problémem ekologická krize a hrozba zániku vhodných podmínek pro život na planetě, se pokusím nalézt naděje ke smyslu a pokračování života v jeho celistvosti. Nikdy v minulosti nebyl problém možného konce civilizace tak aktuální a reálný, jako nyní.

V dějinách člověka nalezneme zmínky obav o lidskou budoucnost, o přežití a naději v pokračování života. V mýtu život probíhal z dimenze posvátna a přežití záviselo na tom, zda členové společenství jsou schopni nárokům posvátna dostát. Pak přišla filosofie a každodennost dostala důstojnost, udivující, hluboké otázky vedoucí za hranice všednosti. Ekologickými a etickými otázkami se zabýval česko-americký filosof E. Kohák, který precizoval: „Něco se děje s lidskými vztahy, co ničí naše přirozené zábrany a přetváří člověka v hrozbu.“³

Environmentální naděje jsou naděje pro udržení biosféry v takové podobě, aby zůstala prostředím vhodným pro život lidí, zvířat a rostlin, svět, jak jej známe. Změny klimatu mohou být smrtelnou hrozbou pro celé lidstvo. Technologie mění svět příliš rychle, musíme rychle a správně reagovat, nenechat se zahltit informacemi, podrobit je kritice. Co má smysl udržet a co ne, nechat jít. Naděje je i ve výchově, ve vzdělání. Jedině porozumění celku, lidským dějinám, může přinášet nová řešení krizí, s nimiž se globálně i osobně potýkáme. Instantní, krátkodobá řešení, chyby plynoucí z nepochopení, mají tragický dopad. Nejen problém celku řeší z fenomenologického pohledu filosofka A. Hogenová. „Vzdělávání v době planetární nese všechny znaky důsledků „das Gestell“ a „die Machenschaft“. Je nevyhnutelné si toto působení a tuto determinaci uvědomit, což znamená, že vzdělávání nemůže být jen ontické, musíme se vrátit k záběru ontologickému.“⁴

Naděje není pouhé očekávání a doufání, že se něco stane anebo nestane. Naděje je především konání, prosazování myšlenek silou a mocí. Filosofie naděje sehrává obrovskou roli pro lidskou motivaci, politiku, víru a kulturu. Naděje neznamena, že se věci ubírají konkrétním vysněným způsobem. Pravá naděje je nekonečný proces hloubení života, objevování tajemství existence. Přirozeně se v tomto procesu vyskytuje pokušení zoufalství, beznaděj i myšlenky na sebevraždu. Překročením touhy po vlastnictví, překonáním ztotožňování se s podsouvanými

³ Kohák, E., Zelená svatozář. Praha, Sociologické nakladatelství, 1998, s. 19

⁴ Hogenová, A., „K fenoménu die Machenschaft“. Praha, Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2016, s. 79

funkcemi a připuštěním transcendentna, dochází k proměně. Tázáním na celek bytí a uvědoměním si ontologické hloubky se dostáváme k pravé, transcendentní naději.

Naděje není předmět nebo nějaká vypočitatelná jistota. Pravá naděje se nezjevuje sama, je potřeba se k ní probojovat, protrpět. Strach zahlcuje, naděje je východisko ze všeho utrpení.

Cílem práce je rozkrytí fenoménu naděje, co je v naději esenciální, a jaké jsou praktické důsledky naděje pro člověka i lidstvo jako celek. Použitá metoda je analyticko-deduktivní.

Motivace, které mě vedly k výběru tématu filosofie naděje jsou osobního charakteru, ale i závažnost odpovědnosti každého jednotlivého člověka za celek světa. Zaměřila jsem se především na moderní autory, jejichž zájmem je mimo jiné filosofie naděje, ale bádání podkládám i staršími autory, kteří se tématem, byť ne vysloveně explicitně, taktéž zabývali, jako před 2000 lety Platón, nebo v 19. století F. Nietzsche. Křesťanská pojetí naděje zde nebudu rozebírat, neboť by překročila rámec této práce, ačkoliv vztah teologického a filosofického diskurzu v otázkách naděje je také jedním z vhodných bodů, které by zasloužily pozornost. Tématu naděje jsem se věnovala již ve své diplomové práci.

Některé pasáže této disertační práce jsou upravenou či přepracovanou verzí mých textů, které již byly (budou) publikovány jinde.⁵

⁵ Několik krátkých pasáží v 1. kapitole vychází z mého článku „Proměna, nitro a druhý“ (Proměna, nitro a druhý, článek v UK PAIDEIA: PHILOSOPHICAL E-JOURNAL OF CHARLES UNIVERSITY ISSN 1214-8725); pasáž 1.5. věnovaná banalizaci zla, elektronická publikace (toho času ještě nevydána, „K problému banalizace v současné společnosti“); ve druhé kapitole Stať v recenzovaném sborníku prací - část knihy MALÁ A. Odpovědnost za celek v době planetární. In HOGENOVÁ, A. ., Odpovědnost za celek v dnešní době. Praha: Univerzita Karlova - Pedagogická fakulta, 2021, s. 107-116. ISBN 978-80-7603-266-8

1. Ontologie naděje

1.1. Co je to naděje

Co je to naděje? Naděje je otevřenost, pozvání a výzva. Naděje je vítězstvím nad beznadějí. Naděje je pokorná, nesmělá, naděje je tajemství. Naše budoucnost zde ještě není, neznáme ji, nevidíme ji, a přesto jsme na ni odkázáni. Naděje se nesmí nechat unést do snění a iluzí. Naději musíme chránit před beznadějí, ale i před jejím zfalšováním iluzí, projekcí přání, utopickými obrazy a naivním optimismem. Slova o naději ztratila v dnešním světě věrohodnost. Naděje totiž není plné poznání, plné pochopení, naděje je tajemství. Naděje je též chápána jako optimistická pozice mysli, která je založena na očekávání pozitivních výsledků v životě jednotlivce. Naděje je možné rozdělit podle úhlů pohledu na psychologické, naděje ve zdravotnictví, v kultuře, v literatuře, v mytologii a v již zmíněném náboženství.

Optimismus, jak nám současní autoři, lektori pozitivního přístupu k životu a kouči podsouvají, není pravá naděje. Vědecko-technický rozvoj a novověké nadšení z něj již dávno opadlo. Považujeme za samozřejmé, že s pokrokem bude život snadnější, že se odstraní všechny překážky a že evoluce lidstva směřuje už jen k dokonalejší a příjemnější civilizaci. K naivitě optimismu patří i banalizace zla.

O naději se vede zápas. Naděje neznamena splnění všech našich přání ani to, že se budeme mít stále dobře, že věčně budeme v dobré náladě, nebudeme mít žádné těžkosti, ani že vše dobře dopadne. Naděje znamená vytrvat i v situaci, kdy zjistíme, že optimismus je iluze.

Radostný optimismus až příliš často vystřídá pesimismus a cynismus. Optimismu snadněji podléhají povrchní, naivní a méně vzdělaní lidé. Pesimističtí jsou většinou moudří, vzdělanější lidé, kteří pochopili, poznali a jsou již vším unaveni a znechuceni marností světa kolem. Podle Halíka každá společnost projevuje své naladění ve výskytu psychických poruch lidí. „Dějiny psychoterapie učí, že výskyt psychických poruch a nemocí vždy nějak zrcadlí stav společnosti: problém Freudovy doby, doby viktoriánského prudérního potlačování emocí, byla ‚neuróza‘, zatímco typickou bolestí naší doby, zaplavené ničím neomezenou nabídkou možností, jsou

deprese a závislosti.“⁶ Když se objeví problémy, až už vztahové, pracovní, nebo zdravotní, člověka přestane těšit to, čím dosud žil. Budujeme vnějšek svého života, ale zapomínáme na vnitřek, na hloubku, na naše nitro. Každá krize je podle Halíka příležitostí k tomu, tuto hloubku objevovat, což lze aplikovat i na civilizaci celkově.

Při nekončících snahách dostat se na vrchol, podávat výkony, být lepší a efektivnější, přichází únava, krize. Můžeme upadnout do zahořklosti, nebo se oddat naději. Jak můžeme objevit pramen naděje? Naděje, která nehýří optimismem, že vše bude zase dobré, ale naději, která dává sílu nést tíhu situace. Svět je křehký a zranitelný. Naděje pro člověka jako potrava na cestě nekonečnou pouští. Postmoderní člověk žízní po spirituálních zkušenostech. Děsí nás minulost, odmítáme minulost, ale čím více jí odmítáme, tím jsme tou minulostí více. Minulost je kontinuita, nelze proti ní bojovat. Nejnaivnější způsob, jak něco nechtít, je to odmítat, aniž bychom tomu rozuměli. Jsme nedobrovolnými svědky světové hospodářské, sociální, politické a ekonomické krize, manipulace s přírodou, lidmi, dějinami. Jaké léčivé východisko nabídla postmoderna? Zisk a peníze se staly nejvyšším cílem. Kdo má peníze, má moc. „Kupříkladu dnešní vědecký výzkum v mnoha oborech už dávno nemá ctižádost ani svobodu naplňovat touhu lidského ducha po poznání pravdy, jak to pateticky deklaroval racionalismus osvícenství, nýbrž poslušně plní zadání diktovaná ekonomickými, případně politickými zájmy svých mecenášů (nejvíce patrné je to snad na manipulaci lékařského výzkumu zájmy farmaceutických firem). Zisk se stal pravdou vědy.“⁷ Se zdravím se nakládá jako s předmětem. Tento trend se implementoval i do vztahu k životu. Aktuální problémy doby, pandemie nemocí, důsledky klimatických změn, ekonomické obtíže, terorismus i ztráta odpovědnosti za důsledky chování, jsou považovány za nutný důsledek dynamiky světového dění. Zlo, které je banalizováno, odpovědnost, která je kolektivní. Každý jedinec je ve svém životě ovlivněn společností, není však osudově determinován. Máme svobodnou vůli a musíme mít odvahu k odpovědnosti.

Když člověk ztratí vůli žít, ztratí pravou naději. I v nejhlubší krizi musí člověk proměnit svůj vztah k životu, postavit se sebedestrukci nadějí a vůli žít.⁸ Nově se objevují amatérští léčitelé, i ezoterici nabízející alternativní terapie slibující zázračná uzdravení nemocných. Se zázrakem uzdravení nebo obratu situace k lepšímu nelze kalkulovat. Ani naději si nemůžeme objednat či vynutit.

⁶ Halík, T., Stromu zbývá naděje. Praha, Nakladatelství lidové noviny, 2009, s. 24

⁷ Tamtéž, s. 37

⁸ Srov. tamtéž, s. 40

Naděje je osobní nebo kolektivní (např. naděje na cestu z ekonomické krize). Halík dodává: „Čekám však, kdo z odpovědných bude mít odvalu nahlédnout a nahlas pojmenovat ono zadlužení, jehož je současná krize jen stínovým připomenutím: totiž připomenutí faktu, že jsme se svým životním stylem a mírou spotřeby parazity zeměkoule, že kdyby zbytek světa se rozhodl pro náš životní styl (který tam vyvážíme a propagujeme svými reklamami, popkulturou a ideologií), dojde k totálnímu vyčerpání zdrojů a naprostému planetárnímu kolapsu.“⁹ Podle Halíka je nemoc jednotlivce i nemoc společnosti vždycky šance k obratu, ke změně. Stojíme před výzvou učit se z vlastních chyb. Objevovat nové šance tam, kde je sklíčenost a rezignace. Nevěřme těm, kdo nabízejí instantní a jednoduché řešení z krize. Musíme hledat prameny naděje. „Nemá-li člověk (ani společnost) dostatek důvěry a naděje (anebo když namísto naděje nastupují iluze), nebude mít sílu uvést do pohybu ani ona „technická opatření“, která jsou k zvládnutí krizi nezbytná.“¹⁰

Pojem naděje známe především z křesťanské tradice, jako důvěřivé očekávání milosti Boží, naděje ve spásu člověka a příchod nového věku. V křesťanském pojetí je výrazem, aktem naděje, modlitba. „A nejde tu o ‚malou naději‘ ve smyslu očekávání splnění našich jednotlivých konkrétních přání (to by se nám i zde na místo naděje vetřela její karikatura, ‚optimismus‘). Skutečná naděje míří k tomu, čemu sama nerozumí, ke skutečnosti tak velké, že ji ani nedokáže pojmenovat.“¹¹ V modlitbě se učíme trpělivosti, vytrvalé touze a tuto nekonečnou trpělivost nazývá naději „božskou cností“ na rozdíl od lidského chtění a iluzi. Lidský optimismus i iluze se vztahují ke konečnému, nízkému cíli, ale skutečná naděje překračuje horizont konečných cílů.¹² Víra je dar. Ale nikdo nemůže věřit plně, vždy přicházejí okamžiky pochybností a u nevěřících probleskuje víra, kterou ani neumí pojmenovat. Víru nelze přirovnávat k vlastnictví, kterým by bylo možné se honosit. Vírou jsme obdařeni. „Je nicméně třeba poznamenat, že poslední reflexe, jakkoli je blízko ontologickému argumentu, má za předmět určité Věřím, které však má vždy podobu Věřím v Tebe, který jsi mým jediným útočištěm.“¹³ Bůh je pro Marcela absolutní Ty, nelze zaměnit za on. Víra není objektivní danost. Jsme obdarováni natolik, nakolik se dáváme. Ve své filosofii používá hloubání místo definic. Bůh není dán theodiceou. Jde o osobní přístup.

⁹ Tamtéž, s. 42

¹⁰ Tamtéž, s. 45

¹¹ Tamtéž, s. 193

¹² Srov., tamtéž, s. 194

¹³ Marcel, G., *Od názoru k víře*. Praha, Vyšehrad, 2004, s. 234

Víra, naděje a láska¹⁴. I odpuštění vin je naděje. Křesťanské pojetí naděje nebudu více rozebírat, neboť by překročilo rámec této práce, ačkoliv vztah teologického a filosofického diskurzu v otázkách naděje je také jedním z vhodných bodů, kterým bych se mohla věnovat.

Běžné naděje spojujeme s konkrétní situací. Máme naději, že něco dobře dopadne. Že se uzdravíme z nemoci, že se k nám milovaná osoba vrátí, máme naději, že se v životě uplatníme, že naše děti budou zdravé, že budeme mít dost peněz, že prožijeme krásný a plný život, ale doufání ve věci, kterým nepřikládáme zvláštní důležitost, jsou prostoupeny jakousi lhostejností. Konkrétních nadějí je nespočetně. Jsou to běžné, každodenní naděje, které jsou spíše vyjádřením přání, že se splní naše představa ideálního výsledku. Pravá naděje je naopak hluboká, nepřichází k nám v podobě smyšleného, povrchního přání, tato naděje se rodí v utrpení, v zoufalství, v hloubce prožívání, nepřichází v závislosti na tom, zda si ji přejeme. Pravá, transcendentní naděje se nedá přivolat jako pes na písknutí, kdykoliv ji u sebe chceme. Podle Hogenové se naděje podobá náhodě, tomu, co se nám přihodilo bez plánu.¹⁵ Naděje se nedá plánovat. Naděje k nám přichází sama, když se ponoříme do sebe dostatečně hluboko. Naděje je v každém z nás, je uvnitř, není vně, naděje není objekt, není to věc. Naděje je pravým bytím. Když opravdu jsme, v přítomném okamžiku, bez nánosu všech nepravd, klamů, povrchností, tam vychází naděje. Naděje znamená věřit v sám sebe, žít z vlastního, z toho, co je jen a jen naše, to je naděje. Jít vlastní cestou, ne žít podle návodu, který nám někdo podsouvá jako správný a navádí, co dělat, jak žít. Žít z vlastního vyžaduje ohromnou odvahu, ale je v tom naděje. „Chceme-li ale opravdu žít z naděje, pak se musíme k naději prodrat, probolet, propochybovat, probourat.“¹⁶ Naděje není předmět, na naději nemůžeme ukázat prstem, nemůžeme jí ani zaškatulkovat a jednoduchá deskripce na ni nestačí. Naděje přichází jako dar, nečekaně a bez očekávání protislužby. Avšak není úplně zadarmo, musíme se k ní dostat skrze vlastní nitro. Naděje se rodí z utrpení. Naděje je radost, je to síla, která k nám přichází z neidentifikovatelného místa, ale rozlévá se všude. Víme o ní, cítíme naději.

Naděje je naše světlo, jak říká Hogenová. Naději si nelze přivolat oněmi kuchařkovými návody na šťastný život. K naději se nelze dostat krok za krokem, i když budeme následovat ty nejlepší rady a postupy, k naději se nemusíme ani přiblížit. Naděje se musí zrodit jen v nás, z pravého, autentického bytí. Naději máme bez důvodu, transcendentní naděje nepotřebuje důvod.

¹⁴ V Novém Zákoně v 1. listu apoštol Pavel Korintským sděluje význam lásky v životě člověka a vyzdvihuje stěžejní trojici „víra, naděje, láska“. Bible, 1 Kor 13,1

¹⁵ Srov. Hogenová, A., K fenoménu „die Machenschaft“. Praha, Univerzita Karlova - Pedagogická fakulta, 2016, s. 16

¹⁶ Tamtéž, s. 17

Naděje se rodí z bolesti, bolest prohlubuje, drží nás v přítomnost, jsme jinak, jsme bytostně. V bolesti vystupujeme z času, „nic není vpředu, nic není vzadu“¹⁷, bolest je kotvou do nekonečnosti. Bolest většinou bývá uchopena jako něco, čemu je třeba se vyhnout, nejen fyzické bolesti, ale i té duševní. Hogenová říká, že „bolest je fenomén privace, něco nám podstatným způsobem schází, ale netýká se jen těla, týká se ‚celého člověka‘, tzn. bolí nás i duše.“¹⁸ Bolest pocítujeme, když jsme svědky nečestného chování, a mlčení přihlížejících, když se nemůžeme vzepřít proti nespravedlnosti, když jsme naprosto bezmocní, bolí nás duše.

V současném světě jsou nám podsouvány předmětné naděje ze všech stran. Reklamy vábí, abychom nakoupili potraviny v tom a tom řetězci, ty a ty produkty, jedině pak budeme šťastní. Pojistěte si auto a nic se vám nestane. Zarezervujte si dovolenou ihned, ať neseďte v létě doma. Sedět doma se nehodí pro moderního člověka. Všichni musí o prázdninách někam letět, ideálně k azurovému moři do hotelu s bazénem a tobogány pro děti. Všichni mají stejné oblečení, brýle, účesy, produkty. Už Sokrates procházejíc se na trhu zvolal: „Ó to je na světě věcí, které nepotřebuji!“ Dnes bychom mohli zvolávat daleko hlasitěji. Je nám vnucováno, že všechny ty věci potřebujeme ke svému životu, že ony nás učiní šťastné, že bez těch věcí náš život není plný. Je to směšné. Jsme v zajetí fenoménu „die Machenschaft“¹⁹, trh je pramenem rozhodování. Musí se prodávat to, co chce většina, poptávka určuje nabídku.

Nespravedlnost je všude. Citliví jedinci a ti, kteří se snaží žít poctivě to nejvíce pocítují. Křesťanství slibuje spravedlnost a soud po smrti, ale nikdo z nás o tom nepřinesl žádnou zkušenost. Naše zkušenost končí smrtí a co je po smrti, zůstává předmětem úvah. Potřebujeme naději na spravedlnost na tomto světě, v tomto životě!

Podle Marcela se láska nedá odtrhnout od naděje²⁰. Pokud by naděje byla vrozenou dispozicí, dokazovala by nutnost existence vyššího principu, Boha. My však nevíme, jestli je naděje od milosti závislá nebo ne. Láska vyvolává obrazy, kterým věříme, je to iluze, kterou považujeme za skutečnou. Naděje v sobě nese prvek realizace, nejen dispozici člověka.

¹⁷ Hogenová, A., Čas jako problém. Praha, L. Marek, 2011, s. 37

¹⁸ Tamtéž, s. 37

¹⁹ Knihu s názvem K fenoménu „die Machenschaft“ napsala A. Hogenová, kde naprosto detailně vysvětluje fungování tohoto fenoménu a jeho dopadu na lidské životy. Hogenová, A., K fenoménu „die Machenschaft“. Praha, Univerzita Karlova – Pedagogická fakulta, 2016.

²⁰ Malá, A., Filosofie naděje. Diplomová práce obhájená v roce 2009 na Husitské teologické fakultě Univerzity Karlovy

1.1.1. Bytí je naděje

Naděje je dobro. Radost. Přijetí. Smíření. Hogenová mluví o ohňovém středu, podobně jako Heidegger.²¹ Jeho Geviert, čtveřina, čtvernost, čtyři elementy, které jsou v každé věci, v některé je více toho, v jiného onoho, ale v každé jsou čtyři. Každou věcí i člověkem prochází kříž, čtyři pruhy, které se protínají. Podle Heideggera už vše ztratilo smysl, je to tak sterilizované, amerikanizované, technizované. Budeme čekat stovky let, než zase někdo řekne kloudné slovo, aby mělo smysl.

U Heideggera je možné chápat naději jako bytí člověka, putování za smyslem bytí. Bytí ve světě je bytostně starost, obstarávání.²² Heidegger pro bytí hledal různá slova, světlina bytí. Není to tolik výraz pro bytí, jako spíše pro událost, kde se to bytí zjevuje. Bytí probleskuje, skrývá se a zároveň je viditelné. Skrývá se tím, že je očividné. Pravda je očividná, ale pro svou sebestřednost ji nevidíme.

Bytí je časování, pomíjení, zanikání až nicotnění. Rozvoj, rozkvět, stagnace, degradace, vzmach, pomíjení, smrt. Člověk je jediné jsoucné, které už tomu bytí tak nějak rozumí. Má předchůdné porozumění. Před-porozumění. Jen člověk předem ví, co je to bytí, zvíře to neví. Člověk to ví, protože se na to bytí ptá. Jen to jsoucné, které je schopné se na to bytí ptát, předem nějak ví, co to je. O čem nic nevím, na to se neptám, o tom se nebavím. Tam žádné otázky nevzniknou. Vše na světě je jsoucné, které má bytí. Jen člověk může existovat, jen člověk může překračovat sám sebe do budoucna²³, sebeprojektovat, sebevztahovat, mířit výš a dál až ke smrti. Díky svému vztahu ke smrti rozumíme bytí. Když si uvědomíme, že zemřeme, pochopíme, že naše bytí je čas. Je to proces stávání se, zanikání, mizení. Náš život je pomíjivost, pobyt. Každý si to odbude a pak půjde. Hledat smysl ze mě, z toho tady a teď. „Chtění a přání jsou ontologicky nutně zakotveny v pobytu jako starosti; nejsou to tedy jednoduše ontologicky indiferentní prožitky, vyskytující se v nějakém co do smyslu svého bytí zcela neurčitým proudu“.²⁴

²¹ Člověk náleží do součtveří Země, Nebes, Božského a Smrtelného, jak uvádí Heidegger. Srov. Filosofický slovník, kol. autorů, Olomouc, Nakladatelství Olomouc, 1998, s. 377

²² Srov. Heidegger, M., Bytí a čas. Praha, Oikymen, 2018, s. 227

²³ Podobný pohled na člověka jako otevřenost, jako pohyb a možnosti najdeme u Schelera. „Člověk je bytost, její bytí samo je dosud otevřeným rozhodováním, čím chce být a čím se chce stát“, Scheler, M., Můj filosofický pohled na svět. Praha, Vyšehrad, 2003, s. 158

²⁴ Heidegger, M., Bytí a čas, Praha, Oikymen, 2018, s. 228

Člověk je otevřenost vůči zevnějšímu. Jsme v síti vztahů s věcmi kolem, s příručními jsoucnými. Jsme obklopeni věcmi, nejsme sami. Jsou to prostředky k něčemu, k účelům. Lidský život je neustálá starost, obstarávání. Co mám koupit, zařídit, kam ještě dojít a co bude zítra. Ocitli jsme se tu, vrženi do života, bez ptaní a stejně tak budeme i vyvrženi. Jsme bytí k smrti. Dál jít nejde.

V době našeho putování od kolébky k hrobu musíme žít autenticky. Většina lidí žije neautenticky, anonymně, kolektivně. Má názory, jaké se mají mít, dělá, co se dělat má, mluví, jak se má mluvit. Zapomněli jsme na smrt i na bytí. Ono se umírá. Každý umře. Není tam „Já umřu, ta smrt přijde na mě.“ Existence je nejistá, nebezpečná, nikdo nevíme, kdy ta smrt přijde na mě. Dokud máme život, dokud máme bytí, máme i naději. Když život skončí, končí i naděje.

Filosofie²⁵ poskytuje naději. „Naděje je setkání s možností vyvázat se z kauzalit jsoucna a jejich naléhavosti, která nikdy neustává.“²⁶ K tomu být sebou, u sebe, otevřít se, je třeba odvahy a nese to s sebou i riziko. Naděje je přijetí, jak říká Hogenová. Nietzsche by s tím souhlasil. Přijetí, láska k osudu, amor fati. Radostné přijetí všeho, co k nám přichází, přijetí všeho, co jest. Amor fati radostně vítá vše, i těžkosti, protože na nich může cvičit svoji sílu. Amor fati je i láska ke smrti, ne strach. Vše je dobro. Podle Hogenové naděje přichází i z toho, že zlo je nedostatkem dobra. Zlo nemá vlastní substanci, zlo závisí na dobru. Hogenová precizuje: „Naděje přichází jedině z toho, co nazýváme bytím, a někteří to nazývají Bůh.“²⁷

Ekonom vidí jen komodity. I vzdělání je komodita a imperativ dneška zní: studujte na soukromých školách, investice se vám vyplatí. Vráť se vám v podobě perspektivního zaměstnání a vysokého platu. Jde jenom o peníze, o materiální zabezpečení, zajištění. Vůbec nejde o hloubku, ontologii. Všichni nemohou dělat totéž, nejsme stejní ve svých nadáních, zájmech, v tom, k čemu tíhneme. Jsme svědky nárůstu hnutí návratu k přírodnímu životu, bio stravování a motivování k tomu, dělat jen to, co nás baví, ale to je opačný extrém. Existují povinnosti, nutnosti, očekávání. Ale všichni máme oblast, v níž jsme dobří, která nejlépe vyhovuje právě nám, kde můžeme rozvíjet a uplatnit svůj potenciál. Není snad úkolem člověka objevit v sobě to, v čem je dobrý a svým uměním zlepšovat život druhých? Neměli bychom si přát to, abychom svět učinili lepším místem, než jakým bylo před tím, než jsme sem přišli? Zanechat svět lepším místem, až budeme odcházet. Může to být zítra! Nejde o planetární

²⁵ řecky φιλοσοφία, z φιλεῖν a σοφία, láska k moudrosti

²⁶ Hogenová, A., K fenoménu „die Machenschaft“, Praha, Univerzita Karlova – Pedagogická fakulta, 2016, s. 18

²⁷ Srov. tamtéž, s. 18-19

měřítka, ukončit hladomor. Pro jednoho člověka nedosažitelný cíl. Stačí být dobrý člověk, dobrý učitel. Chápavý, naslouchající, konající, podporující mladé a usnadňující jim cestu studiem. Taková pomoc se nikdy neztratí. I v tom je naděje, že každý přinese na svět něco dobrého ze sebe a daruje to druhým. Vyprázdněním podstatností se svět stává stejným, objednatelným. Stejně budovy, stejná infrastruktura, stejné pořady, stejná móda. V současném technizovaném a funkcionalizovaném světě existuje propast mezi problémem zla a fungováním. „Ostatně – říkám to znovu – je to neustálé pokušení pro lidský rozum, přinejmenším ve světě, jako je náš, jenž je čím dále tím úplněji vydán na pospas technice, připodobnit Zlo k závadě ve fungování.“²⁸ Co my nazýváme zlem je interpretováno jako selhání důležitých vlivů, špatnou adaptací nebo duševním otřesem.

1.2. Co je to beznaděj

Co je to beznaděj. Je beznaděj ztrátou naděje, kterou jsme nejprve měli, anebo je beznaděj situace, kdy žádná naděje nebyla a není? Beznaděj je pravá nicota. Na pozadí nicoty vyvstává bytí i naděje. Svět je popisem představ o něm, v současnosti nejde o svět sám. Podle Hogenové jsme ztratili ontologickou blízkost. Pravda ve smyslu neskrytosti (aletheia), je nahrazena (certitudo), jistotou. Každý se chce zajistit. Zajištění je neuskutečnitelné. Život je nezajistitelný, jediná jistota je smrt. Pořádají se demonstrace proti válce, proti kácení lesů, proti hladomoru. Kdo chce mír, musí žít v míru, ne bojovat proti válce. Kdo chce ukončit kácení lesů musí si uvědomit, kolik výrobků, jejichž základním materiálem je dřevo, používá a kdo je proti hladomoru, musí se obrátit k dobrovolnému snížení životních nároků a plýtvání potravinami. Zlo se nevymýtí zlem, jen dobrem, promyšleným jednáním, které pramení z pochopení celků, pochopení toho, co je podstatné. „To nejvlastnější se nedá vyvolat v podobě dogmatu, v podobě vědeckého faktu. Nejvlastnější najít je nejtěžším úkolem života a současně tím, co nejjednodušším způsobem míváme, protože nepostřehujeme to, co je nejpodstatnější.“²⁹

Nemít budoucnost je beznaděj, smrt, nicota. K budoucnosti se vztahujeme nadějí, přáními, plány, touhami i obavami. Naděje osvobozuje od minulosti a hrůz a ulehčuje přítomnost.

²⁸ Marcel, G., Přítomnost a nesmrtelnost. Praha, Mladá fronta, 1998, s. 80

²⁹ Hogenová, A., Nesmíme pospíchat. Praha, L. Marek, 2014, s. 150

Čas je dar. Přítomnost je dar. Život je pobývání v přítomnosti, existenci. Člověk je otevřeným příběhem. Poznat druhého nelze absolutně. Druhý je tajemstvím, je tajemstvím vždy, pokud je sám sebou. Slovy Lévinase se potřebujeme opírat o legitimnost, usilovat o lepší jednání, třebaže k tomu nemáme návod. Lévinasova etika je diarchie mezi legalitou a legitimitou. Nestačí jednat jen legálně na úrovni práva, je potřeba jednat legitimně. Svědomí nejsou naučené normy a zákony, to jsou někým podstrčené vzorce. Musí jít o autentické, o vlastní jednání, bytí, rozhodování, o dobro a lidskost. Svědomí nemohou být společenská kritéria a konvence. Nemůžeme si být jisti, že naše rozhodnutí dnes, nebude zlem pro lidi v budoucnu, protože budoucnost neznáme, nedá se vypočítat. Strach je zmatení, panika, ve strachu se ztrácíme sobě samým, děláme chyby, nesoustředíme se. Strach bere domov. Je nutné dospět k odhodlání a odvaze žít z vlastního, k odvaze připustit si strach i bolest i smrt, a ti, kteří toho nejsou sami schopní, vyhledávají pomoc terapeutů. Dle názoru Hogenové je nejdůležitější péče o duši. Duše vzniká časováním. Díky duši víme o věcech, které nemůžeme empiricky zakusit, a právě tyto jsou podstatné. Člověk není nepopsaná deska, na svět už přicházíme s určitým předporozuměním. Tím, že tíhneme po naplnění, se chceme vrátit „domů“. Domov³⁰ je přijetí, laskavost, domov jsou odpovědi, domov je naděje. Potřebujeme klid, naplněnost, ne naplňovat cizí představy, ale žít z vlastních možností. Smrt nás nutí žít smysluplně.

Naděje prýští i z nicoty. Celý svět je plný roztodivných jsoucen, to je samo o sobě dobro, neboť nic z toho by být nemuselo. Znamé memento mori³¹ nám připomíná, že jsme smrtelní. Nebudeme zde navždy a máme jen omezený čas, který zde strávíme. Život je krátká návštěva. Nicota je pozadím pro jsoucná, která kolem nás vyvstávají. Nicota je dobro, nicota je bytí. Z nicoty vystupuje naděje. Život, pobývání v přítomnosti, existence, je dar. Není to samozřejmost. Život je dar, ale sám o sobě je i starostí. Je krátký, příliš krátký, než abychom se nechali vláčet fenomény „das Gestell“ a řídit „die Machenschaft“³². Zapomínáme na jednoduchou nevyhnutelnost, na svobodu našeho myšlení. „Myšlenka či naděje na svobodu

³⁰ V současnosti člověku chybí domov úplně nejvíce. Podle Hogenové dětem i dospělým chybí laskavé přijímání, které domov dává, jedině v laskavosti se může člověk rozvinout a být sám sebou. Hogenová, A., Slaninka, M., Žít z vlastního pramene. Praha, Malvern, 2019, s. 27

³¹ Memento mori je mravní zásada, často citovaná ve středověku a raném novověku, jež upozorňuje člověka, aby nikdy nezapomínal na svou pomíjivost a připravoval se na smrt. Dostupné z https://cs.wikipedia.org/wiki/Memento_mori

³² Tímto tématem se blíže zabývá Hogenová, A., K fenoménu „die Machenschaft“. Praha, Univerzita Karlova - Pedagogická fakulta, 2016.

vysvětlují beznaděj, kterou se v přítomnosti vyznačuje zapletení do existence. Tvoří ji samo jiskření subjektivity, která se stahuje ze svého závazku, aniž by ho zničila.“³³

Hogenová dodává že „Je třeba se vrátit k zá-zraku obdarování větrem, který se do nás opírá, při naší cestě za povinnostmi, je třeba se naučit být obdarováván malými věcmi. Pak žijeme v naději a žijeme dobře.“³⁴ Bytí otevření tomu, co bytí žádá, naslouchat tomu, co ušima neslyšíme. Něco nás vyzývá, chce naši otevřenost, ale karteziánský člověk toho není schopen.

Naděje je darem. Nedá se koupit, připravit, vynutit, nepřichází na rozkaz. Zrození naděje potřebuje čas, otevřenost, nakloněnost. Bytí není předmět, ani subjekt. Bytí je přístupné jen v bytostném tázání, bytí se rodí vždy jako poprvé. Naděje je darem, který přichází v otevřenosti, v tázání. Skrze technické postupy se k naději nedostaneme. Můžeme se dostat ke slastným pocitům, k blaženosti, můžeme zapomenout na tíhu života, ale to není naděje. Naděje je hloubení života.

Trpělivost nám umožňuje nepodléhat beznaději, nenechat se v soužení a těžkostech přemoci malomyslností. Trpělivost se stává i schopností podpírat druhé a nést s nimi jejich životní příběh, být svědkem a účastníkem jejich osudu.

Existují nejrůznější formy beznaděje, v každém okamžiku existence. Propadnutí beznaději je stav, kdy nevidíme žádné jiné východisko, kdy chceme uniknout do nicoty, kdy smrt se jeví nejsladší. Beznaděj je stav, kdy již nemáme trpělivost, nemáme žádnou sílu, neuklidňuje ani modlitba. Beznadějí znamená, že nás přemohlo zoufalství. Možnost sebevraždy může být záchytným bodem metafyzického myšlení. Metafyzické myšlení sebe uchopuje dramatem. Podle Marcela filosofie směřuje do oblasti, kde tragično mizí, stává se abstraktním a tragické veličiny života člověka ani nezachytí. Filozofové se nezaobírají nemoci a dalšími tragickými, podstatnými věcmi. Řečeno s Marcelem je to snaha o popření ontologické potřeby. Dává důraz a poukazuje na sebevraždy, smrt, zradu a zoufalství, které jsou výronem vůle k negaci a zasahují do bytí. Antagonismus mezi zoufalstvím a nadějí je základem Marcelova fenoménu naděje. Zoufalství na straně jedné, naděje na straně druhé. Výsledkem je bilance, hodnocení. Schopnost hodnocení má pro každého určité limity, za nimiž již hodnotit nedokážeme, a proto pro nás nic za tímto přesahem de facto neexistuje. „Naděje spočívá v jistotě, že za vším, co je dáno, co může být shrnuto v určitý seznam nebo jakkoli propočítáno, existuje v bytí tajemný princip, který je se mnou ve shodě, který nemůže nechtít totéž, co chci i já, alespoň pokud si to skutečně

³³ Lévinas, E., Existence a ten kdo existuje. Praha, Oikoymenh, 1997, s. 74

³⁴ Hogenová, A., K fenoménu „die Machenschaft“. Praha, Univerzita Karlova - Pedagogická fakulta, 2016, s. 21

zaslouží být chtěno a pokud to chci celou svou bytostí.“³⁵ Realita se nemůže stavět nepřátelsky proti tomu, o čem tvrdím, že je samo o sobě dobré. Určitý řád bude ustanoven i přes všechny zkušenosti a pravděpodobnost, není to jen přání ale tvrzení, a to je opravdová naděje. Naděje se přenáší přes veškeré empirické zkušenosti do roviny transcendentální. Napětí mezi nadějí a absolutním zoufalstvím přetrvává až do konce. Podle Marcela je naděje a absolutní zoufalství neoddělitelné.³⁶ Žitý svět dovoluje absolutní zoufalství, ale proto nebo snad díky tomu může vyvstávat i nepřemožitelná naděje. Ale i naděje může být nepoznána a otočena v problém. Poté je chápána zkresleně, ovlivňuje realitu a nechce vidět pravý stav věcí. „Mezi nadějí, mezi realitou naděje v srdci člověka, který doufá -, a duchem, který o ní soudí, ačkoli zůstává zajat v objektivitě, je tedy stejná přehrada jako mezi čirým problémem a čirým tajemstvím.“³⁷ Svět je světem touhy a strachu, svět ovládaný technikou. Dnes se ocitáme takřka ve věku zoufalství.

Žitý život je plný touhy a strachu zároveň; svět ovládaný technikou a převoditelný na funkci. Technika může být vždy dána do služeb touhy a strachu, jde o zoufalství z vědomí její neúčinnosti. Víme, že se nemůžeme zmocnit světa věcí, tedy zoufalství z důvěry v techniku, tj. realita jako soubor problémů. Ovládnutí své vlastní moci³⁸ má oporu jedině v duchovním usebrání. Stále existují oblasti a je jich hodně, které i přes nejmodernější technické vymoženosti ve své moci nemáme. Marcel se táže, jak toto zjištění kvalifikujeme. Uvádí příklad počasí. Nad počasí a meteorologickými podmínkami nemáme a nemůžeme získat moc, myšleno nadvládu a otázkou zůstává, zda by bylo vhodné a správné takovou moc získat. Vytrácení ontologie ze života způsobuje pád bariér, tužeb po ovládnutí vesmíru, protože se již nemusíme dále tázat, co nás k tomu opravňuje. Čím je nepoměr mezi technickými požadavky a křehkou duší větší, tím více hrozí probuzení zoufalství, které dříme v každém z nás.

Naděje je prožívána v nitru, ale vždy se váže na společenství. Naskýtá se proto otázka, zda beznaděj a samota nejsou prakticky totéž. Každý člověk je odsouzen žít a zemřít sám, nikdo za nás náš život nemůže odžít a nikdo za nás nemůže ani zemřít, a aby tu tíhu bylo možno vůbec unést, musí se maskovat iluzemi, proto si Marcel myslí, že v jádru naděje je iluze. Naděje se nesmí proměnit v předvídavost, naděje není prorocství, nemůžeme vlastnit budoucnost. Většina lidí ze strachu z nejisté budoucnosti setrvává v poutech touhy po „mít“, čili vlastnit. Prává

³⁵ Marcel, G., K filosofii naděje. Praha, Vyšehrad, 1971, s. 23

³⁶ Srov. tamtéž, s. 24

³⁷ Tamtéž, s. 25

³⁸ Tuto moc Gabriel Marcel nazývá „reflexe na druhou“. Marcel, G., K filosofii naděje. Praha, Vyšehrad, 1971.

naděje nesouvisí s fyzickým zdravím, vitalitou, nelze ji objasnit z psychologického hlediska, ale pravá naděje vytrvává až do konce života.

Pokud člověk, kterého milujeme onemocní nevyléčitelnou chorobou, doufáme v jeho uzdravení i přes nepříznivou prognózu. Máme obrovskou naději a zdá se nám, jako by uzdravení milovaného člověka nebylo přáním jenom naším, ale celého světa. Nedbáme statistik u podobných případů, protože v sobě máme světlo skutečné naděje. Naději vždy doprovází hluboké zoufalství, jako by k sobě byli nerozlučně připoutáni, jako by zoufalství vyúsťovalo do největší jistoty. Jedině v zoufalství může existovat absolutní naděje.

Nemoc a bolest dělají z lidí někoho docela jiného. Beznaděj je nepřijetí situace, je to netrpělivost. Naděje je trpělivost, uvolnění. Trpělivost je znásobení sebe v čase. Podle Marcela prožívají beznaděj staří lidé, což je důsledek funkcionalizovaného světa, dehumanizovaného sociálního řádu, protože „život ve světě zakotveném v myšlence funkce je vystaven beznaději, ústí do beznaděje, protože takový svět je ve skutečnosti prázdný, protože takový svět zní duše; odolává beznaději jen potud, pokud v jeho lůně a v jeho prospěch působí určité neznámé síly, které není schopen pojmut do svého myšlení, ani je poznat.“³⁹ Stáří je považováno za výsměšné a zbytečné. Tito lidé již nemají sílu k výkonu a tento zažitý přístup, kdy se vše bere funkcionalisticky, je velmi obtížné změnit.

1.3. Proč potřebujeme naději

Proč potřebujeme naději? Naděje pomůže i proti smrti. „Ovšem jedna věc je dobrá – tuto naději si na trhu nekoupíte, ani když jste nejbohatší člověk na světě, ani když jste královnou či králem krásy, což dnes ve společnosti funguje.“⁴⁰

Naděje je jedním z nejzákladnějších a nejčastějších potřeb a přirozeností člověka. Kdykoliv říkáme „doufám, že to dobře dopadne“ vyjadřujeme své nejhlubší přání a naději obracíme daným směrem. Všichni potřebujeme naději. Proč? Protože i každý den na téhle zemi, každý další den našeho života je zázrakem a my doufáme, že ten den bude dobrý, radostný, ale především, že vůbec nějaký den bude! V postmoderní společnosti se naděje a vděčnost, která se k ní váže, pokroutila. Život bereme za samozřejmý. Zdraví považujeme za samozřejmé.

³⁹ Marcel, G., K filosofii naděje. Praha, Vyšehrad, 1971, s. 100

⁴⁰ Hogenová, A., K fenoménu „die Machenschaft“. Praha, Univerzita Karlova - Pedagogická fakulta, 2016, s. 22

Stejně tak přísun jídla, oblečení, zábavy a všech věcí, které považujeme za základní a nezbytné, ale i nadstandartní. Máme pocit, že vše musí fungovat. Veškeré instituce, doprava, služby, dokonce věříme, že na sto procent musí fungovat i naše tělo, příroda, počasí. Jsme hrdí a namyšlení tvorové, bez pokory a vděku. Ovšem stačí maličké vychýlení z našeho plánu a už pocítujeme to, čemu říkáme beznaděj. Zoufalství. Zmatek. Ztracenost ve světě, ztracenost v situaci. Přejeme si okamžitou nápravu, aby věci ihned začaly fungovat jak mají, aby se lidé začali chovat tak, jak my chceme a potřebujeme, aby snad i lékař učinil Boží zázrak na lousknutí, přímo před našima očima.

Soudobá společnost se vyznačuje privací vděčnosti. Vděčnost je základ, či spíše podmínka naděje. Když nemáme vděčnost, nemáme ani naději. Vděčnost je vyklidněním, pokorou, přijetím. Přijetím situace, ať je jakákoliv, uvolníme vnitřní napětí a dáme prostor energii v nás, aby si našla své místo vně. Jakmile přestaneme bojovat silou s okolnostmi, věci, události i lidé se zázračně promění. Ve skutečnosti se nepromění ani tak oni, jako naše chápání, přístup a činy. Již staré Hermovo pravidlo zní „Jak nahoře, tak dole; jak uvnitř, tak vně“. Tím je vyjádřeno to nejpodstatnější, co kdy mohlo být vůbec řečeno. Jak se člověk uvnitř cítí a co vyzařuje, stejnou energii přitahuje, přichází k němu zvenčí. Pozitivní myšlení přitahuje pozitivní události. Negativní myšlení a negativní činy přitahují negativní události a špatné činy. Stejným způsobem funguje i kolektivní myšlení. Skupina stejně smýšlejících lidí má ohromnou sílu, ať už jsou jejich myšlenky pozitivní či negativní.

Od doby Descarta a jeho myšlení způsobem geometrickým⁴¹, je nám podsouváno, že vše se dá změřit, zvážit, vypočítat, predikovat. Naděje ovšem není predikce, nedá se vypočítat, změřit, nedá se na ni ukázat. Naděje se rodí z našeho nitra, nikdo to nemůže udělat za nás. Naděje se rodí ve strachu, v bolestech, v utrpení a přijetí.

1.4. Domov je nadějí

Domov je místo, kde prožíváme všechny naše radosti, úspěchy, prohry i hoře. Domov obsahuje všechny naděje, vše se tam soustředí do jednoho místa. Domov není myšlen jen geograficky, domov je především tam, kde je bezpečí, kde můžeme být sami sebou. Domov je i naše duše.

⁴¹ „Nepřipouštím teď nic než to, co je nutně pravdivé, a jsem tudíž precizně pouze věc myslící, tj., řečeno výrazy, jejichž význam mi dosud nebyl znám, mysl čili duch čili chápavost čili rozum. Jsem věc pravdivá a opravdu existující – a jaká věc? Už jsem řekl: myslící.“ Descartes, R., *Meditace o první filosofii*. Praha, Oikoymenth, 2015, s. 41

Je hluboká a jak řekl Aristoteles „duše je tak nějak vším“ a i kdybychom prošli celý svět, dno duše nenajdeme. Každé zvíře má svou noru, kde si líže rány, a každý člověk má mít svůj domov, svou oázu bezpečí, kam se uchyluje před bouřemi světa. Fyzicky ze světa utéci nemůžeme, nemůžeme se schovat před světem, ale existuje bezpečné místo v naší duši. Doma je bezpečí. Dostat se domů lze Patočkovou péčí o duši, bytostnými otázkami, a setrváním v napětí bytostného tázání, řečeno s Hogenovou. Domov je добрota, štěstí, naděje. „Vroucnost domova je lék na bolesti, na všechny. Vytrhnout z kořenů znamená vzít domov a dát člověku tzv. dobré zařízení do konce života.“⁴² Dnes je domov chápán výhradně geograficky a bez hloubky. Vracíme se do moderní budovy obehnané třímetrovou zdí a kamerami pro naše bezpečí, neznáme sousedy a jsme obklopeni moderními dekoracemi, které spíše nahánějí hrůzu. Takové místo není domov, ale ani to nevíme. Nejsme už doma ani ve své zemi. Přilétáme ze zahraničí s českým pasem, ale celník si nás místo pozdravu „vítejte doma“ vezme stranou a prohledá nám kufr, jestli jsme náhodou nezatajili nějakou položku k proclení. Hogenová říká: „Domov je naděje, že budeme vždy přijati, budeme v tom, čemu říkáme ‚communio‘. Ohňový střed světa, a přitom být u sebe, žít ze svého vlastního pramene, být usebrán s bytím, se součtveřím (boží, lidé, Země a svět), to vše mít jinak, než znamená vlastnit – to je největší štěstí života.“⁴³ Nic nemůže domov nahradit. Jak řekl Werich „doma je tam, kde jsem hrával kuličky“. Vzpomínky na domov jsou nadějí i po mnoha letech. „Domov je místem, kde mohu opravdu být, nejen existovat v nějaké mně podsunuté roli.“⁴⁴

Věci jsou kotvy přítomnosti. Věci s domovem spojené jsou pro nás nesmírně cenné, i když jejich hodnota je nízká. Mají historii. Pojí se nám k prožitému příběhu nebo nám je daroval někdo drahý. K čemu nemáme vztah bez přemýšlení vyhodíme, zabírá to místo, třebaže by věc byla hodnotná, ale nemá pro nás hloubku.

Význam domova poznáme tehdy, když okusíme cizinu. Abychom ocenili domov, musíme prožít osamění v cizině. Odcizení, tu bolest a stesk po domově, tu hrůzu, že jsme jej ztratili. Jen doma je vroucnost, přijetí a laskavost, kterou stěží najdeme někde jinde. Jen když tratíme jistoty, dojdeme k tomu, co je nám nejvlastnější.

Dnešní člověk nemá čas na to podstatné, hluboké, nemá čas ani na domov. Domov je přístav, je místem pro duši, je to ohňové součtveří.

⁴² Hogenová, A., K fenoménu „die Machenschaft“. Praha, Univerzita Karlova - Pedagogická fakulta, 2016, s. 23

⁴³ Tamtéž, s. 24

⁴⁴ Tamtéž, s. 24-25

Narážíme i na cizotu v nás. Nemusíme ani cestovat, ale čím dál více se cítíme jako cizinci ve vlastní zemi, cizinci ve svém domově, cizinci sami sobě. Nešvarem doby je spěch. Spěch ve smyslu pohybu, myšlenek, ukvapených závěrů, instantního řešení. Hned jsme se vším hotovi, nemáme trpělivost zamýšlet se, čekat, hledat, ptát se. Cizotu zaháníme prací, obstaráváním nepodstatných věcí, zábavou, řešením banalit i zveličováním problémů. Posloucháme povely beze slov, povely systému, v němž žijeme. Byli jsme do nich vrženi, proto o nich nevíme a jen díky nespěchání, tázání a naslouchání jim můžeme porozumět v celkovém kontextu. „Všichni míříme domů“⁴⁵, říká Hogenová. Putujeme do cizích zemí, jen abychom okusili, jak chutná domov, abychom se mohli vrátit.

Pobyt je obstarávání ve světě. Tendence k obstarávání ani vůle k moci nevychází z nás, jsme jen otroci pudů a vášní. Nezrealizované možnosti se projevují jako chybění. Vše, co jsme mohli a chtěli udělat, ale neudělali. Chybění vstupuje podle Hogenové do zjevu, jeví se. Smrt je chyběním života, taktéž potlačování strachu. Síla se stává jedinou skutečností. Jsme na cestě. Lidský život je pohyb na cestě, je to existence a člověk se ukazuje ve svých činech. Každý člověk musí své možnosti uskutečňovat, je to naše přirozenost. Uskutečňujeme a realizujeme dle okolností, kam až nám to dovolí. Budoucnost se nám nejeví tak naléhavě, jako tomu bylo v minulosti. Smutek je privace toho podstatného. Člověk je více než cokoli jiného přechodem z možnosti do skutečnosti, kde končí možnost a začíná skutečnost.⁴⁶ Odvaha je základem. Čím méně člověk myslí vlastním rozumem, tím více je náchylný k nebezpečným silám, které mu podsouvají myšlení. Stále někam pospícháme, až mineme to podstatné. Více mluvíme, než nasloucháme, a nakonec život vyšumí.

Ontologické chybění není ohraničení, není ani konkrétní. Konkrétně nám mohou chybět boty, když jdeme ven, ale ontologické chybění nejde snadno pojmenovat, nebo na něj ukázat prstem. Je nám podsouváno, co nám chybí, co potřebujeme, abychom žili dobře a šťastně. Pozornost od nás samých je odváděna k věcem, smlouvám. Zdraví je business, přátelství jsou konexe, hodnota člověka je určována počtem sledujících na instagramu. Člověku je odnímáno to podstatné a podsouváno to nepodstatné jako pravdivé. Ale člověk o tom tak nějak vnitřně ví. Ví to ze své nespokojenosti, pocitu nenaplněnosti, víme, že nežijeme plně, ale nevíme, jak jinak bychom měli žít. O zdraví víme, až když ho ztratíme, stejně jako o životě víme jen ze smrti.⁴⁷ Uměle jsou vytvářeny nedostatky, manipuluje se s naším vědomím. Všichni jsme v tom tlaku,

⁴⁵ Hogenová, A., Nesmíme pospíchat. Praha, L. Marek, 2014, s. 146

⁴⁶ Tamtéž, s. 69

⁴⁷ Srov. Hogenová, A. Čas, jako problém. Praha, L. Marek, 2011, s. 15

bez ohledu na vzdělání. Nemáme čas se zastavit a zamyslet se, honíme se za podsouvanými jsoucný. Obstarávání, nakupování ani vylepšování svého vzhledu nás před nespokojeností, strachem, před tím vnitřním tlakem nezachrání. Podle Hogenové musíme najít odvahu a strach si pustit k sobě. Je nutné se probouzet. Prožít si smutek na naladění na nedosažitelnost tajemství.

Nad živými vládou neživé systémy, které živí vytvořili. Základem bytí je slušnost, proto jsme lidé. Stroj ani zvíře slušnost nemá, neví, co to je. Jen my jako lidé víme, co je to posvátné, svatost, víme, jaký smysl má katedrála.

Když nám něco schází, pociťujeme bolest. Když nám něco schází podstatným způsobem, bolí nás tělo, orgán, ale může nás bolet i duše. Bolí celá naše existence. I cizota je bolest. Domov léčí, doma není cizota, domov uklidňuje. „Neumíme prodlévat, bojíme se prázdnoty, připomíná nám to, čeho se bojíme nejvíce, a to je smrt.“⁴⁸ K životu ale patří smrt, opuštěnost, samota, zklamání, utrpení. Žít plný život znamená naplnit ho úspěchy i neúspěchy. Současný člověk se bojí být sám, bojí se připustit si samotu, neúspěch, a dokonce i vlastní smrt. Měli bychom získat odvahu, jít k věcem samým, což je starost o duši. Pocit nedostatku patří do našeho života. Lidé utíkají do konzumního způsobu života jako spásného, jako by je to mohlo zachránit od strachu, nejistoty, vlastní nedůvěry nebo pocitu nedostatečnosti. Jen z věcí kolem nás se žít nedá. Příruční jsoucna mohou usnadňovat život, ale neposkytují hloubku nebo útěchu. Člověk musí vědět o životě jako celku, v jeho totalitě. Zvíře o celku neví, neuvědomuje si svoji konečnost, neteskní, že tento svět opouští, protože o světě neví, nezná kontexty. Člověk žije třemi časy, minulým, přítomným a budoucím. Smrt je nutnost, ale smrt je i naděje, je řád světa. Představa, že prožíváme něco věčně, v nekončícím životě, je děsivá. Bolest by nikdy nekončila, nic by nebylo podstatné tady a teď, své radosti a úspěchy bychom brzy neměli s kým sdílet, protože všichni naši přátelé, děti i vnoučata by zemřeli, ale my bychom stále žili dál. Nikdo by neznal naši minulost od počátku, nikdo by nám nerozuměl a nás by mrazilo sledovat proměny společnosti, stejné chyby politiků, zbytečné války pro totéž, ničení naší planety. Proto je smrt nadějí. Umírání je stále přítomnost, děje se v teď. Teď umíráme, stárneme, zanikáme. Smrt se týká všech, týká se i nás. Smrt není něco vzdáleného, bod v čase, v pokročilém stáří. To je ideální představa, ale pravdou je, že smrt nás může zastihnout kdykoliv. Nepřipravené, neochotné tento svět opustit. Odcházíme, a naše dílo není dokončeno. Nikdy není dokončeno. V tom je ohromná naděje, že vždy máme cíl v budoucnu, protože nevíme, kdy bude naše poslední zítřka.

⁴⁸ Tamtéž, s. 118

1.5. Dobro a zlo v postmoderní společnosti

Souvislost mezi dobrým člověkem konajícím pouze dobro a zlým člověkem konajícím výhradně zlo nebyla nikdy prokázána. Přivádí nás to k tématu kauzality lidské povahy a chování, obecné morálky a etiky. Kde se bere zlo a jak to, že je po všech historických událostech stále banalizováno? Jak můžeme zlu čelit a jak ho můžeme překonat? Potíží je nezodpovědnost moderního člověka za vlastní jednání. Nebezpečí se skrývá v zestejnění evropského člověka⁴⁹. Vše se stává pokleslejším, pohodlnějším, průměrnějším a lhostejnějším. Postmoderní doba se vyznačuje ztrátou naděje v člověka. Kupř. podle Nietzscheho je každémuk člověku jen slabě vyvinuto cítění s životem jako celkem a kolektivním utrpením, utrpením lidstva. Nikdy neobsáhneme celek, pouze části. Občas dochází k zaměření se na lidi výjimečné, což dává pocit, že svět tenduje k lepším zitrkům, vývoji, k vyšším hodnotám, ale to je podle Nietzscheho nečisté myšlení⁵⁰. Každý prosazuje jen sám sebe. Sami sebe bereme vážněji než svět v celku. Pro nedostatek fantazie nejsme schopni se vcítit do jiných lidí a účastnit se jejich utrpení. Ten, kdo by to dokázal, okusil by čiré zoufalství. Lidstvo nemá žádné cíle, v ničem není opora, vše je marnost. Nahlédnout bezcílnost lidstva a zároveň si uvědomit bezcílnost svojí, je zoufalství. Nietzsche nabízí otázku, zda není lepší zvolit si smrt? Jaká je naše povinnost k životu?

Krutí lidé mají podle Nietzscheho názoru nevyvinutý mozek, jsou zaostalí. Toto zjištění však poukazuje k tomu, čím jsme byli mi všichni a jak málo jsme za to zodpovědní. Některé jednání zveme dobrým anebo špatným bez ohledu na motivy, jen vzhledem k následkům. Posléze vkládáme dobro či zlo do motivů, a nakonec do celého člověka. Lidem chybí vlídnost. Neexistují žádná věčná fakta, stejně jako neexistují absolutní pravdy. Podle Nietzscheho lze slíbit jednání, ale ne city, jelikož city nejsou v lidské moci. Slib věčné lásky, věrnosti, nenávisti se může vyvinout z různých motivů. Dokud druhého milujeme, budeme mu svou láskou prokazovat veškerým naším jednáním a až jej přestaneme milovat, budeme nadále jednat stejně, jen motiv chování bude jiný. Nietzsche to nazývá zdáním lásky.⁵¹ „K tomu dává lidem naději: v pravdě to nejhorší ze všech zel, protože lidská muka prodlužuje.“⁵² Naděje je jen trýznění, které znovu a znovu podstupujeme.

⁴⁹ Srov. Nietzsche, F., *Genealogie morálky*. Praha, Oikymenh, 2019, s. 33

⁵⁰ Pojem „nečisté myšlení“ je u Nietzscheho chápáno jako nesprávné myšlení, mylný názor.

⁵¹ Srov., Nietzsche, F., *Genealogie morálky*. Praha, Oikymenh, 2019, s. 55

⁵² Srov., tamtéž, s. 59

Nikdo neví, k čemu ho okolnosti, soucit nebo rozhořčení dovedou, neznáme stupně své vznětlivosti. Malé poměry dělají z lidí citové mrzáky, záleží, zda jsme měli či neměli otřesné zážitky, zda jsme byli svědky utrpení, smrti, falešného odsouzení, křivdy. Ty pak mohou řídit celý náš život. Nietzsche se domnívá, že žádný člověk není krutý v té míře, jak se domnívá trýznění. Pachatel a trpící nikdy neuvažují a necítí stejně. Měřit vinu jednoho podle bolesti druhého je chybné. Dva o sobě mají falešnou představu, neumíme se přenést do duše druhého. Co je pro trpícího nepředstavitelná bolest a bezpráví od mocného, může být pro pachatele jen chladný akt bez narušení svědomí. Pachatel nepocituje, že se dopouští bezpráví, jedná v zájmu čehosi vyššího, dobra, rozkazu, pocitu správnosti. Je příliš nad situací, než aby se ho mohla citově dotýkat.

Důležité je se zamyslet nad faktem, že v různých obdobích byla nespravedlnost, krutost či podrobování ostatních chápána různě. I dnes se setkáváme s různými pohledy na spravedlnost a nespravedlnost v rámci odlišných kultur. Kupř. otroctví bylo dlouhou dobu považováno za normální a běžné. Taktéž upalování jako forma trestu byla na denním pořádku, ale dnes by takový trest kvůli své krutosti neprošel. Podle Nietzscheho nebyl náš cit pro spravedlnost ještě tolik rozvinutý. Dnes chápeme takové jednání jako příliš tvrdé, dávné názory jsou nám již cizí. Co bylo běžné dříve, není běžné dnes a co je normou nyní, za pár let již být nemusí. S vývojem společnosti se mění i pohled na zlo.

Ovšem i v dnešní vyspělé společnosti jsme svědky krutosti na zvířatech. Podmínky, v nichž užitková zvířata žijí se celkově sice zlepšují, ovšem stačí nahlédnout do velkochovů, drůbežáren, kravinů a přesvědčíme se, že toto zlepšení probíhá opravdu pomalu. A co teprve zvířata ve špičkových laboratořích, kde se provádějí nejrůznější pokusy na zvířatech od testování kosmetiky, účinků léků přes klonování po přenos orgánů a další šílenosti. Je toto zlo ospravedlnitelné v rámci udržení či zlepšení kvality života lidí, výroby nových léků a prodloužení života? Co je skryté očím veřejnosti není kruté? Zkusme lidem nabídnout, ať si sami zabijí kuře nebo králíka, aby měli maso k obědu. Většina lidí nejen že by to neuměla, ale ani by to nedokázala. Je to přece tak kruté! Ovšem úhledně zabalené a naporcované masíčko si bez problémů koupíme. Špinavá práce, to zlo, bolest je odsunuta, přesunuta na někoho cizího. Jakmile se nás zlo přímo netýká, zlem již není.⁵³ Zlo se dnes jaksí rozprostírá, nikdo není vinen, na nikoho nelze ukázat prstem. Das gestell jako pokyn k výkonu rozkazu. Všichni jen vykonáváme pokyny, povely, nepřemýšlíme o pravdě, smyslu, celku. Ale i kdyby. Kde můžeme

⁵³ O tom více Marcel, G., K filosofii naděje. Praha, Vyšehrad, 1971

nalézt dovolání, na koho se obrátit, koho konfrontovat? Projde kdejaká strašlivost, nelidskost, v níž je těžké i jen uvěřit. Vše je zpochybňováno, odsouváno, banalizováno.

Lidé vykonávají pokyny, které přichází zhora a necítí se být za nic zodpovědní. Přestože vidí, že způsobují svým chováním a rozhodnutími bolest, zlo, potíže, vše si ospravedlní pokynem daným vedením. Není to jejich rozhodnutí. Zde narážíme na otázku svobody a volby. Mohou přece odmítnout? Ale co všechno je ve hře? Pracovní pozice, pověst, povýšení, názor okolí. Dnešní člověk je vlastně v pasti. Snadno se tak jeví krutým a nelítostným, aniž by takovým ve své podstatě byl. Chce jen „přežít“, udržet se. Dnešní člověk cítí vůči druhým asi stejnou zodpovědnost jako vůči kamenu u cesty. Přírodu také z ničeho neobviňujeme. Ani když na nás sešle déšť, požár či povodeň, přesto ji nenazýváme nemorální. Proč tedy člověka nazýváme nemorálním? Právě proto, že člověk má svobodnou vůli! Příroda žádnou vůli nemá, nikam nesměruje, příroda nemá cíl a rozvažování, v přírodě vládne nutnost. Avšak i u člověka záleží na okolnostech. Jak uvádí Nietzsche, komára klidně zabijeme, protože nás obtěžuje a také trestáme zločince, abychom ochránili sebe i společnost a nenazýváme to nemorálním.⁵⁴ Je pošetilé chválit nebo hanět přírodu a nutnost a stejně tak by se mělo pohlížet na jednání lidí. Útěchu spatřuje Nietzsche v proměně morálního lidstva v lidstvo moudré. „Když nás postihne zlo, můžeme je překonat buď tak, že zrušíme jeho příčinu, nebo tak, že změním účinek, který má na naše cítění: tedy vyložíme-li zlo jako dobro, jehož prospěšnost se snad ukáže později.“⁵⁵

Pokud jde o nutnou obranu, o sebezáchovu, morálka jde stranou. Tím je zlé jednání vysvětleno. Ať činí člověk cokoli, činí vždy to, co se mu jeví jako dobré a užitečné, vše dle výše svého intelektu. Zlý skutek je vykonáván pro svou vlastní potěchu, pro radostný pocit ze msty, moci a převahy. Ke své libosti docházíme skrze nelibost působící druhým. Vždy nás těší vědomí převahy, ale nejvýrazněji právě v kontaktu s lidmi. Oblažujeme se tím, že víme, že druhý chápe naši nadřazenost, naši moc. V přírodě takového pocitu nedosáhneme. Jaký pocit nám dá třeba porazit strom? Lidé mají potěšení z toho vědomí, že skrze ně někdo trpí. Sebeobrana v nouzi je morální. Zabíjet, abychom sebe zachovali není nemorální. Jestliže člověk neví, jakou bolest jeho jednání způsobuje, není toto jednání v Nietzscheho pojetí zlovůle. Jak ale víme, kdy naše jednání druhého bolí? Posuzování je čistě subjektivní. Nemůžeme stavět na představě, co nebolí nás, nebolí ani druhé. Nietzsche tvrdí, že záleží na intelektu člověka.

⁵⁴ Srov. Nietzsche, F., *Lidské, příliš lidské*. Praha, Oikymen, 2018, s. 72

⁵⁵ Tamtéž, s. 78

Doba je těžká, ba přímo zlá. Nejen staří lidé jsou opuštění, osamocení. Nikdo jim nezavolá, nenavštíví je. Mladí stále pospíchají a přestože žijeme ve světě „smart“ věcí, inteligentních příručních jsoucen, které by měli usnadňovat a urychlovat život viz myčky, pračky se sušičkou, kávovary, kuchyňské roboty, počítače, instantní jídla, která stačí jen ohřát v mikrovlnce nebo zalít šálkem horké vody a je hotovo, není na nic čas. Přesouváme se výrazně rychleji a častěji, než tomu bylo v minulosti, jsme ve styku s daleko více lidmi po celém světě a přesto máme méně blízkých lidí, méně přátel a méně času na to potřebné. „Ti mladí nejsou zlí, jen opravdu se stali kolečkem ve velkém stroji za výkony, protože chamtivost, která si říká ‚efektivita‘, je všude kolem nás.“⁵⁶ Jsme nuceni ukazovat svoji vůli k moci, řečeno s Nietzsche, svoji sílu, každý den, víc a víc. Vůle k moci je neustálé sebepřekonávání, prosazování, vyšší efektivita, výdělky, silnější emoce, zážitky a nikdy není dost. Je to onen trend mít něco největší na světě, největší rty, největší auto, sníst nejpálivější papričku, mít nejvíce tetování, atd. Hlavně být vidět, slyšet, ukázat se. Ukazujeme, aby druhí viděli, ale je to jen pozlátko. Žádné uspokojení nepřichází, leda na okamžik, ale další den se již bojíme, že nás někdo překoná, proto chceme ještě víc. Lidé riskují své životy, dávají všanc svoji krásu, jen aby se ukázali. Překonávání a výkony jsou hnací silou současné společnosti. Je to zlo, ale neuchopitelné, nepotrestatelné, nezastavitelné. Výkonová společnost doslova přikazuje výkony, každý musí být jednička a jedinečný, aby se vůbec mohl zařadit do normálního života. Kdo nepodává výkon, překáží. Ten, kdo nepodá výkon, kdo nevítež, kdo znovu a znovu nepotvrzuje své místo v nekonečném boji o pozice, zůstává pozadu, a nakonec je vytěsněn. Skrze pohyb člověk získává schopnost pohroužit se do hlubin vlastního života.

Všechny otázky filosofie jsou hluboké, protože na ně neznáme odpovědi. Lidskou snahou je zabezpečovat se proti průniku neznáma.

Současné problémy světa dávají průchod vášním a strachu. Lidé od podstaty nejsou zlí, ale nepřetržitá stimulace vůle k moci a každodenní přísun obrazů násilí, bídy, utrpení a moci je zlými činí. Jde o výkon, je nám podsouváno, jak máme pracovat, jak se bavit, jak vypadat, co jíst, co si oblékat, co si myslet. Člověk de facto nemůže být sám sebou, pokud chce ve společnosti fungovat a takzvaně zapadnout do kolektivu, společnosti. V tom jsme stádní lidé. Kdo se odlišuje je izolován, zesměšňován, není přijat. Nietzsche byl v této myšlence prorokem, věděl, že se to stane, že vůle k moci bude zneužita a nepochopena. Nietzsche nešlo o výkon,

⁵⁶ Hogenová, A., Ontologická nouze a dnešek. Praha, Univerzita Karlova – Pedagogická fakulta, 2019, s. 177

ani o to být stále mladý, krásný, zdravý, šlo mu o sílu mysli. Zbavení mysli strachu, žít z vlastních myšlenek, nebýt stádním člověkem plným resentimentu.

Společnost se změnila. Staří ani moudří dnes nejsou autoritami hodnými následování a naslouchání. Od starých již nežádáme rady, vše si chceme dělat po svém, nereflujeme jejich zkušenosti, tu podstatnou minulost, která přirozeně schází mladým právě proto, že jsou mladí, a ještě nic nezažili a neodžili. To je to děsivé, protože „všechny totality potřebovaly mladé.“⁵⁷ Mladí nemají zkušenosti, jen formální vědomosti, a tak poslušně vykonávají povely, jejichž důsledky nedovedou nahlédnout. V člověku se musí rodit počátky, aby rozuměl celku. Mluvíme o asymetrii zodpovědnosti, my jsme zodpovědní za druhé víc než oni za nás. Dobrý život se neobejde bez rizika, ale hlubokým se člověk stává jediné tak, že bude riskovat a žít z vlastního pramene. Je to ta pravá vůle k moci, k tomu, být sám sebou a být se sebou spokojený. Nepředvádět se, nehledat ocenění od druhých, ale ve svém nitru.

Vše, co se děje, čeho jsme svědky již na světě bylo. Historie se opakuje, věčný návrat téhož. A co zde ještě nebylo a stane se, bude v budoucnu nesčetněkrát zopakováno. „Nic nového pod sluncem, vše se opakuje, až je to trapné.“⁵⁸ Schází nám paměť, máme jen vzpomínání a schází nám dějiny, žijeme jen historií. Postrádáme trpělivost a hledáme jistoty. Jediná naše jistota je smrt, a i v ní je obsažena nejistota, protože nevíme, kdy a jak nás zastihne. Ale bez horizontu smrti by nic nemělo cenu, nic by nebylo podstatné právě teď, zítra, za rok. Žít život a žít ho kvalitně je výkon, především když všude okolo vidíme lež, klam, nespravedlnost, beznaděj, pohrdání. Udržet si to co je jen naše, být tím čím jsme my a jen my je nejtěžší úkol ze všech.

1.5.1. Zlo jako zvyk

Kde se bere zlo a jak to, že je po všech historických událostech stále banalizováno? Jak můžeme zlu čelit a jak ho můžeme překonat? Potíží je nezodpovědnost moderního člověka za vlastní jednání. Zde narážíme na otázku svobody a volby. Člověk je jediný tvor, který má svobodnou vůli, zvíře svobodné není. Zvíře jedná pudově, nemá žádný plán a cíl, ke kterému chce dojít, zvíře nedokáže přemýšlet a domýšlet dopady svého chování, ani myslet na budoucí generace. Jen člověk umí rozlišit dobro a zlo, naději a beznaděj, hloubku od povrchnosti. Překonávání a

⁵⁷ Tamtéž, s. 179

⁵⁸ Tamtéž, s. 183

výkony jsou hnací silou současné společnosti. Je to zlo, ale neuchopitelné, nepotrestatelné, nezastavitelné. Současné problémy světa dávají průchod vášním a strachu. Lidé od podstaty nejsou zlí, ale nepřetržitá stimulace vůle k moci a každodenní přísun obrazů násilí, bídy, utrpení a moci je zlými činí. Jde o výkon, je nám podsouváno, jak máme pracovat, jak se bavit, jak vypadat, co jíst, co si oblékat, co si myslet. Pokud mluvíme o zlu, mluvíme o něčem, co se nás přímo týká. Kdybychom hovořili o něčem, s čím jsme se nesetkali, pouze abstraktně, již by to nebylo zlo. Zlo se musí týkat konkrétní situace, musí nás bytostně zasahovat či přímo trýznit.

Lži, pomluvy, úskočné i opravdu hrubé chování mezi lidmi se stává normálním. Co před třiceti lety nebylo ani myslitelné, dnes je běžné. Doba se změnila, lidé se změnili. Ale co je to „normální“? To, že se něco dovoluje, či spíše nikdo nebrání v tom, aby se to dělo, ještě neznamená, že je to normální, natož správné. Jde o to, že jsme si zvykli. Hranice „normálního“, akceptovatelného, se dalece posunuly. Zvykli jsme si na používání vulgárních výrazů při projevech, zvykli jsme si na podrazy politiků, zvykli jsme si na to, že sousedé se v domě nezdraví a ani neznají, zvykli jsme si, že nám v nouzi nikdo nepomůže. Ale normální to není. Ani není normální si při mírné bolesti hlavy brát ihned ten hezký prášek z reklamy, který vyřeší snad nejen bolest, ale všechny naše potíže a nám se opět objeví úsměv na tváři a budeme moci pokračovat ve svých výkonech v plné síle. Ani není normální nechat si píchat botox do obličeje proti vráskám, aby ženy v šedesáti letech vypadaly na dvacet. Musíme pochopit to pozadí, ze kterého všechny tyto fenomény vyvstávají, ze kterého se nám jeví. Podle Hogenové je potřeba porozumět kontextům, nejen popisovat jevy nebo jejich kauzalitu. Člověk je jenom rozhovorem.⁵⁹ Se vším, s čím se člověk setkává je v bytostném rozhovoru. Na procházce se stromy podél cesty, při lyžování je v bytostném rozhovoru se svahem a ten i dává odpovědi. Jsme obklopeni odpověďmi, veškerá jsoucna a události kolem nás jsou odpovědi na otázky, které se v nás musí zrodit. Pro porozumění je třeba se ptát po těch otázkách, na které již známe odpovědi. Otázky jsou pozadím a z tohoto pozadí vystupují odpovědi. Rozhovor uklidňuje. Konec rozhovoru pocítujeme jako bolest, cítíme se přebyteční, naše konání ztrácí smysl. Místem, které léčí je domov, „protože zde se koná rozhovor, jenž nejvíce uklidňuje, domov je místem, kde není cizota, a proto tam není rozdíl. Rozdíl je bolest.“⁶⁰ Léky na deprese, zábavní průmysl, 3D realita, adrenalinové sporty, to není hloubka. Prožitky jsou sice intenzivní, ale ne

⁵⁹ K tomu více Hogenová, A., *Ontologická nouze a dnešek*. Praha, Univerzita Karlova – Pedagogická fakulta, 2019, s. 220-229.

⁶⁰ Hogenová, A., *Čas jako problém*. Praha, L. Marek, 2011, s. 45

hluboké, nedotýkají se našeho nitra, naší duše. Jsme plni ontologického strachu. Ontologický strach je nedefinovatelný, nelze popsat, ukázat na něj prsem, lze se s ním jedině smířit, ale my na tento strach nejsme připraveni. Je to strach ze smrti, z konečnosti, z bezcílnosti života, z nezajištěnosti. Oproti tomu ontický strach je strach z konkrétních událostí, bojíme se zubaře, policisty, že nesložíme zkoušku, že nás milovaný člověk opustí. Ontologický strach vyvstává tehdy, když nerozumíme sobě ani světu, když nemáme kořeny. „Každý z nás je uvrhován do ontologické nouze a nezáleží na tom, zdali je bohatý nebo chudý, každý musí hledat tu správnou možnost, kterou si vyžaduje ontická a ontologická nouze v dané otevřené situaci.“⁶¹

V době planetární se vše banalizuje, nic není opravdu podstatné. Banalizuje se důležitost lidské práce i samostatného myšlení. Práci nahrazují stroje a myšlení podsouváno. Jedinečnost a nepostradatelnost člověka se vytrácí. Ve filosofii nejde o pokrok, filosofie je hledání pravdy a sdílení. Bytí je totéž, co pravda, proto pravda vždy zvítězí, i když to leckdy trvá celá léta. Pravda je jednoduchá. Musí být jednoduchá. Je tak jednoduchá, že jí člověk ani nemůže uvěřit, čeká komplikovanost a nejasnost. „Ovšem pravda nemůže být složitá. Naopak – tam, kde je složitost, tam se lže vždy.“⁶² Život probíhá vždy v čase, je v pohybu. Dosáhnout pravdy vyžaduje čas, mnoho času, trpělivosti, pokory, setrvávání v myšlenkách. Tyto myšlenky jsou přehlušovány každodenností, obstaráváním, zařizováním, mizí tak, jako když pouští písek zavál starobylé město. Pravda se už nezdá být jednoduchá. Dnes se pravda rovná jistotě, zajištěnosti. To, co je dnes normální a přirozené je jen doxá, zdání. Není to pravda, pramen, nejde o věc samu. Jak říká Nietzsche „roste poušť“⁶³, roste nihilismus, jsme společnost prorostlá nihilismem. Nihilismus má podoby nudy, prázdnoty, strachu, nesmyslnosti, bezcílnosti. Musíme být stále výkonnější, být více viděni, mít efektivnější výsledky práce, vydělávat více peněz, ale čím více nás ovládá vůle k moci, tím více se vzdalujeme sami od sebe, jsme před sebou samými skryti. Nežijeme pravdivě, jen povrchně. V dnešním světě je každý nejlepší. Chybí nám podstatná minulost, jak říká Hogenová, paměť přivádějící nás k počátku. Bez podstatné minulosti se cítíme opuštění, osamělí, plni strachu, přestože můžeme být zároveň profesně či jinak úspěšní. Proto se lidé uchylují k zábavě, která má přehlušit tyto pocity strachu a vlastní nedostatečnosti. Proto vyhledáváme virtuální realitu, protože ta naše je nám nesnesitelná. Unikáme do jiných světů v naději, že budou lepší, lehčí, zábavnější, že tam nebudeme cítit ten vnitřní tlak, tam

⁶¹ Hogenová, A., Ontologická nouze a dnešek. Praha, Univerzita Karlova – Pedagogická fakulta, 2019, s. 236

⁶² Hogenová, A., Ontologie a onticita. Praha, Univerzita Karlova – Pedagogická fakulta, 2014, s. 50

⁶³ „Poušť roste: střež se v sobě skrývat poušť! Dře písek o písek, poušť šíří poušť. Žhne nesmírná smrt hnědým smrákáním a žvýká – život tráví žvýkáním... Když smyslnost tě zprahla na padrt, věz, člověče – žes prach, žes poušť, žes smrt...“ Nietzsche, F., Dionýské dithyramby a jiné básně. Praha, Oikoymenh, 2018, s. 90

zapomeneme na problémy, strach, těžkosti i povinnosti. Postupem doby člověk potřebuje silnější a silnější rauš, aby tyto dotěrné myšlenky přehlušil. Je to čiré zoufalství. Člověk se chce zajistit proti životu, uzavírá pojistky nejrůznějšího druhu, pojištění majetku, zdraví, vzdělání. A přece se necítí zajištěn, leckdy spíše podveden, pokud v případě zásahu z hůry zjistí, že jeho předražená pojistka zdaleka nepokrývá všechno a zrovna tato nečekaná událost do krytí nespadá. Naším úkolem, nutností našeho života je nést existenční nejistotu. Byli jsme do světa vrženi bez našeho přičinění, bez toho, aniž bychom chtěli a stejně tak z něj budeme i vyvrženi. Bez našeho chtění. Nevíme kdy a nevíme jak, jen víme, že tomu tak být musí. Zatímco jsme zde a my nemáme tušení, jak dlouho to bude, musíme uchopit náš život. Žít z vlastního pramene, jak říkal Patočka a po něm i Hogenová.

To nejpodstatnější, co by měl člověk obsáhnout, je myšlení o celku. Žijeme v době nihilismu, každý má svou pravdu, každý si myslí, že on má tu pravdu, ale to je samo o sobě nesmysl. Každý nemůže mít pravdu, pravda není něco, co se dá vlastnit. Ve společnosti vládne nálada osamělosti, bolesti, která někdy ani není fyzická, bezcílnosti, strachu z budoucnosti, izolovanosti, bezmocnosti, což ještě znásobila doba pandemie Covidu 19. Lidé přestávají věřit na lepší zítřky, nic jim nedává smysl a naději.

Čím více se snažíme, tím více trpíme. Čím více vyděláváme, tím vyšší daně platíme. Je to kryší závod, ze kterého se nelze snadno vymanit. Stát dává chudým, ale nebere bohatým, ti ze systému daní vždy nějak vyklouznou, nejvíce trpí střední a vyšší střední třída, tedy většina obyvatel každé země. Bezdětní platí nejvyšší daně. Ti, kteří se rozhodli dobrovolně nebo neměli to štěstí děti mít a tím pádem nezatěžují planetu dalším přelidňováním, ty ženy, které celý život pracují, kariérně postupují a jsou společnosti velmi užitečné, protože nestráví 12 let doma přebalováním třech dětí, které vyprodukovávají nezměrné množství odpadu v podobě pln, výživ v plastických krabicích, oblečeních, jednorázových pomůckám jako jsou hygienické kapesníčky a další, ty na to doplácí nejvíce. Nemají žádné úlevy, ani volno a čím větší mají plat, tím vyšší daně platí, a ještě se na ně pohlíží s despektem, protože nemají ty děti. Pracující nikdy nedosáhnou na příspěvky či jiné úlevy, které stát poskytuje těm vybraným. Je to marnost a zoufalství, je téměř nemožné se z této pozice vymanit. Poctivý život je plný balancování mezi nadějí a beznadějí. Vítězství nebo úspěch nemají delšího trvání. Brzy zevšední, znicotní, zapadnou mezi dalšími úspěchy cizích lidí. Každý chce být nejlepší, ale nikdo nejlepší nemůže být, protože neexistuje žádné měřítko. Není divu, že lidé stále více potřebují a vyhledávají psychoterapeuty v naději, že jim pomohou.

Úkolem myšlení je najít v dialogu s bytím jednoduchou nevyhnutelnost, kterou musíme přijmout. Ne se snažit ovlivnit a řídit to, co k nám přichází, ale smířit se s tím. Bytostný dialog nemá cíl. K tomu Hogenová říká: „To, že člověk v sobě nese tuto možnost – vhlédnout do této jednoduché nevyhnutelnosti, je opravdu něčím božským v biologickém, chemickém a fyzikálním, politickém a etickém člověku, kterého současná antropologie a ostatní humanitní vědy činí lidskou podstatou.“⁶⁴ Takové povrchní identifikace člověka jsou nedostačující. Vždy znovu vyvstává otázka, naléhavost pro pravdu, pravda se nedá umlčet. Porozumění situaci je úkolem myšlení. Všechny velké věci přicházejí na holubičích nožkách, jak napsal Nietzsche, ale postmoderní člověk pozbyl cit takové události postihnout. Skutečnost je nám podsouvána, už o ní ani nepřemýšlíme. Zde se setkáváme s moderní podstatou zla, nikdo za nic nemůže, na nikoho nelze ukázat, za vším stojí systémy. Mizí lidské svědomí, skutečnost je neprůhledná. Etika je druhořadá. Veškeré události, kterými jsme obklopeni a do kterých jsme zapleteni, jsou nutností, z níž se nelze vyvázat. Bojíme se přijmout skutečnost, nevíme, jak žít, proto se v posledních letech daří samozvaným lektorům a koučům života, slibujících, že nás naučí jak být šťastní, bohatí, jak se zbavit toxických lidí a zásobují knihkupectví tituly s technickými návody, jak se k takovému životu krok za krokem dobrat. Když budeme následovat veškeré pokyny, náš život se do měsíce změní a my budeme šťastní jako nikdy dříve a vůbec nezáleží, jaký jsme člověk, co děláme, jak se chováme k druhým, co je naše přirozenost, náš talent. Do pravdy spadá i to, že si odmítáme připustit naši konečnost, nejen naši, ale i našich blízkých a současně se bojíme i žít. Bída a marnost života i světa není na koho svést, H. Arendt to pojmenovala moderním zlem. Proč dnes již není pravda a spravedlnost ani v právu? Zapomněli jsme na bytí, nehledáme a neptáme se po pravdě. Odmítáme bytostné rozhovory, nad vším mávneme rukou, vše banalizujeme. Bojíme se, že by byly nabourány naše pomyslné jistoty.

Svět je všude stejný. Podniky na celém světě jsou stejné. Ať vycestujeme kamkoliv, všude narazíme na stejné kavárny, potraviny, obchody s oblečením, stejné budovy, stejně upravené parky, stejná auta, stejné jednání, stejné zprávy. Stírají se kulturní rozdíly, promíchávají se jazyky i zvyky. Už to nikde není jiné, pravdivé. „Zlo vystupuje pod maskou nevinnosti, to jsme tu ještě v dějinách nikdy neměli. Zlo vždy vypadalo jako zlo, jinak je tomu dnes. Dnes zlo nerozeznáme od dobra, proto je život tak těžký.“⁶⁵ Svoji budoucnost nevytváříme, žijeme z předem daných možností, návodně a s motivací sebepřekonávání. To je nihilismus dnešní doby.

⁶⁴ Hogenová, A., *Tekutá doba a úkol myšlení*. Praha, Univerzita Karlova – Pedagogická fakulta, 2017, s. 150

⁶⁵ Tamtéž, s. 85

V současnosti nejde o pravdu jako neskrytost, ale o to, kdo silou a mocí prosadí svoji „pravdu“, svůj zájem a záměr. Moc a síla rozhodují, co bude pravda. Není to spravedlivé. Nespravedlnost je všude kolem nás a denně jí i zakoušíme. Kdo má moc, manipuluje s druhými. Vzdělání, moudrost ani zkušenost nehrají roli, nic z toho se neprosadí. Proto i nevzdělanec nás může ovládat. Proto i obyčejný úředník nás může odmítnout, uměle protahovat jednání nebo zamítnout naši žádost. Čechrá si na nás své nemocné ego a když se pokusíme obrátit k vyšší instanci o pomoc, dozvíme se, že takové jsou předpisy a postupy a úředník vše vykonal správně. Žijeme v zajetí fenoménů *die Machenschaft* a *das Gestell*. Pravda je dnes pouze prosazení vůle, vůle k moci. Ovšem „pravda je vlastností člověka, není bytím samým“.⁶⁶ Pravda a bytí jsou totéž. Nejde o to, co si přejeme, pravda je vždy silnější. Pravda se zjevuje tam, kde se po ní bytostně ptáme. Neukazuje se sama. Dnes jsou však otázky předpřipraveny a odpovědi podsouvány. Slýcháme kolem sebe spoustu rad a příkazů, jak žít, co si myslet. Média jsou v tomto podsouvání dokonalá. Ukazují nám, jaký dům máme mít, jaké produkty si musíme koupit, abychom byli ti správní moderní a šťastní lidé, co máme jíst, abychom byli zdraví, kam máme jet na dovolenou, kde uložit své peníze a běda, pokud to neuděláme. Bez těch správných produktů a pojištění nemůžeme šťastně žít. Naší nadějí je jít svou vlastní cestou, věřit sobě. Hogenová říká: „Náhoda a naděje mají k sobě blízko, ale přicházejí k nám jen tehdy, když máme odvahu naklonit se k věcem samým, tj. nesmíme používat podstrčené představy jako věci samé.“⁶⁷ Aby událost mohla být velká, musí být velký duch těch, kdo ji tvoří a současně i těch, kteří ji prožívají, řečeno s Nietzsche. Ani ta největší událost v dějinách nebyla velká, pokud nebylo velkých duchů, kteří by o ni svědčili. „Každého, kdo vidí, že se blíží nějaká událost, přepadá proto starost, zda jí budou ti, kdo ji prožívají, také hodni.“⁶⁸ Každý čin je malicherný, postrádá velikost, pokud v okamžiku činu chybělo hlubší poznání. Když je čin proveden nahodile, nikoliv ve správný čas, je zbytečný a krátký. Nezbyvá, než se obrnit trpělivostí a nadějí, mít odvahu k tomu žít z vlastního pramene, v každé situaci se chovat eticky a pamatovat na fakt, že pravá smrt nastane teprve tehdy, až zemře Slunce.

⁶⁶ Hogenová, A., *Fenomenologie a postmoderna*. Praha, Univerzita Karlova – Pedagogická fakulta, 2015, s. 173

⁶⁷ Hogenová, A., *K fenoménu „die Machenschaft“*. Praha, Univerzita Karlova – Pedagogická fakulta, 2016, s. 17

⁶⁸ Nietzsche, F., *Nečasové úvahy*. Praha, Oikoymenth, 2005, s. 225

1.6. Naděje ve smysl života

„Otázka po smyslu bytí je vůbec možná jen tehdy, jestliže jest něco takového jako porozumění bytí. Porozumění bytí patří ke způsobu bytí jsoucna, které nazýváme pobyt.“⁶⁹ Smysl života je budoucnost, naděje je smysl, směr, cíl. „Světlo, ve kterém vystávají hranice mezi naším předmětem a jeho pozadím říkáme ‚smysl‘. Smysl je tedy tím, skrz co se nám vyjevuje hledané“⁷⁰. Lidský život má smysl, pokud víme, že někdo je svědkem našeho bytí, že o nás někdo ví a věří v nás. To, že v nás někdo věří, je elementární. Když má člověk smysl života, když má pro co žít, tak má všechno.

Podstata tázání se proměnila. Současné otázky nesměřují k touze po řešení, po pravdě, spíš jsou formou výslechu s cílem vmanipulovat člověka do předem daných odpovědí, bez možnosti svobodné volby. Na odpovědích často závisí náš osud, ale ve skutečnosti se jedná o banální záležitosti. Staré jistoty neplatí a odpovídání je nebezpečné. Odpověď je i mlčení, a i vůle zdržet se hlasování je vyjádření názoru a postoje. Ovšem za vše tvrdě zaplatíme. Jsme zahlceni dotazníky, požadavky na hodnocení. Ze všech stran na nás útočí otázky: Jak jsme byli spokojeni s přístupem prodáváče, jak se nám líbil úsměv poslíčka, co nám donesl jídlo, jak se nám věnoval pojišťovací agent, jaký je kdo řidič, co bychom rádi vylepšili v prostorách, který učitel je ten nejoblíbenější. Musíme volit i v situacích, kdy volba již neexistuje. Naše volba je předem dána. Jsme novodobí otroci. Jsou nám podsouvány iluze svobody, jsme obklopeni propagandou, jsme osamoceni. Úkolem dnešního člověka je obstát. Obstát sám před sebou je vždycky navzdory. „Člověk má sklon spoléhat na aparaturu anebo se jí podrobovat i tam, kde musí čerpat z vlastních zdrojů.“⁷¹ Jsme bezbranní a bezradní tam, kde nepřichází jistá pomoc. Stačí, když ráno nepoteče voda, radiátor bude studený, nepůjde elektřina, nedovoláme se na servis, přístroje každou chvíli selžou. Za pohodlí se platí a my jsme uvěznění, sevření technikou. Jünger rozděluje lidi na tři typy: dělník, voják a lesní chodec⁷². Dělník se snaží ovládnout univerzum, jde za svými cíli, voják je ochoten se obětovat zemi, a lesní chodec je odhodlán k odporu a zápasu, třebaže tuší, že je předem beznadějný.⁷³

⁶⁹ Heidegger, M., Bytí a čas. Praha, Oikoymenth, 2018, s. 235

⁷⁰ Hogenová, A., Pohyb a tělo. Praha, Univerzita Karlova – Fakulta tělesné výchovy a sportu, 2000, s. 71

⁷¹ Jünger, E., Chůze lesem. Praha, Oikoymenth, 1994, s. 21

⁷² Výraz lesní chodec je v Jüngerově pojetí člověk, který má vztah ke svobodě, je to jednotlivec, který má sílu vzepřít se době, fatalismu.

⁷³ Srov. Jünger, E., Chůze lesem, Praha, Oikoymenth, 1994, s. 21

Našimi starostmi je plnění povinností, nevyčnít, neodchylovat se od normy a žít v pásu bezpečí. Razíme si cestu bezvýchodností. „Stále umělejší města, automatické vazby, války a občanské války, strojová pekla, hrůzné despotie, vězení a rafinované přesídlování – to vše jsou věci, kterým se dostalo jmen a které dnem i nocí zaměstnávají člověka.“⁷⁴ Žijeme ve světě, kde se pohrdá starými hodnotami, ve světě chladného kalkulování, zoufání, utrpení. Symptomem naší doby je strach, pohodlnost a ztráta svobody. Je to divná doba „...hybrid pokroku s panikou, vrcholný komfort se zkázou, automatismus s katastrofou v podobě dopravní nehody.“⁷⁵

Omezujeme svá rozhodování díky technickým úlevám, ale technika není vždy komfortem. I nad technikou stále vítězí živelné síly. Život je zautomatizovaný, zbylo málo svobody. Podle Jüngera jde o nový strach nebo periodickou úzkost, vlastně takový Nietzscheho věčný návrat téhož. Otázka zní, zda máme naději zmenšit strach v tomto zautomatizovaném světě? Pokud by se společnost dál vyvíjela tímto směrem, zůstane nám vůbec nějaká svoboda? A bude možno tuto svobodu i posílit? To jsou otázky naší existence, jestli si můžeme zachovat svobodu a uniknout zničení. Není kam utéci, není kde se schovat. A už vidíme, že existují tací, kteří jen čekají na svoji příležitost k moci, aby nad námi mohli vládnout. Žádná sprostota dnes není cizí. Nálada ve společnosti přechází od úzkosti k nenávisti.

Otázka osvobození člověka od strachu je důležitá, ale od strachu nás neosvobodí zajištění v podobě majetku, moci zbraní, konexí. Nezachrání nás ani snaha být silnější, mocnější nebo krutější než protivník, strach přetrvává. Jen ten, kdo překoná strach může této krizi učinit přítrž. V dějinách znovu a znovu objevujeme sami sebe, okolnosti nám to ztěžují, aktuálně třeba přetechnizovaný svět.

Chůze lesem není anarchie, avšak lesní člověk se nenechá ovládat a svazovat, brání se nástroji doby, ale je otevřen i vyšším silám. Les znamená nadčasové bytí.⁷⁶ V současnosti se dobře daří předsudkům. Musíme se vrátit k vlastnímu myšlení, samostatnému jednání. Jsme v poutech společnosti, a to nás odzbrojuje. Planetu obchází strach, proto je třeba zvládnout dobu. Lidé se bojí odporovat, raději žijí pod tlakem, ale ve zdánlivém bezpečí. To je nesvoboda moderního člověka. Jsme svědky nových podivuhodností, nových osudových ran i nových podobenství. „Les je domovský.“⁷⁷ Domov, jak bylo řečeno výše, je místo bezpečí. Důvěrné, chráněné, nadějně. V každé životní cestě se opakují dějiny člověka. Znovu a znovu bojujeme tytéž zápasy

⁷⁴ Tamtéž, s. 22

⁷⁵ Tamtéž, s. 23

⁷⁶ srov. tamtéž, s. 28

⁷⁷ Tamtéž, s. 23

a podlost potkáváme na každém kroku. Argumenty se mění, zákeřnost zůstává. Jedině skrze vnitřní zápas se můžeme setkat se sebou samým. „Toto nejhlubší místo, kde se ozývá a radí hlas slovy nepostižitelný, nazýval Sókrates svým daimoniem. Také bychom je mohli nazvat: les.“⁷⁸ Naším úkolem je překonat strach ze smrti, stejně jako překonáváme každé jiné úzkosti. Jünger precizuje: „Lidský strach vždy, všude a v každém srdci je jeden a týž, je to strach před zánikem, strach před smrtí.“⁷⁹ Žádný člověk se aspoň jednou nevyhnul zoufalství a bolesti, nikdo nezůstane ušetřen. V životě i v tázání je každý sám, třebaže je obklopen lidmi. Jsme na dobré cestě, když pociťujeme, že v naší existenci něco chybí. Naší nadějí jsou dávné prameny, nevyčerpatelné a vždy blízké. Na lesním člověku ztroskotává násilí, lesní člověk je svobodný. Nečeká, že jeho argumenty budou akceptovány a je ochoten jít daleko, až ke smrti, protože jediné ve svobodě se člověk setká se sebou samým. Lesní člověk naslouchá svému tělu. Zdraví je pravzorem, který v sobě každý nosí. Kdo je dnes tak silný a zdravý, že se dokáže obejít bez léků, specialistů, lékařů? Přesto se objevuje fenomén nedůvěry v lékaře, který je způsoben automatizací postupu a provozu. Vytratila se lidskost a pohled na člověka jako na celek. Lékaři léčí laboratorní výsledky, ne příčinu, ale účel. Proto se daří nejrozumnějším léčitelům, proto vzrůstá zájem o domácí porody, protože nevidí člověka jen jako část těla nebo orgán, nahlíží na člověka v jeho celkovosti, a ještě jsou často úspěšní tam, kde klasická medicína selhala. Lidé snadno sedají na vějíčku médiím, soustřeďují se na krátkodobý užitek, ale nevidí dlouhodobé změny mezi aktivitou a dopadem. „Zrychlení a závratná multiplikace způsobů, jakými přidělujeme zkušenostem relevanci, podlamují hierarchie a centralizované autority, prostor možných zkušeností se nekonečně rozpíná, zakřivuje se, nekontrolovaně houstne a rozvrací horizont našich očekávání; napětí mezi nadějí a zkušenostmi na sebe bere revoluční formy, vzdálenosti méně a méně omezená kumulace zkušeností přináší chaos“.⁸⁰ Média proměnila náš svět v jednu velikou vesnici, kde vesnicí je myšlen prostor známého, kde se poznáváme po hlase, podle chůze, kde se setkáváme v hospodě a vyprávíme historky, je to místo, kde se není kam schovat před pohledy druhých.⁸¹ Podle Bělohradského ale místo jako vesnice nemůže být globální, protože blízkost, intimita a biofyzická pospolitost nemůže být roztažena po celé planetě.⁸² V této globální vesnici jsou promíchána a propojena hlediska kulturní, politická, sociální, je to jakési kolektivní vědomí společné odpovědnosti za svět. Ustavičně musíme prokazovat svoji odvahu k odpovědnosti, vynořování z funkcionality a prokazujeme svoji

⁷⁸ Tamtéž, s. 38

⁷⁹ Tamtéž, s. 36

⁸⁰ Bělohradský, V., Čas pléthokracie. Praha, 65. pole, 2021, s. 100

⁸¹ Srov. tamtéž, s. 101

⁸² Tamtéž, s. 101

dobrotu. Lesní člověk je i v bezvýhodných situacích odhodlán bojovat za svobodu. Svět se bude formovat dál. Zde se ale otevírá i největší z hrozeb: přelidnění.

1.7. Funkcionalizovaný svět (bez)naděje

O naději a beznaději v moderním, funkcionalizovaném světě pojednával již G. Marcel⁸³. Ve své době nazýval Marcel chování člověka funkčním a dělil je na funkce vitální a sociální. Věřil, že se jevíme jako shluk funkcí, a to sobě i druhým lidem. Příkladal této skutečnosti historické důvody, kterým nerozumíme, které nejsou zcela poznány, ale dovedly nás k tomuto chápání sebe jako funkcí. Důvody jsou materialismus a i freudismus. Co se týče funkcí sociálních, má na mysli spotřebitele, výrobce, občany a mezi nimi i funkce psychologické. Marcel zmiňuje, že Comte odmítl psychologii přiznat místo ve vědě, k čemuž se částečně také kloní. Marcel poskytuje vysvětlení na příkladu, kdy se zaměstnanec ztotožňuje se svojí pozicí, tedy funkcí, kterou vykonává. Jedná o mnoho hodin strávených tou a tou funkcí, až člověk přestane přemýšlet nad hlubšími důvody a motivy své pozice a stane se pouze vykonavatelem zastávané pozice.

Dle Marcela je i spánek funkce. Touto funkcí se člověk vyrovnává s jinými funkcemi a totéž platí o volném čase. Na různé činnosti je doporučen vyhrazený čas a neměl by se zkracovat a činnost zanedbávat. Je to podobné jako když se kontroluje a udržuje funkčnost nějakého zařízení. Tak i člověk chodí preventivně k lékaři, který kontroluje jeho funkčnost, jako by to byla nějaká věc. Podle Marcela je to úpadek. Vystává tím jakýsi vzorec, který se mění dle okolností, místa a do nějž též zasahují nepředvídatelné a rušivé prvky (např. nehoda), jak je Marcel nazývá. „A smrt se z onoho objektivního, funkčního hlediska pak jeví jako vyřazení z provozu, jako pád mezi nepoužitelné věci, jako čirý úpadek.“⁸⁴ Svět zakotvený ve funkci je smutný. Každý den, a celý život který podléhá jen funkci, je pro každého člověka, který jej prožívá temný a ponurý. I svoboda má v takovém případě příchut' beznaděje a ústí do beznaděje. Takový svět je naprosto prázdný, pokud v něm nepůsobí neznámé síly, které mají

⁸³ Publikováno v časopise Paidea, Malá, A., Proměna, nitro a druhý. In: UK PAIDEIA: PHILOSOPHICAL E-JOURNAL OF CHARLES UNIVERSITY. Vol 18 No 1 (2021): Winter 2021, ISSN 1214-8725

⁸⁴ Marcel, G., K filosofii naděje. Praha, Vyšehrad, 1971, s. 8

sílu ten život změnit a dát mu opěrný bod. Funkcionalizovaný svět je plný problémů, protože postrádá tajemství. Marcel upozorňuje na významný rozdíl mezi tajemstvím a problémem.

Mezní události života jako láska, narození a smrt se přenechávají psychologii, což je pokleslý racionalismus, tedy když příčina vysvětluje následek. Problémy vyvstávají, protože příčiny neznáme do detailu, a tak následuje nekonečné hledání. Problémy jsou i technické.

Ontologická potřeba slábne, potřeba bytí slábne, když se na jedné straně rozpadá osobnost a zaniká schopnost úžasu. Úžas a zázrak jsou v interakci. Nemá-li být všechno jenom hra spolu nesouvisejících zdání, musí existovat nějaké bytí.⁸⁵ Toužíme být na této realitě, na tomto bytí účastni a již tato potřeba je částečným účastenstvím.

Bytí podle Marcela neexistuje a ten, kdo toto konstatuje, není nic. Bytí je to, co by odolalo nebo odolá, pokud redukuje zkušenosti na prvky bez významové hodnoty. Takto údajně postupoval Freud. Nic není. Žádná zkušenost takovéto zkoušky neodolá. Důkazem nekonečné nicoty, absolutního pesimismu, je smrt. V moderním myšlení převládaly podle Marcela dva postoje: agnosticismus a přežilý dogmatismus. Kritika takové filosofie směřuje k relativismu, byť si to nechce přiznat, nebo k hodnotovému monismu, který ignoruje vše osobní, popírá transcendentno i tragično. Filosofie, která si chce vše neustále ověřovat nakonec zapomene na přítomnost, na to, že se přítomnost realizuje láskou, bezprostředně, a tím dalece přesahuje jakoukoliv verifikaci. Marcel se domnívá, že ontologická potřeba může být umlčena jedině násilně, a tím je mrzačen veškerý duchovní život od podstaty. A přesně to se děje.

Naděje v pojetí Marcela je aktivita proti zoufalství, není to jen přání, doufání. Je to mobilizace naděje, de facto boj proti zoufalství a zlu. Naděje bytostně patří k naší existenci, je to vlastně napětí mezi beznadějí a nadějí. Marcel se zabýval též otázkou bytí a co bytí je. Jak si můžeme být vůbec jistí svojí existencí? Otázka bytí je ontologická. Kdo jsem já, tedy ten, kdo otázku po bytí klade? Jak si můžeme být jistí tím, že jsme? A jak si můžeme být jistí, že naše otázky povedou k cíli? „Já“ je nedefinovatelné.⁸⁶ Otázka „já jsem“ se tím svévolně odtrhuje od problému celku. K oběma otázkám se musí přistupovat současně. „Klást ontologický problém znamená tázat se na celek bytí a na sebe sama rovněž jako na totální celek.“⁸⁷ Marcel rozděluje otázku bytí na intelektuální a vitální. Jedinec je podle něj jednotný, co nejobsáhlejší celek, který

⁸⁵ Srov. tamtéž, s. 10

⁸⁶ Srov. tamtéž, s. 12

⁸⁷ Tamtéž, s. 13

se snaží myslet sebe sama. Jedná se o ontologický statut průzkumu. Omezení pouze na úvahu vede k regresi, do zapletení se do regrese. Regrese není konec. Je to rozdrobením a roztříštěním ji můžeme zfalšovat. Afirmace předchází zkoumání bytí. Co je meta problémové může stát jako jistota. Myslet bytí jako primární směrem k poznání, bytí obklopuje poznání. Podle Marcela existuje tajemství poznání. Poznání je závislé na účasti, kterou epistemologie nemůže myslet, neboť i pro ni je účast předpokladem.⁸⁸ Rozdíl mezi problémem a tajemstvím. Tajemství je problémem, který zasahuje do nitra a tím tento problém přesahuje. Spojení duše a těla je jednotu. Akt sebeuvědomění, sebe samého v přítomnosti. Mezi problémem a tajemstvím není dělicí čára. Pokud můžeme uvažovat o tajemství, překlápí se automaticky na problém. Marcel deklaruje své tvrzení na příkladu zla, kdy se snažíme odhalit příčiny, důvody a cíle zla. Je to chyba? Kde k ní došlo? Nebo je zlo chyba našeho vidění? Pokud by byl tento nelad, jak zlo nazývá, ve mně, odkrývající myšlenka by stále byla objektivní. Pozorované a popsané zlo už zlem není. Zlo existuje, pokud nás zasahuje, pokud jsme v něm zapletení. Marcel rozeznává hranici toho „co je ve mně a co je přede mnou“. Tuto hranici nejlépe vidíme v lásce. Tajemství duše a těla pochopíme nejlépe pokud vycházíme z lásky, kupř. z osudového setkání. Podle Marcela filosofové duchovní setkání přehlíží a podceňují, nejspíše protože setkání má význam jen pro určitého člověka a nelze chápat univerzálně, netýká se všech. Některá setkání mají na náš život hluboký vliv. Takové setkání je vždy problémem a řešení leží vně tohoto problému. Nejde totiž o stejný zájem, který s nějakým člověkem máme a nejde ani o totožné místo, na kterém se nacházíme nebo které máme rádi, ba ani o stejnou nemoc, kterou můžeme trpět a která by nás mohla zdánlivě spojovat, ve smyslu stejné zkušenosti. Neduhy ani místa nespojují, nemají, co dočinění s vnitřním spojením, s jedinečností. Nelze to ani chápat tak, že ono místo či nemoc je tím, co nás právě přivedlo k sobě. Tímto se ocitáme před tajemstvím, před problémem. Podle Marcela šťastné náhody ani souhry okolností nehrají roli. Člověk vnitřně cítí, že takový povrchní popis krade cosi hlubokého a pravdivého, a díky tomu jsme zpět u tajemství jako problému. Já jako ten, který se po tajemství táže, nemohu se mu postavit tváří v tvář ba ani mimo ně, protože jsme v tomto setkání angažováni. Žádné takové setkání přeci vůbec proběhnout nemuselo, ale stalo se. Nejde jen o vnější příčiny, změnilo se něco i uvnitř nás. Můžeme potkat tisíce lidí na stejném místě a s totožnými potížemi, ale žádné z těchto setkání se nás vnitřně nedotknou.

⁸⁸ Srov. tamtéž, s. 14

Tvrdit metaproblémové znamená tvrdit skutečnost o níž nemohu pochybovat. V tomto případě je myšlenka jistota, je tedy něčím víc než jen myšlenkou. Tvrdit metaproblémové znamená zbavit se zkušenosti, zcela se od ní odtrhnout. Zde se Marcel dostává k pojmu usebrání, neboť právě a jedině v něm můžeme tohoto odtržení dosáhnout.⁸⁹

Ontologie podle Marcela neexistuje. Ontologické tajemství nemůže vnímat osoba, jenž není schopná duchovního usebrání. Filosofovi duchovní usebrání příliš nezajímá, jak Marcel podotýká, nedá se snadno definovat, protože transcenduje mezi stavem a činem a dochází i k protínání. Dochází k odevzdání a podvolení se a taktéž k zproblematizování. Duchovní usebrání nás činí schopnými se postavit tváří v tvář životu, zaujmout odstup, přičemž nemůžeme odstoupit bez toho, čím je náš život. Bytí a život se v Marcelově pojetí nekryjí. Jsme schopni svůj život pozorovat, ale nejsme svým životem. Usebrání je vnitřní uchopení, princip jednoty a možnost vzpomínání. Být v sobě, být v usebrání znamená sjednotit subjekt a objekt. Podle Marcela v okamžiku obrácení do sebe přestáváme patřit sobě samým, ale stále jsme schopni myslet sebe sama. Potřeba bytí, ontologická potřeba může samu sebe zapírat, neboť jak již bylo řečeno, bytí a život se nekryjí. Proto se nám náš život může jevit neadekvátní k tomu, co v sobě nosíme.⁹⁰

Kdykoliv říkáme „doufám, že to dobře dopadne“, vyjadřujeme své nejhlubší přání a naději obrácíme daným směrem. Toto doufání označuje G. Marcel za doufání z vnějších důvodů, jako propočítávání vyhlídek. V doufání budeme vždy nacházet přání a určitou víru.⁹¹ Všichni potřebujeme naději. Proč? Protože každý den na téhle zemi, každý další den našeho života je zázrakem a my doufáme že ten den bude dobrý, radostný, ale především, že vůbec nějaký den bude! Neustále žijeme v naději, aniž si to plně uvědomujeme. Doufáme v uzdravení, doufáme v nalezení toho pravého partnera, doufáme v úspěšnou obchodní schůzku, doufáme že nenabouráme cestou do práce, doufáme že se věci a události budou posouvat v náš prospěch. Veškerá doufání jsou v Marcelově pojetí nadějí.

Marcel vidí rozdíl mezi nadějí a optimismem. Uvádí, že „Optimista je člověk, který má pevné přesvědčení, nebo v určitých případech prostě jen matný pocit, že se věci nakonec musí „urovnat“.“⁹² S takovým pohledem úplně nesouhlasím. Mezi optimismem a nadějí není rozdíl, naopak se k sobě váží. Optimisticky smýšlející člověk, tedy jinak řečeno přebývající v naději,

⁸⁹ Srov. tamtéž, s. 19

⁹⁰ Srov. tamtéž, s. 22

⁹¹ Srov. tamtéž, s. 87-88

⁹² Tamtéž, s. 92

snáze a častěji dosahuje svých přání. Je trpělivější k sobě i k ostatním, přátelštější a hledá ve světě to lepší. Optimista prodlévá v dobrých a pozitivních myšlenkách a představách, byť se to zvenčí může jevit jako falešná naděje. Ale naděje nikdy nemůže být falešná. Ze zkušeností víme, že i ta nejpříšernější a bezvýchodná situace se jediným okamžikem může proměnit a řešení zjevit přímo před našima očima. Že i předpovědi lékařů nebyly naplněny, byť pro ně existovalo množství důkazů, laboratorních výsledků a vyšetření. Je nám podsouváno, že bychom v mezních situacích, především těch, kde je objektivně zřejmý tragický konec, neměli setrvávat v plané naději. Naděje není nikdy planá, můžeme se podívat do Bible, kde se to jen hemží zázraky. Ale co je to zázrak? Je to projev možného. Třeba ne typického, ale možného. Proč si tedy představovat tragické scénáře, týrat se jimi během dne a před spaním, a nakonec doufat v úžasný konec? To je tragikomické. Na co člověk myslí nejvíce, to přitahuje do svého života. Žít nadějí, žít optimismem, to je to, co se máme naučit. Pak se snáze a častěji dočkáme naplnění nadějí. Už od dětství slyšíme: „to si nemůžeme dovolit“, „na to ty nemáš“, „to nedokážeš“, „to bys musel to a ono“, „věci se budou odvíjet tak a tak, je zbytečné se snažit“. Přesto se snažit musíme, ale vnitřní naděje je již poznamenána myšlenkou neúspěchu. To vše nám bere naše sny, náš optimismus, který je hnací silou, odvahou žít život. Optimista dělá všechny kroky k tomu, aby se mu splnilo to, nač myslí, o čem sní, aktivně o svůj sen usiluje a má naději, že se vše stane skutečností. Pokud se bavíme o negativních myšlenkách, resp. beznaději, která se váže s laxností, unášení se „osudem“, jak můžeme očekávat pozitivní výsledky? Dle mého názoru je optimista člověk plný naděje, je to člověk aktivně zasahující do světa, měnící svůj scénář. Naděje má dle Marcela prorockou povahu. „Nelze samozřejmě říci, že naděje snad vidí, co bude; je si však jistá, jako by viděla; jako by čerpala z vize, s níž může počítat, ale se z ní těšit.“⁹³ Věříme, že vnější okolnosti ovlivňují to, co se nám děje. Ale jsme to my! My jsme zodpovědní za kvalitu svého života. Proto i umění optimismu je třeba se učit. Určitě nemůžeme být všichni nepřetržitě šťastní, ale zcela jistě je lepší se nutit – učit se myslet pozitivně a žít v sobě nadějí, než se brodit ve smutku a pasivitě. V mezních životních situacích jako smrt nebo ztráta, můžeme být smutní, ale nesmí to trvat moc dlouho.

Nadějí je i láska. „Láska k bližnímu je nerozlučně spojena s nadějí. Jsme-li ještě vůbec přístupni naději, pak jedině díky skulinám v pancíři, kterým nás pokrylo vlastnění.“⁹⁴ Vlastnit můžeme věci, ale ne člověka. Jestliže chceme někoho vlastnit, bereme tím naději sobě a druhému prostor pro sebevyjádření.

⁹³ Tamtéž, s. 115

⁹⁴ Bendlová, P., Gabriel Marcel. Praha, Filosofie, 1993, s. 36

V postmoderní společnosti se vytrácí vděčnost, která se k naději neodmyslitelně váže. Zmíním původní rituální obětiny jako projev vděčnosti za déšť, úrodu, zdraví, potomstvo. Křesťanské vyjádření díky před jídlem. Vděčnost vždy předcházela události. I v modlitbách se nejprve prosí za splnění toho, co si přejeme, za nastolení ideálního vyřešení situace a na závěr se děkuje, jako by naše přání již bylo splněno. Nejen křesťané uzavírají své modlitby formulkou „Amen“. V současné společnosti není zvykem projevovat vděčnosti a vyjadřovat svůj dík komukoliv. A nejenom předem, ba ani potom, co pro nás kupř. někdo něco vykoná, třeba i nad rámec svých povinností. Vidíme tuto neúctu a nevděčnost i v médiích. Jakýkoliv film je snůškou arogance, problémů a neúcty k práci a sebeobětování druhých. Jakoukoliv malou věc, kterou sami vykonáme, považujeme za obrovskou a chceme být pochváleni, oceněni, obdarováni, ale u druhých je to samozřejmost. Všichni pro nás musejí něco udělat a když to udělají, žádný vděk. Proč nejsme vděční? Protože všechno bereme za samozřejmé. Život bereme za samozřejmý. Zdraví považujeme za samozřejmé. Stejně tak přísun jídla, oblečení, zábavu a všechny věci, které považujeme za základní a nezbytné, ale i nadstandardní. Máme pocit, že vše musí fungovat. Veškeré instituce, doprava, služby, dokonce věříme, že na sto procent musí fungovat i naše tělo, příroda, počasí. Jsme hrdí a namyšlení tvorové, bez pokory a vděku. Ovšem stačí maličké vychýlení z našeho plánu a už pocítujeme to, čemu říkáme beznaděj. Zoufalství, zmatek, ztracenost ve světě, zmatenost situací. Přejeme si okamžitou nápravu, aby věci ihned začaly fungovat tak jak mají, aby se lidé začali chovat tak, jak my chceme a potřebujeme, aby snad i lékař učinil Boží zázrak na lousknutí, přímo před našima očima. Aroganci si vynucujeme chod věcí a chování lidí, ale jediná možná cesta je vděčnost. I v situacích, které se neodvíjejí směrem, který jsme si představovali, můžeme najít něco dobrého a být za to vděční. Třeba za poučení. Za nasměrování. Za prohru i ztrátu, díky tomu víme, co příště nedělat nebo co udělat lépe. I v tom je naděje, že napříště nebudeme opakovat své chyby. Děkovat předem a děkovat potom je zásadním prvkem, kterému je třeba hromadně učit. Když jsme vděční, jsme trpělivější, máme více pochopení pro chyby své i druhých, pro chování ostatních. Není to přesně to, co dnešní společnost potřebuje?

Optimismus technického pokroku byl živen nadějí, která se nedá srovnávat s nadějí ontologickou a jejím výkladem, protože „(...) jediná pravá naděje je ta, která směřuje k něčemu, co nezávisí od nás, která pramení z pokory, ne z pýchy.“⁹⁵ Metafyzický problém pýchy, řecky

⁹⁵ Marcel, G., K filosofii naděje. Praha, Vyšehrad, 1971, s. 27

hybris zůstal podle Marcela pro neteologické filosofy nepovšimnut. Nečinná naděje, rezignace je podle Marcela protimluv. Člověk je aktivní bytost. „Naděje není nějaké tupé čekání, je to cosi pod nebo nad činem, co ho vzpružuje, co ale samozřejmě degraduje anebo mizí, jakmile ochabne sama aktivita. Naděje mi připadá jako do neznáma prodloužená, ústřední, totiž v bytí zakořeněná aktivita.“⁹⁶ Naděje je vůle napjatá k čemu, podle Marcela se i světci vyznačovali bojovným stupněm naděje. Kdyby tomu tak nebylo, jednalo by se o chvilkový duševní stav. Vůle není strnulá, je tvořivá. Kde je tvorba, tam nemůže být degradace a totéž platí i o technice. Degradace začíná tam, kde tvorba začne samu sebe napodobovat.

Duchovní usebrání je pokojné obrácení se dovnitř, do sebe, kde přicházíme do styku s ontologickou podstatou. Tvorba je zakořeněná v bytí. Věrnost je uznání něčeho trvalého, ale přítomnost podle Marcela nelze vymezit. Kdyby to byla jen představa, šlo by ji uschovat v mysli jako fotografii. Otázka přítomnosti je metaproblémová. Přítomnost je tajemství. Věrností tuto přítomnost aktivně udržujeme, stále ji obnovujeme. Marcel hovoří i o umělecké věrnosti. Věrnost je vždy ontologická, prodlužuje trvání přítomnosti, která je výrazem nadvlády bytí nad člověkem. Věrnost prohlubuje přítomnost v trvání. Zde jsou spatřovány konsekvence ve vztahu mezi živými a mrtvými. Jedná se o přítomnost, které jsme věrni. Metafyzicky je obraz méně než předmět, přítomnost je naopak více než předmět, který přesahuje všemi směry.

Smrt je podle Marcela důkaz přítomnosti, kde smrt je fenoménem, protože smrt dokážeme definovat i jinak než jen biologickými termíny. Smrt cizího člověka je nám de facto lhostejná. Smrt známého je pro nás pouze ztráta jednoho jména, jedné osoby ze seznamu možných kontaktů, pokud bychom se potřebovali na něco dotázat, ale smrt blízkého se nás dotýká mnohem podstatněji, člověka si uchováme jako přítomnost. Bude dál žít v nás, přičemž tento pocit je zcela subjektivní. Pozdrzování obrazu zemřelého znamená, že pro nás zmizel předmět, ale dál ve své mysli udržujeme chiméru, která neobsahuje žádnou ontologickou hodnotu.

Tvůrčí věrnost znamená udržovat v sobě přístupnost pro příliv přítomnosti. Příliv je zde chápán metaproblémově. Bytí existuje jen pokud je přítomností. Příliv není chápán v tomto kontextu fyzikálně ani prostorově, ale jako vnitřní přínos realizovaný zevnitř v okamžiku skutečné přítomnosti. Skutečná přítomnost svádí k myšlence, že je předmětná, ale to je podle Marcela omyl. Zde se opět dostáváme od tajemství k problému, k vnitřně důvěrnému vztahu. Duchovní vztah mezi živými a mrtvými musí být v naprosté duchovní otevřenosti, čímž bude jeho

⁹⁶ Tamtéž, s. 28

hodnota nepopíratelná. Tvůrčí věrnost je v přímém vztahu s nadějí. Některé bytosti cítíme jako přítomné, otevřené vůči nám, když je potřebujeme, přičemž tento pocit nemáme u všech. Naslouchání je dar, duchovní otevření se pro druhého člověka, udělání si místa pro něj v sobě. Otevřená bytost je s námi celá, je schopná být s námi celá. Uzavřená bytost je ta, která si sice udělala čas, ale nám se neotevřela. Pro první osobu jsme přítomností, pro druhou předmětem. Přítomnost se váže se vzájemností. Uzavřenost je odcizením. Pokud bychom se však měli dojímat nad každým lidským neštěstím, život by nebyl snad ani možný. Ovšem duše otevřené a přítomné se dojímají. Rozlišujeme mezi tím, co se nás týká, co ne a kam až sahá naše odpovědnost. Někdy jsou to neodolatelné výzvy i od cizích lidí a co je blízké se zdá vzdálené a opačně. Bytost tkvící v ontologickém tajemství obsahuje v Marcelově chápání svatost.

Kolik relativního, náhodného je v nás? Fakt svatosti má spekulativní hodnotu, řečeno s Marcelem je to pravá ontologie, jsme zaujati sebou, majetkem, láskami a vlastním sebezdokonalováním,⁹⁷ tzn. být zaujatý určitým způsobem a nikoliv „něčím“. Tento způsob zaujetí musíme jasně definovat. Bytost zaujatá sebou není protikladem bytosti prázdné. Bytost prázdná je neklidná, křečovitá, s pokleslou vůlí. Neklid je vlastně strach z konečnosti, uvědomění si vlastní smrtelnosti a s tím související pesimismus. Tím, jak stárneme se uzavíráme, protože strach ze smrti roste. Bytost je více a více spoutávána zkušenostmi, uzavírá se, propadá zoufalství, do světa problémů a odklání se od naděje.

Otevřená duše je vnitřně odevzdaná, je chráněna před zoufalstvím a sebevraždou, které spolu úzce souvisejí, jak již bylo řečeno. Otevřená duše ví, že nepatří sama sobě a že svobodu může najít jedině v poznání. Zde se ocitáme na rozcestí chápání otevřenosti. Jedna alternativa je překonávání potíží, čím se může stočit k dogmatismu nebo druhá, která potíže neřeší a nazveme ji tajemstvím. Jakmile z bytosti zazní odpověď, cesta existuje. Svoji cestu můžeme odhalit jedině pomocí lásky a tím se dostáváme do metaproblémového. Podle Marcela je pro pochopení celé složitosti otázky, být křesťanem tedy uznávat křesťanské hodnoty. Lépe tak porozumíme obsahu slova a významu pojmů. Marcel rozlišuje události přirozené a nadpřirozené. Tajemství nespadá do oblasti lidské zkušenosti, protože k některým tajemstvím se nemůžeme povznést chtěním ani cílením myšlenek a zkušenostmi. Ale i nadpřirozeno má své záchytné body v životě přirozeném. Poznání ontologického tajemství je směs metafyziky, jak přáním, tak nadpřirozenem. Docházíme k němu přes vyšší úroveň zkušenosti. Zde Marcel zmiňuje i abstraktní bádání. Je to definice pocitu, který zažíváme úplně poprvé a jeho identifikace bývá

⁹⁷ Srov. Marcel, G., K filosofii naděje. Praha, Vyšehrad, 1971, s. 37

obtížná. Neohraničený pocit stěží poznáváme a nemusíme o něm mít ani jistotu. Člověk může podle Marcela „mít“ jenom věci. Můžeme mít jenom to, čehož existence je na nás závislá. Co nemáme se k nám takzvaně připojuje. Máme to, čím můžeme v omezeném rozsahu disponovat. Zde vyvstává otázka „Co je naše tělo?“. Je tělo něco, co patří nám? A je tělo věc? A pokud ano, kdo jsem já, který jej myslí? Tělo je podle Marcela objekt. Tímto se dostáváme do idealismu a realismu, přičemž rozdíly mezi nimi se stírají. Marcel uvádí příklad na sebevraždě. Při sebevraždě disponuji svým tělem, mám své tělo jako věc. Náležíme tedy sobě? Záleží na úhlu pohledu. Někdo by se mohl odmítat zabít, protože cítí, že nemá takové právo, že sám sobě nenáleží. Ale mít tajemství je mírně odlišné. Mohu jej vydat nebo uchovat. Možnost vyzrazení se podílí na vymezení tajemství jako tajemství.

1.8. Dva druhy naděje

Jsme pomíjivé bytosti. Žijeme na zemi velmi krátce ve srovnání s jinými tvory, například želva obrovská se dožívá více než 200 let, podobně je tomu u velryby grónské, nemluvě o superskebli islandské, která se dožila 405 let, a přesto jsme nejhrdější ze všech. Jsme též nejnejšťastnější, nejkřehčí, nejpomíjivější bytosti, jak uvádí svůj výčet Nietzsche.⁹⁸ Žijeme v přetvářce a ponoření do iluzí. Náš zrak jde jen po povrchu věcí. Usilujeme o porozumění světu jako věci, říkáme pravdu ve smyslu tautologie, nemáme čas ani trpělivost odhalit pravdu ve smyslu neskrytosti, nejde o prospěšnost z pravdy. Filosof nehledá pravdu, to by mu více záleželo na jistotě. Naší metodou jsou lidská měřítka. Co je to štěstí? Štěstí je nouze. „To se tedy stává: co zvenčí vypadá jako štěstí, je – viděno zvnitřku – nouzí, ne-li přímo bezmocí. A pomoc může spočívat v tom, že neposiluje zdánlivě šťastného v jeho štěstí, ale naopak: staví jej před jeho nouzi.“⁹⁹ Štěstí chápeme jako spokojenost, úspěch, majetek, moc, všechno, co děláme či máme může být na chvíli prodchnuto radostným životním naladěním, ale to kouzlo, ta naladěnost, to štěstí nám může být vzato jak mávnutím kouzelného proutku. K základním určením člověka patří, že podléhá bludům. Nejvíce se mýlíme tam, kde jde o naši osobu. Nouze na straně jedné a pomoc na straně druhé. Životní nouze je také situace, kdy ztratíme čest, nebo zcela smysl života, sice dál fungujeme, ale spíše jen mechanicky, co do smyslu života jsme vydáni nouzi. V té chvíli již nežijeme život jako celek, protože možnosti života se vytratily, neexistují.

⁹⁸ Srov. Nietzsche, F., O pravdě a lži ve smyslu nikoli morálním. Praha, Oikymen, 2007, s. 8

⁹⁹ Němec, J., ed. Bolest a naděje: 10 esejů o osobním zrání. Praha, Vyšehrad, 1992, s. 34

Takový člověk prožívá zoufalství, která končí tragicky, protože se zároveň vyhýbá pomoci. Ani útěcha ani soucit, žádná naděje nemůže pomoci. Stav nouze člověka často není překonatelný na rovině, kde vznikl, ale když se otevře rovina nová, jiný horizont, nouze překonatelná je. Nemůžeme změnit okolnosti, ale můžeme změnit své vnitřní naladění. Neupadat do sebeklamu. Představovat si to nejhorší, přináší to nejhorší, zvláště pokud se bavíme o nemoci. Avšak banalizování problému též není vhodné. Existují lidé, lidumilové, kteří jsou ochotní pomoci, ale chybí jim věcné znalosti, takže jejich pomoc není smysluplná. „Podobně jako potřebuje pomoc k tomu, aby byla účinná, věcného zamyšlení nad vztahovou strukturou nouze bližního, tak potřebuje na druhé straně k tomu, aby byla pomocí pravou, zamyšlení nad vlastním smýšlením.“¹⁰⁰ Neboť se může stát, že dobře myšlená pomoc může z vnějšku vypadat účinně, ale z pohledu přijímajícího člověka vyzní naprázdno, nebo jako vládychtivost, slabost, ale ne účinná pomoc.

Síla žít je protikladem k síle nicoty. Síla žít není jen biologický princip, je to tajemná síla v nás, proces, který se postupně naplňuje. Zánik je nicota. Nicotu poznáváme ze zkušenosti, přestože se skrývá. Životadárná síla je naděje, „nalézáme v ní cosi jako náladu, Camus říká, že je nebezpečnou iluzí, Paul Valéry mluví o nedůvěře bytosti vůči přesným předpovědím jejího ducha, jiní ji připisují síle fantazie, opět jiní v ní spatřují projev pudu. Pouze u G. Marcela lze najít vážné pokusy o odhalení bytostného určení naděje.“¹⁰¹

Naděje nebyla dosud důkladně probádána. Snad proto že se vymyká klasickým definicím. Vymezit se dají až konkrétní projevy naděje. Termín naděje může působit mlhavě, a je těžké jej uchopit a popsat, podobně těžké jako popsat život a smrt. Podíváme se tedy, kde se naděje projevuje. Naděje se projevuje v nouzi, v zoufalství, a to především v zoufalství smrtelně nemocného člověka.¹⁰² V zoufalství hledáme pomoc a naději. Přirozeně v sobě chceme udržovat naději, doufat, utvrzovat se navzdory racionalitě. Naděje uklidňuje, přináší trpělivost a smíření. Díky naději můžeme prožívat radost, uvolnění, projikovat se do světa. Naděje dává možnost sebezvrhování, naděje dává život. Bez naděje jsme hnáni strachem, jsme v zajetí zoufalství. Proč mluvíme o dvou nadějích? Běžné naděje mívají cíl, konkrétní určení, ale naděje transcendentní, ta, která přichází až po vyčerpání běžných nadějí, je ta opravdu zachraňující.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 39

¹⁰¹ Tamtéž, s. 239

¹⁰² Blíže vysvětleno i s konkrétními příklady v: Němec, J., ed. Bolest a naděje: 10 esejů o osobním zranění. Praha, Vyšehrad, 1992, s. 240

Přejeme si žít v naději, že nezemřeme předčasně, že nebudeme vystaveni bolesti, že naše děti budou zdravé, že získáme vytoužené místo, že dostaneme věc, kterou si přejeme, že všechno dobře dopadne. Ovšem naděje často směřují do neurčita, nemáme přesnou představu, jak má událost skončit nebo již víme, že nemůže skončit ideálně, a tak si držíme naději, že to neskončí špatně, protože si chceme zachovat budoucnost. Nemrzí nás ty roky, kdy jsme zde na světě nebyli, kdy svět existoval a společnost fungovala bez nás. Teskníme nad časem v budoucnu, který bychom tu mohli ještě prožít. Bráníme se předčasným odchodům, nechceme opustit svět, zemi, rodinu, přátele, práci, věci, úspěch, to všechno, co jsme vybudovali a získali. Odmítáme se rozloučit s tím vším, co zde na světě jest a co by mohlo být, čeho bychom ještě mohli být svědky.

Naděje je dynamické vpřed, ale nemusí to být konkrétní cíl. Nejprve se držíme racionálních pohnutek, pokud se však zhorší zdravotní stav nemocného natolik, že již víme o nevyhnutelnosti konce, kdy již více nesníme o plném uzdravení, stále máme naději v budoucnost. Naděje je pak důvěra, s níž kráčíme dál. Oddáváme se naději až do posledního momentu. Když se vyčerpají běžné naděje, poté již nestojí v cestě empirické zkušenosti, vyvstává transcendentní naděje, naděje jakožto usmíření, které se může plně rozvinout. Osud se neřídí podle našich přání. Leckdo si myslí, že za peníze se dá pořídit vše, přinutit lidi, aby dělali, co chceme, zajistit si nejlepší zdravotní péči, zaplatit si nejlepší léky, společnost, pohodlí. Ale zdraví si koupit nemůžeme. Takový člověk může jediné doufat, že i on brzy vyčerpá běžnou naději a dostaví ta pravá naděje, transcendentní. Takový člověk, až když je bez sebe strachem ze smrti, teprve pak je schopný bytostného rozhovoru. Až když překlene obviňování a napadání druhých a sebe, chce alespoň vědět, že utrpení bude snesitelné. Smrt je poslední krize, kterou musíme překonat.

V těžké nemoci se neptáme na konkrétní naději, tážeme se, zda se uzdravíme. Pokud je stav natolik vážný, že není možno odpovědět kladně, nebo alespoň s běžnou nadějí, již nežádáme přesné definice. Jde nám jen o jistotu budoucnosti. Že tohle ještě není konec, že to ještě není nic. Spokojujeme se s ujištěním, že to nějak půjde dál. Naděje na důstojné dožití.

Co je tedy ta transcendentní naděje, že se jí umírající drží zuby nehty? Je to jiná naděje než z běžného života. Není to doufání, přání, nejsou to obavy. Naděje nevyléčitelně nemocných je jiná než naše každodenní naděje. „Vždyť naděje opuštěných je zřejmě nadějí, která vzniká v ‚beznaději‘ a která se upevňuje tím více, čím je situace ‚beznadějnější‘.“¹⁰³ Nemocný obětuje

¹⁰³ Němec, J., ed. Bolest a naděje: 10 esejů o osobním zrání. Praha, Vyšehrad, 1992, s. 245

naději vše, svoji skepsi, racionalitu. Naděje nevyléčitelně mocných, ona transcendentní naděje vyvstává tehdy, když jsou naděje obyčejného, všedního života zmařeny. Až když ztratíme všední naděje, vyvstane nová, transcendentní naděje. Běžné naděje směřují k přáním, aby se stalo to či ono, aby se nám vyhnulo to, čeho se obáváme, aby se nám splnilo konkrétní přání, aby se situace pro nás vyvíjela příznivě. Jsou to naděje k něčemu ze světa, co není nutné, co se přihodí, co nastane či nenastane. Tyto naděje mají jen jeden, jasně specifikovaný cíl. Objekt. Nikdy předem nevíme, jak událost dopadne, je v ní vždy nejistota. V tom se skrývá možnost zklamání, pokud se věci nevyvíjejí podle našich očekávání. Ve světě vládne náhoda. Až po zhroucení těchto běžných, iluzivních nadějí vyvstává jiná, tajemná naděje.

Zklamání obyčejných nadějí je svázáno s osvobozením od veškerých iluzí ve světě. V zoufalství se lze potkat s nadějí. Takové naděje nejde o vyléčení, ani odstranění bolesti, ačkoliv se po tom nemocný může ptát, ale předně jde o něco dalekosáhlejšího, něco bez jasných obrysů. V případě, že by této naději šlo o vymizení nemoci, je ta naděje iluzí. Z účinků naděje však vychází, že díky ní nemocní trpělivě snášejí utrpení a přijímají umírání. U těchto nemocných došlo k proměně. Mají zkušenost s transcendentní nadějí.

1.9. Naděje a absurdno

Tragično vzniká tam, kde se člověk stane vědomým, pochopí situaci, kdy ví. Štěstí a absurdno jsou neoddělitelné. Život je tíha osudu, který jsme si sami vytvořili, a který bude ukončen naší smrtí. Lidský svět je drsný a omezený, Všude absurdno, ale i záblesky štěstí. Vše není vyčerpáno, není to konec. Náš osud patří nám, všechny těžkosti a utrpení jsou jen naše a když se není ke komu modlit, v kruté absurditě bezmoci nalézáme přijetí, smíření, a dokonce i radost. Vše je v pořádku, protože už jen snaha dostat se na vrchol může zaplnit lidské srdce pocitem štěstí.¹⁰⁴

Vykonávat celý život totéž je absurdní a drsné, ale učí, že vše nebylo, že ještě vše není vyčerpáno. Vyhánění Boha, který vstoupil do našeho světa, aby si zde liboval v nespokojenosti a bolestech lidí. Z toho vyvstává výhradně lidská otázka, které náleží vyřešení. Osud patří jen a jen nám, naše hoře je jen naše i naše těžkosti. Podle Camuse neexistuje osud, který by se nedal překonat pohrdáním. Tragické jsou jen ty okamžiky, kdy jsme vědomí. Bezmoc, rozsah údělu,

¹⁰⁴ Srov., Camus, A., Mýtus o Sisypovi. Praha, Garamond, 1983, s. 141

utrpení. Bolest se může proměnit v radost. Pakliže příliš žijeme ve vzpomínkách, kdy nás přemáhá pocit minulého či prchajícího štěstí, pocítujeme bolest, smutek a beznaděj. Některé věci jsou příliš těžké na to, aby je člověk nesl sám. Těžkost povoluje, jakmile se nad situaci povzneseme.

Pravá naděje se neváže k ničemu ve světě, objektu náležejícímu do světa, ale zabezpečuje člověku budoucnost, ne konkrétní, ale budoucnost vůbec. Je to naděje směřující do neurčitosti, avšak k obnově. Jde o víc než o odstranění symptomů nemoci, jde o naději v celkovou záchranu. Pokud by šlo o uzdravení, byla by to planá, iluzorní naděje. Tato naděje pomáhá snášet a přijímat utrpení, od zhroucení tužeb přes proměnu k vyššímu životnímu stupni. Zmiňovaná naděje překonává přechodné egocentrické postoje, drží člověka od zotročení nemocí. Tato naděje je trpělivost, tato naděje nahrazuje strach. V této naději je člověk zachráněn, protože má transcendentní charakter. Jde o naději, která transcenduje existenci. „Tím, že se směřuje k dalšímu trvání, k zachránění osoby, je tato naděje personálním aktem, nejzávažnějším výrazem sebepotvrzení naší existence, projevem její snahy o uskutečnění a zdokonalení, jehož však nelze dosáhnout v rámci samostatného lidského subjektu, a jež proto musí – chce-li zakusit rozhodující osobní vztahy – lidské meze transcendovat.“¹⁰⁵ Transcendentní naděje vyvstává i tam, kde byl pokus o sebevraždu, pokus o vymazání vlastní existence. Přes iracionální výpovědi, zoufalství, nouzi a poznání absurdity, lidé volí sebevraždu jako cestu k vymanění se ze světa, z bolesti, a přesto s pohledem do budoucnosti, na nějaký vzdálený, skrytý smysl, který jim v tomto životě uniká. I v pokusu o sebevraždu je patrná jakási naděje ležící za hranicemi subjektu. Budoucnost jako pokus o její vynucení sebevraždou. Když v životě nevidíme již žádné východisko, když nesmyslnost života a zoufalství jsou tak intenzivní, přichází naděje v poslední osobní uskutečnění, které má sebevražda vynutit.

Pravá naděje se nemůže stát iluzí ani zklamáním. Nitro je transcendováno v naději. Zklamání běžných nadějí může vést k poznání pravé, transcendentní naděje. Rodí se z krajní bolesti a absurdity, z bytostné marnosti.

Z běžné naděje se paradoxním obratem dostáváme k poznání pravé naděje. Pravá naděje esenciálně patří k naší existenci.

Přestože jsou zde uvedeny dva druhy naděje, jedna se nutně váže k druhé, bez sebe nemohou existovat. Jsou neoddělitelné od nitra člověka, každý je nadějí, každý člověk má pravou naději. S bytím člověka je svázána transcendentní naděje, ale bez transcendentní naděje nemůže

¹⁰⁵ Němec, J., ed. Bolest a naděje: 10 esejů o osobním zrání. Praha, Vyšehrad, 1992, s. 247

existovat ani banální naděje. Necháváme se osliňovat pozlátky podobenství a běžnou naději používáme spíše jako zbožné přání. Základem lidské naděje je naděje transcendentní. Ontologický základ naděje je v chybění. Vždy nám něco chybí, materiálního i metafyzického. Chybí nám milovaný člověk, nové křeslo, chybí nám letní pneumatiky, něco nám chybí k pocitu štěstí, úplnosti, k plnému životu, k pochopení. Na mnoho objektů chybění se nedá ukázat prstem, ani se nedají přesně definovat, jen víme, že něco chybí. Chybí nám možnost, která se neproměnila ve skutečnost. Je to ona Heideggerova neuzavřenost¹⁰⁶ horizontu lidského pobytu.

Vždy je něco před námi, něco je ještě možné. Očekávání a doufání není nadějí, k té patří ještě něco víc. Očekávat vysvobození znamená doufat v něco, co vysvobozuje, a pokud to má opravdu osvobozovat, nemůže to být libovolné. Očekávání musí mít charakter naplnění, musí dávat smysl, což podmiňuje, že o takové naději lze mluvit jen v ohrožení, v nouzi. K definici naděje patří podmínka bytostné nouze, strachu, ohrožení. „Můžeme dokonce říci, že doufáme vždy navzdory nějakému ohrožení.“¹⁰⁷

Naději jde o zaměřenost k budoucímu, ale stejně tak je i opravdovou přítomností. Zde je důležité ono rozlišení dvou druhů nadějí, protože běžná naděje je změřena k budoucnosti, očekává to, co člověku v životě ještě chybí, ale transcendentní naděje se projevuje a uplatňuje jak v přítomnosti, tak v budoucnosti. K naději patří trpělivost, naděje je jistota, ne spekulace, ne víra. Naděje se děje v trpělivosti, je předpokladem trpělivosti. Naděje je neurčitá, neznámá, žije v přítomnosti i budoucnosti. Lidský život je od podstaty směřováním k něčemu, a naděje je bytostným určením člověka. Dokud žijeme, žijeme z naděje. Naděje je jistota budoucnosti našeho života, našeho sebeuskutečnění.

Zde se dostáváme ke křesťanskému pojetí naděje, které ale nebude více analyzováno, neboť je otázkou náboženství, víry a dogmatu, které nejsou předmětem této práce. Křesťanské naděje jsou naděje na věčný život, na spásu, vzkříšení. Naději jako záchranu osoby chápe křesťanství jako naději ve vzkříšení.

Písmo podává svědectví o naději, je jedním ze základních slov biblické víry. První křesťané, než přijali Krista, byli „bez naděje“, bez Boha. Křesťané mají vždy budoucnost, jejich život

¹⁰⁶ Neuzavřenost je pojem M. Heideggera, kterým myslí možnosti, ze kterých si můžeme vybrat a denně si znovu vybíráme. Jde o neuzavřenost volby, o procesualitu a neuzavřenost v rámci konstituce lidské existence. Neuzavřenost také znemožňuje definovat člověka v jeho komplexitě.

¹⁰⁷ Němec, J., ed. Bolest a naděje: 10 esejů o osobním zrání. Praha, Vyšehrad, 1992, s. 249

neústí do prázdnoty. Každý křesťan má naději, byl mu darován nový život, vykoupení. Naděje je v modlitbě. Ale ani křesťané nesmí prosit za povrchní a pohodlné věci, za to, co si zrovna přejí, své touhy a naděje musí zbavit klamů a lží, v modlitbě se musí učit, co je hodné boha, tedy za co mohou prosit.

2.0. Fenomén naděje a ohrožení beznadějí

Příroda je nadřazená kultuře, avšak díky nepromyšleným a obrovským, dlouhotrvajícím zásahům člověka je rovnováha přírody ohrožená. Aktuálně balancuje na hraně mezi totální ekologickou krizí a přežitím. Přestože různí autoři vnímají přírodu a pozici člověka v přírodě z filosofického hlediska různě, vycházejí z odlišných konceptů, překvapivě se jejich závěry veskrze shodují.

Pojmenovat to, čeho se bojíme. Přijetí. Osobní zodpovědnost. Nejen síla, moc, ale řešení. Dobrovolná skromnost. Co do budoucna? Pokora, naslouchání lidem, přírodě, naladění se. Člověk do přírody patří, ale není a nikdy jí nebude nadřazený. Víra se rodí znovu a znovu, jde o prožívání nových počátků. „Véra není životem z vlastního pramene, v němž je ohňový střed světa se součteřím, s bytím samotným. Véra je dar, dar se dostává bez kauzální prospěšnosti pro obě strany.“¹⁰⁸ O bytí víme z nedostatku, který v sobě nosíme, jak říká Hogenová. Podle Hogenové a dávno před ní i podle Nietzscheho je potřeba odvahy k tomu být sám sebou. Musíme ze svých ramen shodit toho trpaslíka strachu, závisti, nenávisti, resentimentu. Slovy Hogenové mít odvalu k pravdě, k riskování, k tomu být sám sebou, prodlévat v neurčitosti, nést plnou nicotu. Odvalu k tomu stát se nadčlověkem.¹⁰⁹

Nejdříve zde musela být planeta se svou zelení. To dokonalé, nejdokonalejší místo pro člověka. Teprve do tohoto dokonalého místa s nejvhodnějšími podmínkami pro život mohl být zasazen člověk se svým myšlením, vědou, technikou, vírou. Bez člověka zde nebyla a ani nemusela být věda, pokrok, plánování, ani víra, ani naděje, ani dobro a zlo. Příroda funguje bez přemýšlení, bez posuzování, příroda nemá plán a cíl. Díky vyváženosti, harmonii země žije dál i se svými zvířaty, rostlinami, bouřemi, sesuvy půdy, erupcemi. Až člověk přinesl názor na nutné přírodní jevy a určil, co je dobré a zlé podle toho, co člověku vyhovuje nebo jej ohrožuje. Nakonec je

¹⁰⁸ Hogenová, A., K fenoménu „die Machenschaft“. Praha, Univerzita Karlova – Pedagogická fakulta, 2016, s. 8

¹⁰⁹ Vývoj od červa, přes opici, člověka až k nadčlověku. Nietzsche, F., Tak pravil Zarathustra. Olomouc, Votobia, 1995, s. 9

lhostejné, co si myslíme. Až jednou zemře slunce, vezme nás všechny s sebou. Jeho vyhasnutí bude vyhasnutí lidských životů. A není to otázka jestli, ale kdy se to stane.

Definice života. Ještě nikdo nedokázal definovat život, nikdo neviděl život v celku, tak jako nikdo neviděl Boha. Život lze jenom žít. Můžeme jej zpětně popsat, ohodnotit, zkritizovat, ale neumíme jej změnit, přepsat a ani predikovat!

První otázkou, na níž bychom se měli ptát je Co to znamená ohrožení a kdy k němu dochází? Jde o setkání či dopad situace, která se nás až příliš hluboce dotýká, ale nevíme si s ní rady, neumíme ji zpracovat. Je to změna stavu bezpečí do stavu, kdy hrozí změna, tedy do stavu nového, neznámého, ohrožujícího. Ohrožení může být skutečné, nebo domnělé. Ptáme-li se po způsobech ohrožení z filosofického hlediska, jsme postaveni před nekonečné variace hrůz, zkáz, nebezpečností, válek, ztrát svobody, samoty, beznaděje a úpadků snad ve všech oblastech lidského života a planety. Jsme ohroženi srážkou vesmírných asteroidů, příliš silnou Sluneční aktivitou, která může nenávratně poškodit podmínky života na planetě, jsme ohroženi zbrojením velmocí, přemnožením škůdců, přílišnou technizací společnosti, jsme ohroženi přelidněním planety, nedostatkem potravin a pitné vody, přísunu léků, snížení životních podmínek, na které jsme zvyklí, ale nejen to. Ohrožení se netýká pouze vnějších vlivů, můžeme a jsme ohrožováni i vnitřně, jako jednotlivci. Čelíme strachu z tajemné budoucnosti, máme obavy o zdraví svých blízkých, ohrožuje nás osamělost, bezmocnost, beznaděj.

Fenomén ohrožení jako neviditelná síla působící celoplanetárně na všechny lidi, jen s rozdílným vnímáním, rozdílným porozuměním situaci a významu událostí, vztahů, následků. Zde se zaměřím na ohrožení vnitřní, na život a prožívání člověka v době nejistoty, ve věku extrémního rozšíření moderních technologií, bez nichž už téměř nelze fungovat, na dopady pandemie Covidu-19, na vnitřní vnímání jednotlivce, ovládání, manipulaci, cíleného rozdělování společnosti, ohrožením předčasné smrti blízkých i strachem ze smrti vlastní. V každé době potřebujeme naději. Jak ale poznáme, že naději potřebujeme, a co pro nás může udělat? Naději potřebujeme v krizi. Potřebujeme vyřešit problém, ale neznáme cestu. V křesťanství je hledání cesty přenecháno Bohu, Bůh rozhodne, co se má stát, stačí se modlit a věřit. Co když ale ztratíme naději? Jistě naději nelze ztratit jako nějakou věc, podobně jako když ztratíme víru, nepozorujeme to okamžitě, ale jednoho dne zjistíme, že už nemá sílu nás vést, že se o ní nemůžeme opřít. Ztráta naděje je ztroskotání našeho vztahu ke světu a životu, je to oddělení se od pramene života. Halík k tomu: „Viděl jsem lidi, kterým umřela naděje, a nebyla to jen nějaká konkrétní dílčí naděje, nýbrž byl to životní elán, který je udržoval při

životě; pak nastalo jen živoření.“¹¹⁰ Někdy boj o naději trvá celá léta. Žijeme obklopeni zmatkem, strachem, zklamáním, bolestí a nemáme útěchy. Křesťanská naděje je eschatologická, ale jakou naději mají nevěřící?

Friedrich Nietzsche vizionářsky popisoval situaci ve své době, která má až děsivé paralely s dobou dnešní. On sám věřil, že jeho myšlenky budou pochopeny přibližně za 200 let, tedy že jeho zprávy a pobídkám, které se snažil skrze svoji filosofii předat, bude porozuměno až za několik generací. Nejsme my tou generací, která by měla jeho zprávy dekodovat a adekvátně zareagovat?

Nietzschemu se jeho současnost jevila jako doba dekadence, jako doba vnitřního úpadku, rozpadu, nemocné morálky. Nejvíce kritizoval křesťanství, které vinil z nihilismu. Pokud by platil jeho věčný návrat téhož musíme přiznat, že i naše doba se opět dekadentně hroutí do sebe. Nejistota a strach je naší době vlastní, nestojí na pevných základech ani víře v sebe. Úpadek doby, cynismus, nihilismus, vše příliš lidské. Podle Nietzscheho nemůže být ale jinak, sama nutnost přináší takový věk nyní a znovu přinese i v budoucnosti. Nietzsche usiloval o probuzení, vzpomínání lidstva, o svobodné duchy, o nadčlověka. Horoval pro překročení člověka s příliš lidskými vlastnostmi, nízkého, vystrašeného, závistivého, mstivého, vysmívajícího, lačnického po slávě, majetku, uznání. Chtěl člověka posunout na vyšší úroveň, k nadčlověku odvážnému, silnému, překonávajícímu sebe, samostatnému. Nepřejeme si dnes totéž, tedy aby se lidé konečně „probudili“ a začali žít jinak, aby udělali něco se sebou, povznesli se na vyšší úroveň porozumění? Problém je, že dnešní člověk nerozumí sám sobě. Nezná své kořeny, neví, kam patří, kde je jeho domov a nezná sám sebe. K tomu Nietzsche v podobě Zarathustry jako svém alter egu vyznává: Těžko člověka objeviti a jemu samému je to nejobtížnější; často duch lže o duši.“¹¹¹ Neznáme svoji minulost, ale neustále žijeme historií. Zvíře naopak žije přítomným okamžikem, neví, co bylo včera a nezajímá se o to, co bude zítra. Není smutné a na nic se netěší, je šťastné v tomto okamžiku. Zvíře nežije historicky, nedovede se přetvařovat, nic neskrývá, v každém okamžiku se jeví tím, čím jest, není nepoctivé.¹¹² Člověk se má podle Nietzscheho naučit více zapomínat, jelikož stále visíme na minulosti, táhneme si sebou neviditelné břímě minulosti jako temnou sílu, která nás stahuje dolů. Štěstí chápeme jako pachtění se po novém smyslu života, je to to, co nás udržuje a pudí k životu. Co ale učiní

¹¹⁰ Halík, T., *Stromu zbývá naděje*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 89

¹¹¹ Nietzsche, F., *Tak pravil Zarathustra*. Olomouc, Votobia, 1995, s. 178

¹¹² Srov. Nietzsche, F., *Nečasové úvahy*. Praha, Oikymen, 2005, s. 79

člověka opravdu šťastného? Moci zapomenout. Žít nehistoricky. Spočinout v okamžiku. To je pravé štěstí člověka a ten, který toho nikdy nedosáhne neumí podle Nietzscheho učinit šťastným ani druhé. Požadavek žít přítomností však není absolutní, jde spíše o to, umět zapomínat, umět předvídat a nalézt rovnováhu. Přesněji „(...) že člověk dovede právě tak dobře v pravý čas zapomínat, jako si v pravý čas vzpomene, na tom, že silným instinktem vycítí, kdy je nutno cítit historicky a kdy nehistoricky.“¹¹³ Nihilismus znamená, že není pravdy, pravda nikde nesídlí a není absolutní. Morálka se dle Nietzscheho obrátila proti přírodě, proti životu každého ducha a důvodem je křesťanská etika.

Trend určuje ten, kdo to dělá, nadčlověk, svobodně, ze sebe a resentment, tedy člověk, v reakci udělá něco naopak, vymezuje se vůči nadčlověku. Resentimentu je hodně, sdružují se do stáda, stádní lidé se stádním pudem, davovým instinktem, kritizují nadčlověka, závidí mu. Resentiment je nenávistný, závistivý, plný záští a nepřejčnosti. Nadčlověk něco vymyslí, přínosného, ale resentment závidí a řekne, ať se to zakáže. Sami nic nevymyslí, vždy jen reakce na akci někoho jiného, je to nepřejčnost, kritika, resentment nemá nic vlastního, svobodného ze sebe, ale resentment prochází částečně každým. Musíme posouvat hranici více k nadlidství. Nadčlověk se nesmí stát vymírajícím druhem. Nadčlověk není mládí, zdraví a síla, nadčlověk je odvaha. Odvaha k životu, k riskování, k tomu být sám sebou, pracovat na sobě. Resentiment, člověk, je strach. Nadčlověk se nebojí zdolávat překážky, resentment se jen bojí. Afirmacion jako přijetí u nadčlověka, přitakání životu, a amor fati – láska k osudu, ke všemu, co přijde, i to zlé, protože na překážkách si nadčlověk cvičí svoji sílu. Amor fati je přitakání životu, „ano“ životu, láska k čemukoliv, co přichází, schválení života v té podobě, v jaké přichází. Nadčlověk je na světě rád, miluje svůj osud i tu nepřízeň. Mystická láska k osudu, vůle k moci. Negacion, resentment u člověka je nenávist k sobě, vůle k nebytí, sebevražedná vůle k nebytí, autodestruktivní tendence. Nemocná vůle, která by raději nebyla a než nebude, ráda by s sebou strhla všechny do propasti zkázy. Nenávist k tomu, že vůbec jsem. Oboje je v každém z nás.

Nietzsche dal své době diagnózu „nihilismus“, nic. Vinu z nihilismu přiřkl křesťanství, které vzalo pozemský smysl bytí a vsadilo jej na nebesa, do života po smrti. Lidé ztratili všechny pohanské bohy a duchy míst, úctu k duchu místa, ke kamenu, jeskyni. Nietzsche volal po obnově smyslu v pozemském, ne Bohu, ne nebi, ale Zemi. Ne transcendentální Bůh, ale Země má smysl, život a vztahy zde na Zemi.

¹¹³ Tamtéž, s. 81

V současnosti si můžeme povšimnout nemalého příklonu, jakéhosi návratu k novopohanství, mnohobožství, uctívání menhirů, návratu k přírodě, bio stravě, léčbě bylinkami, přirozeným porodům, přírodnímu léčení, využívání přínosu cyklického času, střídání dne a noci, ročních období. Je to jakési znovuobjevení dávných moudrostí a přitakání Nietzschemu v názoru, že křesťanství ochudilo svět tím, že z polyteismu udělalo monoteismus a smysl Země vytáhlo nad Zem, nad Zem, na boží trůn. Křesťanství z Boha udělalo boha nemocných, chudých a slabých, ale podle Nietzscheho je to jen stupeň dekadence, tedy „Bůh degenerovaný v odpor k životu, místo aby jej prozářil svým věčným souhlasem! V bohu vypověděno nepřátelství životu, přírodě, vůči životu!“¹¹⁴ Bůh je mrtev a nic nemáme, ani smysl. Nietzsche volá po nalezení nového smyslu, v návratu k pohanství, což se alespoň částečně již děje. Postrádáme radost z východu Slunce, zasněžených vrcholů hor, vděčnost za rodinu, jídlo, zdraví, i za moderní vymoženky, na nichž jsme se žádným způsobem nepodíleli, ale které zlepšují a usnadňují náš život. Přišli jsme na svět a už zde byli, jaká by to byla tragédie, kdyby každá generace musela začínat od počátku, všechno znovu a znovu vynalézat, kde by byl posun lidstva, kde by byl nadčlověk? Možná se cítíme ohroženi právě tou myšlenkou na ztrátu všeho, čím je bohatá především vyspělá západní (naše) civilizace. Nietzsche měl pravdu v tom, že bychom měli žít v rovnováze protikladů. Čas práce a čas zábavy, jeho slovy Dionýský a Apollinský princip. Dva typy pojetí bytí, Apollinský jako rozumový, intelektuální, Dionýský naopak živelný, orgastický, iracionální. Slovo Dionýsos lze vysvětlit i nadbytkem síly.¹¹⁵ Dionýský princip jako beztvář pravdě, analogie opojení, jejímž výrazem je hudba a Apollinský princip jako síly míry a harmonie. Nietzsche si během svého života uvědomil, že všichni v sobě máme oba principy, oba se projevují a je na nás, kterému popřejeme více sluchu. Dionýský princip je živelný, nerozlišený, orgiastický, je to hudba, tanec, opojení, překračování hranic. Apollinský princip v nás je rozum, krása, dokonalost, výtvarné umění. Oba elementy bojují o kontrolu nad naší lidskou existencí.

Nietzsche vytýkal křesťanství, že privilejuje slabé a nemohoucí, že člověk resentimentu manipuluje nadčlověkem, dává mu špatné svědomí za to, že je silný a samostatný a obrací tak přirozený řád. Podle Nietzscheho se slabým, chudým, milosrdným a všem těm blahoslaveným nemá pomáhat. Byl proti soucitu, je to mocenské gesto z pozice nadřazenosti, není to pomoc, protože jim to ve skutečnosti škodí, činí je závislými na tom silnějším, musejí poslouchat, posiluje se jejich slabošství, zašlapáváme je hlouběji a sebe vytahujeme výš. Slabí se mají stát

¹¹⁴ Nietzsche, F., Antikrist. Olomouc, Votobia, 2001, s. 27-28

¹¹⁵ Srov. Nietzsche, F., Soumrak model. Praha, Československý spisovatel, 2009, s. 83

silnými. Nutno zdůraznit, že Nietzsche měl na mysli výhradně slabost ducha, nikoliv fyzickou slabost. Neodsuzoval slabost fyzickou, sám byl velmi slabý, nemocný, a trpěl bolestmi, ale měl na mysli slabost duchovní. Podporované, uměle vyvolávané slabošství, které se nesnaží sebezpřekonat, a jen cizopasí na druhých. Být slabý je snadné a pohodlné. „Člověk si skutečně život příliš ulehčuje, chápe-li se tak jednoduše historicky a chce-li sloužit.“¹¹⁶ Nietzsche si přál, aby došlo k odstranění psychické nenávisti k životu, nihilismus, vůle k nebytí, nenávist k sobě, závisti druhým. Toho lze docílit vůlí k moci, přemocňování se. Být lepší a lepší, ale ne za účelem většího výdělků, vlivu, ale stát se nadčlověkem, samostatným, silným, odvážným, radostným, milujícím život. Vůle k moci není v pojetí Nietzsche jen jediná vůle, ale mnoho malých vůlí, pudů a instinktů. Je v nás mnoho sil, hra sil, pluralita, mnohost subpersonálních intenzit, sil, impaktů, dopadů, vůlí. Vůle v nás jsou nesvobodné, mnoho nesvobodných vůlí. Ve slabých nemáme podporovat jejich slabost, když jim pomáháme, udržujeme je v tom závislém postavení vůči nám. Jsou našimi otroky, my se staneme jejich chleboďárci, jsou paraziti a všichni tím trpíme. My že musíme dávat, oni že musí přijímat. Nejsou svobodní, nezávislí. „Svobodný duch zde nemůže mít žádný jiný význam než osvobození, duch který nad sebou znovu získal kontrolu.“¹¹⁷ To slabé by mělo skončit, silné prosperovat.

Podle Nietzscheho člověk není slabý, proto, že je nemocný, starý, postižený fyzicky nebo psychicky, ale v tom, že se bojí. Strach je slabost! Prvním aktem naší vůle má být odvaha, ne odmítání života. Amor fati, ne resentment. Křesťanství učinilo ze světa atrapu čehosi vyššího, zdvojilo realitu. Zde dole na zemi, kde trpíme, ale potom po smrti budeme v nebi konečně šťastní. „Život končí, kde ‚království boží‘ začíná“¹¹⁸, hlásá křesťanství. Nietzsche naopak tvrdí, že máme žít již tady na zemi, zlepšovat sebe nyní, ne čekat až na boží soud. Nadčlověk bobuje se sebou, ne s druhými, sobě samému je největším nepřítelem, překonává vnitřní překážky a komplexy. Nadčlověk může být vzorem ostatním, nadčlověk je přející, radostný, přitakávající realitě. Resentiment má v sobě ironii, cynismus, bolest a utrpení, zraněnou duši, nenávist. Nenávist se rodí ze strachu. Všichni v sobě máme resentment a na hrbu si vlečeme trpaslíka strachu, závisti a nenávisti, pod jehož nápoem se hrbíme a je potřeba jej shodit.

Nietzsche zprvu přejímal křesťanské, lineární pojetí času, pak ale obrátil a přiklonil se ke starověké představě cyklického vnímání času. Tedy věčný návrat téhož. Cokoliv teď uděláme,

¹¹⁶ Nietzsche, F., *My filologové*. Praha, Oikymen, 2018, s. 68

¹¹⁷ Nietzsche, F., *Ecce Homo*. London, Arcturus Publishing Limited, 2020, s. 90

¹¹⁸ Nietzsche, F., *Soumrak model*. Praha, Československý spisovatel, 2009, s. 28

stane se ještě nekonečněkrát, protože je zde věčný návrat téhož. Musíme dělat věci a rozhodnutí vědomě, protože se budou nekonečněkrát opakovat, ale též se to již nekonečněkrát stalo.

Nalézt nové hodnoty a morálku je palčivější než kdy předtím. Přehodnocení hodnot, které vycházejí z člověka, ne z nebes, ne od Boha. „Základní hodnotou nového hodnotového řádu se stává život.“¹¹⁹ Přitakání životu i v problémech, amor fati, radující se, věčné vznikání. Přitakání nesmyslnosti existence. Dle Nietzscheho život nemá předem stanovený cíl a účel, proto je nihilistický.

Naše doba je výjimečná v tom, jak je citlivá a s obrovským nárůstem subjektivismu. Subjektem je vůle k moci. Moc je účinná, subjekt se stává obdivovanou bytostí, je vidět, prosazuje se. Neznáme sami sebe, jen představy o sobě. Na druhé působíme jedine silou, tím, že je o nás vědět, vnucujeme ostatním naše představy o sobě a potřebujeme jejich zpětnou vazbu jako své potvrzení, že nás vnímají, jak si přejeme. Snažíme se předpřipravit, naplánovat budoucnost, každý krok, každou událost. Budoucnost nelze predikovat, jistota je jen v tom, že vše je nejisté. V současné společnosti jsme vyděšeni touto nejistotou, nezajištěností, otevřeností. Jsme jí ohroženi, doslova paralyzováni. Nicota, ve které se nemáme čeho chytit, vyprázdňení hodnotového systému. Vynořují se zastánci hlubokých myšlenek dávných autorů, kteří káží filosofii, v níž je apriori očekávána naděje, řešení, návod, jak žít. Žádná taková filosofie neexistuje, leda by to byl nový, falešný bůh opět sedící na nebeském trůně. Nietzsche to věděl již tenkrát a tázal se: „Ale kde najdeme příklad nemocného národa, jemuž by filosofie vrátila ztracené zdraví? Jestliže se, kdy projevila jako ochránkyně, pomocnice a spasitelka, pak to bylo u zdravých, choré učinila ještě chořejšími.“¹²⁰

Co je tak nesnesitelné, co ohrožuje? To, s čím se nemůžeme a neumíme vypořádat sami. Přece však jsme byli zrozeni k tomu vydržet skoro vše, nemoc, nečas, nouzi, osamění.¹²¹ Je to pokles, pohodlnost, průměrnost, lhostejnost. Síla se musí projevovat jako síla, nelze po ní žádat, aby jednala jako slabost, ale taktéž nelze po ničem křehkém žádat, aby jednalo silou a projevovalo se triumfálně. Kvantum síly je kvantum pudu, vůle, vlivu, puzení.

¹¹⁹ Weischedel, W., Zadní schodiště filosofie. Olomouc, Votobia, 1995, s. 226

¹²⁰ Nietzsche, F., Filosofie v tragickém období Řeků. Olomouc, Votobia, 1994, s. 9

¹²¹ Srov. Nietzsche, F., Genealogie morálky. Praha, Oikymen, 2019, s. 33

Současná doba v sobě nemá nevyhnutelnost, kterou v sobě musíme každý sám počít. Smysl je vyprázdněn, nemáme se čeho podstatného zachytit.¹²²

Nadčlověk není cíl, ale cesta. Není nic definitivního, nadčlověk je přechodem, napětím ducha. Člověk je jen lano, přechod od zvířete k nadčlověku. V nihilismu Nietzsche spatřuje i naději, schopnost k pozitivnímu postoji, odpovědnosti. Sám Nietzsche trpěl. Trpěl nemocemi, bolestmi a také samotou, izolovaností a nepochopením. Přesto tvrdil a věřil, že musíme pracovat na nadčlověku a milovat život. Přes bolest, osamění a nepochopení založil obrovskou filosofii. Každý sám se musí stát nadčlověkem, překonávat strach, nacházet odvahu, trénovat svoji vůli k moci, radovat se ze života. Není nám naše současné osamění a ohrožení právě výzvou k založení něčeho nesmírného?

¹²² Srov. Hogenová, A., Tekutá doba a úkol myšlení. Praha, Univerzita Karlova – Pedagogická fakulta, 2017, s. 121

2. Environmentální naděje

Environmentální naděje jsou naděje pro udržení biosféry v takové podobě, aby zůstala prostředím vhodným pro život lidí, zvířat a rostlin, svět, jak jej známe, jediný možný. „Jednou a jen jednou v průběhu své planetární existence se Země mohla obalit životem. A také jednou a jen jednou byl život s to překročit práh reflexe. Jen jednou uzrála chvíle pro myšlení, tak jako pro život. A od té chvíle člověk chtěj nechtěj tvoří špičku celého stromu – na to nesmíme zapomínat.“¹²³ Tato kapitola pojednává o nadějích environmentálních, naděje v budoucnost života na Zemi a zachování planety vůbec. Zaměřuji se jak na zpětný pohled zrodu ekogramotnosti, hlubinnou ekoanalýzu, tak i zmapováním vývoje filozofie naděje s environmentálním dopadem. Pokusím se analyzovat současnou situaci, odkrývání možných příčin, proč k ní došlo, kde mají současné problémy kořeny, proč se nacházíme právě v této situaci a dále to, jak se dnešní společnost staví ke stávajícímu stavu planety a jaký význam má environmentální filosofie pro dnešního člověka. V této kapitole se zaměřuji na environmentální východiska filosofie naděje jako na fenomén. Proč generace mladých věří, že mohou a musejí všechno a ihned mít. Proč se nepřemýšlí nad dopady našeho konání do budoucna? Jak bude vypadat svět a Evropa, až se již tak přelidněný kontinent ještě více zaplní lidmi jiných národností a kultur? Kde bude náš domov? Environmentální výchova má vést člověka k přemýšlení o impaktech svého jednání, o změně návyků, naučit člověka přemýšlet v širších souvislostech a důsledcích svého konání. Takové přemýšlení musí v první řadě vycházet z úvah o vlastním bytí. V této kapitole se též dotknu evolučního myšlení, propojení filosofie, vědy, ekologie a epigenetiky. Podobně jako u buňky, jsou i životy mnohobuněčných organismů včetně člověka určovány nikoli geny, ale reakcemi organismu na signály z prostředí, které jsou skutečnou hnací silou života. Lidský jedinec může svůj život změnit tím, že změní svá přesvědčení. Signály prostředí vybírají, modifikují a regulují činnost genů, naše geny se v reakci na životní zkušenosti neustále přetvářejí, naše vnímání formuje naši biologickou podstatu. Nové interdisciplinární či transdisciplinární poznatky také naznačují, že evoluce života je založena na kooperativní interakci mezi organismy a jejich prostředím, dokazují, že v evoluci života je méně boje a více spolupráce. Proto i současné krizové jevy, provázející neudržitelnou orientaci lidí v tržních systémech na hromadění bohatství, budou muset být překonány novým pochopením místa člověka v biosféře a tím, že udržení lidského druhu předpokládá, že lidé

¹²³ Chardin, P. T., Vesmír a lidstvo. Praha, Vyšehrad, 1990, s. 229

přijmou a prosadí nové, kooperativní způsoby svého ekonomického činění, které není konečným cílem lidského snažení, ale jen prostředkem k zabezpečení. „Nicméně platí, že sám dnešní rozmach humanitních věd plyne z určité proměny světla světa, ze zániku určitých významů. Touha po logické formalizaci a matematických strukturách tam, kde jde o pochopení člověka, překovává metodologické zábrany a návyky a jde dál než pozitivistické napodobování archetypů čísla a měření, zavedených ve fyzice. Projevuje se tím, že se i v lidské oblasti dává přednost matematickým identitám, identifikovatelným zvenčí, před shodou se sebou samým, na níž ještě před sto lety měla pevně zakotvit loď přesného vědění.“¹²⁴

V posledních letech nás média zaplavují katastrofickými zprávami o záhubě lidstva v závislosti na změně klimatu. Zprávy jsou nejspíše předkládány s intencí nás probudit z dřímoty a vybudit k aktivitě, která by snad mohla být nápomocná při zbrzdění projevů dopadů lidských aktivit za desítky let, ale varování působí spíše jako zastrasování, hrůza až k smrti. Většinu lidí spíše paralyzuje strach a jen bez hnutí vyčkávají, co bude dál.

Pravdou je, že změna klimatu může být skutečně smrtelnou hrozbou pro celé lidstvo během několika dekad. Hrozba je skutečně reálná, nestačí počkat, až přejdou nejžhavější titulky nebo utichne humbuk kolem nějakého veřejného vystoupení, či vlna údivu a krátkodobá chuť následování myšlenek v nově vydané knize. Lovelock připouští, že „jsme si nyní méně jistí, kdy a jak se to stane, ale je opravdu málo pochybností o strašlivých důsledcích pro současný lidský život, jestli oxid uhličitý a populace budou přibývat.“¹²⁵

Zarážející je ta nevinost, s jakou všichni přistupují k problému. Ještě před 20 lety, když se začalo hovořit o globálním oteplování, byli lidé sebevědomí, ochotni něco změnit, ale nyní je globální oteplování jen jedním z mnoha problémů vývoje Antropocénu¹²⁶, jako populační růst, ekonomická nestabilita, a dál se objevují potíže mimo naši kontrolu. Přirozeně máme tendence odmítat evidentní vědecké důkazy ohledně změn klimatu, protože se bojíme. Vědecká data přináší strach a frustraci, že bychom museli změnit naše životy. Spolu s těmito potížemi se vynořilo etické dilema, co udělat pro zpomalení, zastavení či ideálně zvrácení běhu událostí. Lovelock upozorňuje, že „Politici a environmentalisté, speciálně v Evropě, mají, jak se zdá chybný názor, že pouze stabilizace nadbytku oxidu uhličitého ve vzduchu stabilizuje klima, a

¹²⁴ Lévinas, E., *Etika a nekonečno*. Praha, Oikymen, 2009, s. 115

¹²⁵ Lovelock, J., *A Rough Ride to the Future*. UK, Penguin Books, 2015, s. 104

¹²⁶ Antropocén je poměrně nový termín z oblasti geochronologie, který označuje období, kdy lidstvo svou činností globálně ovlivňuje zemský ekosystém. Bělohradský používá spojení etika antropocénu ve významu sdílené zodpovědnosti za obyvatelnost Země, našeho jediného domova. Bělohradský, V., *Čas pléthokracie*. Praha, 65. pole, 2021, s. 319

zredukováním do stavu před průmyslovou dobou, okamžitě přinese zpět klima mého dětství. Tento názor je založen na nadějích politiků a ideologů, nikoliv na vědecké moudrosti.“¹²⁷ Toto jsou pouze krátkodobá řešení, podobně jako dočasná pomoc podnikatelů, které podporuje vláda, aby se připojili k novému energetickému schématu. Podle Lovelocka jsou velkým problémem skleníkové efekty a spalovací motory. Návrat klimatu do předindustriální éry je spíše jen zbožné přání. Nemůžeme udělat o moc více než ovlivnit rychlost dějů. Země, Gaia, je svým způsobem živý organismus a primitivní nápady geoinženýrství na ni neplatí.

Obnova přírody je otázkou obnovy společenského systému. „Je třeba, abychom naši společnost systémovými změnami oprostili od její konzumní toxikomanie – především od iluze, že všechno, co nás trápí, samo o sobě zmizí, a extatické štěstí propukne, jen když si ještě něco koupíme – jak nás reklama přesvědčuje.“¹²⁸ Společnost stojí před novým úkolem, hledání možností řešení problémů společenských i osobních, nikoliv se je snažit umlčet stupňováním konzumního života, který vyúsťuje v (nejen) ekonomickou krizi. Nepotýkáme se s jednotlivci, kteří nevěří ve vědecká data nebo nejsou ochotni upravit svůj žebříček hodnot. Potýkáme se anonymním prosazováním projektů s dalekosáhlými dopady, jako je výstavba dálnic, stavba nových obchodních center, vykácení lesů nebo přetvoření pole na plochu pro postavení skladu. To nejsou zájmy obyčejného člověka, ovšem poté po těch silnicích jezdíme, nakupujeme v obchodních centrech a tím podporujeme konzumerismus, spirála se točí dál. Můžeme se setkat s pojmem dobrovolná skromnost, který je oceňován poněkud zavádějící představou někoho, kdo se vrátil životním přístupem do pravěku čili nemyje se, aby ušetřil vodu, nosí jen lněnou košili, nepoužívá hygienické prostředky a žádné moderní vymoženosti, což je naprosto mylná představa, ale zesměšňuje záměr. Kohák to uvádí na pravou míru: „nejde o skromnost, jde o výběrovou náročnost. Buďme nároční, avšak vybírejme si v čem. Kladme opravdu vysoké nároky na čistou vodu a čerstvý vzduch, na zdravotnictví a veřejnou dopravu, na maximální energetickou výkonnost a radost ze života – ne na co nejnákladnější hromadění trefek.“¹²⁹ Výběrová náročnost znamená rozhodnout se pro to, co je méně nákladné, co méně zatěžuje přírodu a vážit si ne toho, co je nákladnější, ale co přináší více štěstí s menším zatížením pro Zemi.¹³⁰ V historických výkladech smyslu život se nejvíce rozšířil utopismus, který záleží na tom, že je znemožněno realizovat smysl života v současnosti a fantazie vytváří iluzi plného života jiné doby, ale stále na tomto světě. Machovec dodává, že „přitom zpravidla nejsou známy

¹²⁷ Lovelock, J., *A Rough Ride to the Future*. UK, Penguin Books, 2015, s. 106

¹²⁸ Kohák, E., *Zelená svatozář*. Praha, Sociologické nakladatelství, 1998, s. 82

¹²⁹ Tamtéž, s. 83

¹³⁰ Srov. tamtéž, s. 83

prostředky cesty k této lepší společnosti, ale už samy vidiny tohoto krásného života – i když více či méně fantastické, a právě proto – jsou schopny svým způsobem obšťastňovat více lidí.“¹³¹ Obrazy lepšího společenského řádu jsou výsledkem nerealizované touhy po štěstí, které jsou ale doprovázeny aktivitou, naivně vedoucí k nastolení onoho lepšího světa a nového pořádku. Najít rovnováhu mezi iluzí utopického dokonalého světa, dobrovolnou skromností, která se ne zcela výjimečně zvrtné do návratu k životu v jeskyni, a extrémně konzumním životem ve stylu „po mě potopa“, je skutečnou výzvou.

Nadbytek je víc, než co stačím užít, opečovat a milovat.¹³² Koho štěstí záleží na tom mít stále víc, nebude nikdy spokojený, nikdy nebude mít dost, věčně bude nespokojený a do své nespokojenosti bude strhávat i druhé. Nůžky mezi bohatými a chudými se stále více rozevírají. Bohatí bohatnou, chudí chudnou, rostoucí propast živí globální hněv. Chudí trpí dvojnásobně, jednak nemají přístup k základním službám, za druhé platí vyšší daně, bohatým a korporacím se naopak daně snižují. Světově se ozývají hlasy po větších investicích do zdravotnictví a efektivnějším zdanění firem a bohatých. Globálně jsou na tom hůře ženy, v průměru vlastní o polovinu méně majetku než muži. Jedním z důvodů je, že vyšší míře vykonávají neplacené činnosti jako péči o děti nebo staré osoby a mají tak méně času na kariéru.

Dalším globálním ekologickým problémem je odlesňování, jak uvádí Lovelock, Kohák a další. Není jisté, zda dobrovolná skromnost může změnit celkovou situaci, protože problém je systémový, ale i malá úspora je také úspora, ovšem je spíše otázkou svědomí. Ekologové cestující na mezinárodní kongresy letadly, politici trávící své luxusní dovolené v panenské krajině na druhém konci světa, jsou jen kratičkým výčtem. „Čím se vyznačují zastánci etiky ušlechtilého lidství, není postavení člověka do středu. Jde spíš o to, že všichni jsou přesvědčení, že teprve člověkem vstupuje do všehomíra rozměr altruismu, který je pro člověka závazný – schopnost přijetí dlouhodobého zájmu všeho lidstva za vlastní zájem.“¹³³

Dobro pro jednotlivé živočichy znamená prožít život tak, jak odpovídá jeho druhu. U zvířat počítáme hodnotu od jejich užitečnosti. Jak se ale můžeme ptát člověka, čím je komu užitečný? Samozřejmě odpovídám, že člověk užitečný být nemusí, má hodnotu sám o sobě. Stejnou hodnotu života chceme dávat i zvířatům, vše chceme zachovat, nikoho a nic nechceme nechat umřít. Jenže když nesnižujeme porodnost, nezvyšujeme úmrtnost a všechna ohrožení znásobíme 9-ti miliardami, jsme na hranici ekologické katastrofy. „(...) každý člověk navíc

¹³¹ Machovec, M., Smysl lidského života. Praha, Nakladatelství politické literatury, 1965, s. 69

¹³² Srov. Kohák, E, Zelená svatozář. Praha, Sociologické nakladatelství, 1998, s. 84

¹³³ Tamtéž, s. 85

představuje další zatížení životního prostředí. Každý zachráněný život znamená zbídačení příštích generací - a Země jako celku.“¹³⁴

Vynakládá se nemalé úsilí k tomu, přesvědčit druhé, že svoboda je poznaná nutnost¹³⁵ a vzdorovat nutnosti nemá smysl. Ekologické úsilí má smysl, jen když soustavu života považujeme za dobrou, ale poškozenou. Má smysl ovlivňovat představy mas o lidském smyslu života, nebo nezbyvá než trpně přihlížet a doufat v nějaký vyšší zásah, který zabrání zničení přírody a kultury?

Evropa a Západní svět žije v době blahobytu a hojnosti. Čelíme novým výzvám, novým přírodním fenoménům, ať už je to zvětšování ozónové díry, změna klimatu, proměny podnebí. Setkáváme se čím dál častěji s přírodními katastrofami. Povodně střídají sucha a požáry, vymírají organismy a rostliny. Jsme na hranici krize v mnoha směrech. Téměř každou chvíli může dojít k situaci, kdy nebude z čeho vyrobit léky, nebude pitná voda, jídlo a části planety se mohou stát neobyvatelnými. Setkáváme se s novými druhy nemocí, novými sociálními patologiemi, přelidněním měst, oblastí a celé země i novým kulturním fenoménem, migrační vlnou, což lze označit za novodobé stěhování národů. Vládne individualismus a odcizení. Problémem je i stále rozšířená nevzdělanost, polovzdělanost, ale i přílišná specializace v oboru, což činí člověka jednostranným. Svět jsme zaplnili technikou a jejími výdobytky, vše řídí počítače, máme propracovaný sledovací systém, ale nedokonalé zákony a jejich vymáhání. Vládnou ochranu pro civilní obyvatele a směšné tresty pro zločince. Ekonomická a finanční krize je krizí převážně západních společností.

Přirozeně se bojíme neznáma, smrti a zániku, a proto se upínáme k pomyslným jistotám, jejíž podoby jsou dnes hromadění materiálních věcí, bezcílné cestování z místa na místo, střídání partnerů, různé adrenalinové sporty a zážitky anebo naopak i obrácení se na askezi, vegetariánství a bio styl, sledování hororů a tak dále. Vyhnout se smrti je věc, o kterou každý živý tvor denně usiluje. Vědomá a převážně nevědomá intence jednotlivců je umlčet vnitřní strach, zbavit se vnitřního neklidu, který provokuje a nutí nás něco dělat a myslet. Útěk před

¹³⁴ Tamtéž, s. 105

¹³⁵ Výrok Benedikta de Spinozy, který znamená, že pokud se člověk rozhodne špatně, nerozhodoval se svobodně. Aby se člověk mohl svobodně rozhodovat, musí být svobodný, osvobozený od všeho, co by mu v rozhodování bránilo. Brání nám pudy, emoce, nevědomost, nemoci, nesmíme být ovládáni nenávistí, egoismem, negativními touhami. Pokud se člověk rozhodne špatně, rozhodl se právě pod vlivem negativních emocí. A čím je člověk vzdělanější, tím je pravděpodobnější, že se bude rozhodovat správně, tedy vzdělání osvobozuje. Kde vládne svoboda, není místo pro zlo.

strachem není řešením. Potřebujeme právě naději. Fenomén přítomnosti naděje přináší nové teorie mysli a hodnot. Naděje není pravděpodobnost budoucích událostí. Naděje není pouhé očekávání a doufání, že se něco stane anebo nestane. Naděje je především konání, prosazování myšlenek silou i mocí. Naděje je žití vírou v něco. Filosofie naděje sehrává obrovskou roli pro lidskou motivaci, politiku, víru a kulturu.

V posledních letech se objevují články, kde jsme informováni o špatném stavu naší planety, o „lidských robotech“, atd. Jako způsob „záchrany světa“ je nám podsouván bio styl stravování a ekologické bydlení, jsme vyzýváni ke třídění odpadu. Na druhé straně jsme masírováni reklamou, jak máme všichni cestovat, co všechno materiálního si pořídit, co mít a chtít. Jsme nuceni k vyšším výkonům, všechno víc a lépe, dál a výš. Honba za vlastněním a prožitky zaměstnává mysl lidí a odvádí od skutečného usebrání, od všeho, co je podstatné. Vlády nemají jednotný cíl, ani záměr učinit jisté kroky k nápravě v celosvětovém měřítku. Snahy jednotlivců jsou jen kapkou v moři.

Naše existence je ohrožena i přístupem v lékařství. Nejen že medicína nahlíží na člověka jen jako na objekt, ale ohrožena je i sama existence. Nechávací se žít geneticky vadní jedinci, kteří se přesto dokáží v dospělosti rozmnožit. Lidé jsou čím dál tím více zdegenerovaní. Bez léků by většina civilizovaného obyvatelstva vůbec nepřežila. Už dávno nejsme přírodní lidé. Většinu života bojujeme s nemocemi a přibývá případů, kdy beznaděj na vyléčení je řešena sebevraždou. Nic nebereme vážně. Ani smrt. Farmakologie a lékařství prodlužují život a snižují utrpení, což je sice ctnostné, ale v konečné podobě to narušuje přirozený výběr. Snášet utrpení je mravní síla, kterou postrádáme. Životu i smrti se musíme znovu naučit porozumět.

Medicína se stala příliš věcnou, proto dochází k vzestupu požadavků o zosobnění lékařské pomoci a zažíváme znovuzrození šamanů a obratu k přírodní medicíně. Čím více se člověk uzdravuje, tím více přichází do souladu sám se sebou. Člověku jde o bytí a nebytí, o vztahy a ideje a v nich se musí jedinec orientovat. Náš život je vázán na přírodu.

Nevznikli jsme náhodou, pravděpodobnost, že by tak složité organismy a procesy byly jen hříčkou náhody, je téměř nulová. Všechny formy života můžeme definovat jejich „výkonností“ v nějaké činnosti, kupř. plavání ryb, chůze člověka anebo právě i v obecnější rovině, vyhnutí se smrti a předání genů. Výzkumy prokazují, že udržitelnost života na zemi v této podobě není dlouhodobě možná. Nechávací se ukonejšit vírou, že se nás to ještě netýká, ale co až budou projevy konce světa zřetelné pro každého? Anti humanisticky zneužívané výsledky vědy se mohou stát naší vlastní zkáзой, jejíž příchod je předpovídan do 150 až 200 let. Nakonec zemi nezničí nějaká vnější katastrofa přicházející z vesmíru, zničíme si ji my sami. Nezachováváme

rovnováhu. Měli bychom omezit nekonečné nároky. Snižujeme úmrtnost, ale zvyšujeme porodnost, což zapříčiňuje populační explozi. Každý život navíc znamená zatížení Země a větší krok k ekologické katastrofě. Země stále nemá společný řád. Lidstvo pravděpodobně nezničí nějaká vnější katastrofa, ale budování. Sami si zamoříme planetu tak, že bude neobyvatelná. Protiopatření lze ještě učinit, ale museli by se o něj přičinit jedině miliony lidí, a to změnou stylu života. Méně luxusu, snížení tempa pokroku a množství dopravních prostředků, zamezení jaderných testů, atd. Do vztahů by se musela začít vnášet lidskost, obětavost a soucitnost.

Dynamická reflexe evoluce a spory o Darwinovu vývojovou nauku je dodnes živá, vysoce inspirativní a podnětná. V disertační práci se dotknu teorie explanace přírodních dějů. Je nutné porozumět přírodě nejen z mechanického popisu toho co je „claire et distincte“, ale také z vnitřního principu. Práce bude doplněna významnými etickými závěry. Protože právě tyto akcentace chybí našemu ekologickému vztahu ke světu jako celku.

Environmentální východiska naděje nejsou komplexní přehled. Komplexita je ambivalentní pojem, který je vždy nutno definovat. Nejsme schopni poznat, jak se situace bude vyvíjet, jak se „planeta“ zachová. Nelze to spočítat. Historii neznáme, dokud jsme ji neodsledovali. Vždy přijde nějaká penalizace, něco nám uteče. Příroda nemá konečný cíl. Musí pracovat s tím, co má. Přetvářet to neúčelné a malými krůčky změn se pohybovat vpřed. To, co se osvědčí, to vydrží. Co se neosvědčí, zahyne. I ten, kdo se nerozmnožuje – je mrtev. I lidská kultura se může ocitnout ve slepé uličce a není již cesty zpět.

Svět a příroda je neukončený pohyb, je to shluk prvků, které nejsou uspořádány nahodile. Růst a tvoření se uskutečňují podle tajemného plánu, jak věří Chardin. Dlouhou dobu probíhalo geografické šíření lidstva, s cílem se rozmnožit¹³⁶ a zalidnit celou zemi. Ovšem už dávno jsme překročili hranici naplnění a nyní se masy lidí mohou jediné stahovat a soustřeďovat. „Rozpíná fáze socializace lidstva se obrací a vrcholí v socializaci stlačování.“¹³⁷ Dle Chardina je lidský vztah k přírodě nejistý až labilní. Na jedné straně projevujeme svoji distanci od všeho přírodního příklonem ke všemu technickému, s takovou intenzitou, až nám příroda začíná chybět a stává se pro nás něčím cenným, zvláště tam, kde přírodu zlikvidoval natolik, že

¹³⁶ Velice podobnou informaci nalezneme už v Bibli, Genesis 1,28. „A Bůh jim požehnal a řekl jim: ‚Plodte a množte se a naplňte zemi. Podmaňte ji a panujte nad mořskými rybami, nad nebeským ptactvem, nade vším, co se na zemi hýbe‘.“

¹³⁷ Chardin, P. T., Místo člověka v přírodě. Praha, Nakladatelství Svoboda, 1967, s. 63

zbyla jen pustina. Člověk sám je stále příroda, i když je zavřen za okny městských paneláků. Dál si chceme uchovat kousek té přírody v květináčích nebo městských parcích. Divoká příroda nás děsí, protože se vši technizací a pokrokem jsme téměř bezmocní proti přírodním živlům typu orkánu, zemětřesení, požárů. Chardin však věří, že se vše objevuje ve správný čas, na správném místě. Svět se znovu a znovu uskutečňuje, právě teď si vydobývá své nejbližší příští, což se nám jeví jako neustálé hledání. Evoluce vesmíru směřuje ze stejného bodu Alfa, čili počátku k bodu Omega. „Zdá se, že pouze jedna realita přežívá a je schopna uspět a překlenout rozpětí nekonečně nepatrného a nesmírného: energie – ta plovoucí, univerzální entita, ze které všechno vyvstává a do níž vše padá zpět jako do oceánu; energie, nový duch; nový bůh.“¹³⁸

Pokroku je dosahováno za cenu mnoha neúspěchů, trpění. Vnější horlivost zakrývá úsilí o něco jiného, často nízkého. Předstírané úsilí je horší než oficiální nezáměr. Převratnost je rysem současnosti, nejistota moderního člověka je jeho jedinou jistotou. Jedinci přicházejí a odcházejí a při troše štěstí zde zanechají pouze stopy své činnosti. Jsme pomíjiví. Po zemřelých zůstávají zprávy a vzpomínky, ale i ty brzy mizí do neznáma. I ti, jejichž jména jsou otiskována v knihách, v názvech hor či měst, jaký z toho mají zisk? V lidském životě existují i okamžiky štěstí, radosti, lásky, slávy, úspěchu, vyrovnanosti, smíření s osudem. V okamžicích štěstí vnímáme svůj život jako nekonečnou budoucnost, ale všem nám zvoní hrana. Pak přicházejí tragédie, nemoci, smrt mladých, katastrofy, nenávist, vězení. To vše jsou naše dějiny. Náhlá smrt v životě plném nadějí a smělých plánů je vnímána jako tragédie a všichni doufáme, že se jí vyhneme. Většinu lidí opravdu mine, ale smrt nikoho nemine. Fyzický zánik, zničení naší existence jako tečka za životem. Smrt je naše jediná a absolutní jistota.

Čím více se vzdalujeme od našeho biologického základu, tím více o osudu planety rozhoduje lidská zlovůle. Jsme svědky dramatu ohrožené lidské existence na Zemi.

2.1. Věky (bez)naděje

Jsme v epoše globální informační společnosti a kapitalismu. Kapitalismus především, jak říká Žižek. Spíše si dokážeme představit konec světa, apokalypsu než konec kapitalismu. Naše imaginace je tak limitována systémem, v němž jsme, že si spíše představíme pandemii, ale konec kapitalismu nikoliv. Jsou nám představovány pesimistické obrazy smyšlené společnosti

¹³⁸ Chardin, P. T., *The Phenomenon of Man*. London, William Collins Sons, 1959, s. 283

třeba v podobě Hollywoodských filmů. Mimoszemšťané, vetřelci, meteority, část světa zničená, ale kapitalismus zůstává.

Žijeme v době soukromého vlastnictví, třídní ekonomické majetkové nerovnosti, vykořisťování, špatně placených prací a elitami bohatých. Víme, že děláme pro oligarchy a děláme to, i když víme, že nás šálí. Dříve to lidé nevěděli. Snažíme se přežít a aspoň trochu profitovat. 27 lidí světa vlastní dohromady majetek jako chudší 4 miliardy lidstva. Jakou mají naději prožít život důstojně? Rozvoj světa v kapitalistickém systému určuje podmínky lidských životů. Exkluzivita globalizace jako výstavby, rozvoj, jsou neviditelná pouta. Jsme v poutech virtuality. Planeta je osídlena 1,5 miliardy vítězů globalizace, ale ostatní stojí venku.¹³⁹ Podle Žižeka je globalizace proces, který proměnil svět na planetu. Precizuje: „Základním faktem moderního světa nebylo, že Země obíhá kolem Slunce, ale že peníze obíhají kolem Země.“¹⁴⁰

Jedno je přesto nezvratné, a to že odejdeme a nikdy už se nedozvíme, co se děje na světě, který byl dříve náš, kde jsme snovali plány, snažili se, vládli, radovali. Jsou to věčné zákony vesmíru, že vše odejde. I ten člověk, který učinil nejvýznamnější objev pro lidstvo, složil nejkrásnější hudební kompozici, postavil nejvyšší budovu ze světa odejde, vše zde zanechá, sám zanikne a často spolu s ním i jeho dílo. Život je zvláštní, říká Machovec. „O hodiny a minuty zápasí člověk odsouzený lidmi nebo nemocí – a jiný dobrovolně ukončuje svůj život, protože se mu z toho či onoho důvodu znechutil.“¹⁴¹ Všichni si však přejí rychlou smrt a dobrovolný odchod volí i ti, kteří měli moc, slávu, peníze. Život podle Machovce nemyslí na zítřek, život je teď. Je to láska, soucit s druhými, naděje. Ale jaký smysl má život? Je život zde na Zemi jen hříčkou přírody a příznivých vesmírných podmínek? A proč existuje zlo? Co dělat, abychom prožili plný život, v co můžeme doufat? Ne každý se takto ptá a ani o těchto tématech neuvažuje. Moderní člověk se hlubokými otázkami nebo problémy zabývá spíše výjimečně. Avšak ve vyhočených chvílích jako je smrt blízkého, pohromy, války, pandemie, k otázkám života přistupuje. Pak se člověk ptá po smyslu života svého i lidstva jako celku. Připustit si palčivé otázky vyžaduje odvalu. Mít odvahu připustit si beznaděj. V moderním světě odvahu k beznaději hned tak někdo nemá. Otázky smyslu života a štěstí nejsou totožné, třebaže k sobě patří. Nikdy netvrdíme, že chceme přinést neštěstí či beznaděj, přesto k tomu dochází.

Žijeme v přesvědčení, že hmotné zabezpečení automaticky přináší štěstí. Kdo je materiálně zajištěn, že šťastný. Většina zemí světa již vyřešila bídu, hlad a poskytnutí základní lékařské

¹³⁹ Srov. Žižek, S., *Courage of Hopelessness*. UK, Penguins Books, 2018, s. 4

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 5

¹⁴¹ Machovec, M., *Smysl lidského života*. Praha, Nakladatelství politické literatury, 1965, s. 16-17

péče což je uspokojivé, ale je to štěstí? A tam, kde je problém hmotného zabezpečení vyřešen, kde se dokonce žije v luxusu. V čem tam spočívá boj o štěstí? Řešíme odvěké problémy znovu a znovu, teoretizujeme, snažíme se o nalezení ucházejícího řešení, nebo alespoň náhrady za zmařené naděje. Smysl života spočívá podle Machovce v realizaci života samotného. V životě se dopouštíme chyb, téměř žádný posun se neobejde bez omylů, tápání, bez pochybení i kolektivního utrpení. Měli bychom se poučit z chyb a úspěchů současnosti i minulosti, abychom se mohli snáze a rychleji posunout v budoucnosti. Smysl života je život sám, ne přemýšlení o něm, smysl je žitý život. Cílem není vědět, ale konat, ne teoretizovat o životě, ale žít, ne plánovat změny, ale dělat změny.

Mezní situace nutí k zamyšlení nad sebou samým, lidstvem jako celkem i podrobení kritice tradiční hodnoty. Vstupem do jiných přírodních prostředí, a především vstup na jinou planetu se stal otázkou prestiže toho kterého státu. Naskytá se otázka, zda není škoda, že moderní objevy předběhly morální vývoj lidstva, že na mnoho z nich lidstvo ještě nebylo a není připraveno a vlastně nevíme, jak s nimi zacházet. Jak lehce se dají zneužít nukleární zbraně, ale i všechna ta technika, vyprodukovaný odpad, kterým si zamořujeme planetu, je to jako bychom si nabírali vodu do lodí, na které se plavíme. Zásahy jsou fatální, bylo by skutečně lepší, aby lidstvo k takovým objevům a moci dospělo později, až bude schopno jednat rozumněji. Je to však zbytečná úvaha, minulost nezměníme, musíme hledat nová východiska.

Bezduchý shon po věcech, život ze dne na den posiluje úsilí najít opravdové hodnoty. Kolik existuje problémů, utrpení, mravního úpadku v protikladu technickému pokroku? Lidstvo se ocitlo v mezní situaci záhuby sebe sama. Snad zvítězí síla rozumu a lidskosti. Ale i zde je krása, vždyť miliony lidí žijí dobře a spokojeně, netrpí a netrápí se existenčními problémy, přesto právě nejistota budoucnosti dává příležitost k nalezení smyslu, hodnot, dává sílu zápasit, dává naději.¹⁴² Mnoho z toho, co je dnes běžné v moderních komunikačních technologiích pouze několik málo let zpět bylo jako science fiction.

Ne vždy se lze ptát po smyslu. Jaký smysl má nevyléčitelná nemoc? To je absurdní otázka, proto se zde musíme spokojit a hledáním příčiny. Mohlo by tomu tak být i s lidským životem. V minulých dobách měli lidé sklon v každé události hledat vyšší záměr, ale i dnes se vyskytují jevy, kde spatřujeme zásah vyšší moci. Je to domněnka založená na iluzi a zpětným pohledem se události života mohou jevit jako ty nejlepší z možných. Že se stalo právě to, ačkoliv v tom okamžiku se nám to jevilo jako nešťastné či nevídané, zpětně to hodnotíme pozitivně. „Často se

¹⁴² Srov. tamtéž, s. 252

např. stává, že událost, která se nám v dané chvíli jevila jako hrozná, po létech se nám jeví jako veliké štěstí, které svedlo náš život na správnou kolej.“¹⁴³ Podle Machovce život není řízen prozřetelností, smysl životu vtiskujeme my. Neexistuje jeden a týž smysl pro všechny. Dokážeme rozvažovat činy předem, plánovat cíle v budoucnosti a tyto cíle měnit i hodnotit z hlediska časového odstupu.

Za účelem zisku se neštítíme lži, klamu, lakoty. Vědomosti mají cenu jen když z nich plyne zisk. Moderní soukromé školy zaměřené na business jsou toho důkazem. Soukromé univerzity nabízejí instantní výrobu skvělých podnikatelů, leaderů a na obory se hlásí studenti z bohatých rodin, kteří by jinde neměli šanci. Jdou tam a oni je naučí, jak být ještě víc drsnými lidmi bez skrupulí, jak jednat s druhými jako s otroky pouze za účelem zvýšení zisku za jakoukoliv cenu. Zrovna teď je to hrozně v módě. Bezpáteřnost vydělává peníze, zatímco lidskost a laskavost je odsouvána na okraj společnosti, kde živoří za nejnižší možné platy. Takoví studenti jsou pak vedoucími firem, rozhodují o rozvoji, strategii, přijetí či nepřijetí zaměstnance, ale přitom neví nic o člověku, o vztazích. Jen o tocích mezi ekonomickými subjekty. Lidi má jako živoucí figurky, nejde mu o ně, nemá vhled, nemá pochopení pro celek ani pro jednotlivce, vidí jen nějaký smyšlený cíl v budoucnu a skrze ty chudáky, které zmáčkne až do krve, ho bude naplňovat, aby se zalíbil šéfovi, který sedí ještě o stupínek výše a ten zase vedení, které se skrývá kdesi v bezejmenné cizině.

Smysl života nemůže být realizován stejně v závislosti na prostředí, osobě, době. Smysl života je uspokojení srdce, jak říká Machovec. U lidí povrchních, kteří nemají historickou znalost, kterým chybí celky, hledají smysl jen ve světských věcech. Jedině situace, které vzbuzují nespokojenost se současným stavem světa i vlastního života, které vzbuzují touhu po lepších poměrech i uvědomění, jak se ve kterých dobách žilo, probouzejí smysl života. Utopické pojetí zdůrazňuje nemožnost realizovat smysl života v současnosti a odsouvá jej mimo tento svět, mimo život. Je to vytváření utopických obrazů, ráje.

Vznik života hraničí se zázrakem. Biotická struktura země je velmi jemná, život umožňuje nejsložitější molekulární komplexy. Biotická evoluce vytvořila pozemskou paměť, svojí historii, uspořádanost života. Země, biosféra i člověk je ontickým jsoucnem. Ontologie se zabývá bytím, co bychom měli dělat zde na Zemi. Nemlčet k tématu krize. Zánik lidstva je z dlouhodobé perspektivy nevyhnutelný. Pro Zemi to však neznamená katastrofu, to je

¹⁴³ Tamtéž, s. 21

katastrofou jen z našeho lidského pohledu, pod vlivem strachu z konečnosti. Každý druh zaniká, když jeho struktury neodpovídají novým biosferickým podmínkám.

Nové poznatky z astrofyziky, kvantové mechaniky, kosmologie, dokáží interpretovat svět do nejmenších detailů, i jejich procesů. Odhalují smysl vnějšího světa, ale kde je ontologická podstata člověka? Uspořádanost a ekosystémy obsahují informaci druhové kultury. Krátkodobý pohled ukazuje, že kultura přírodu zlepšuje, určití autoři dokonce věří, že kultura je přímým pokračováním evoluce. Ale pokud biotická evoluce nevrcholí člověkem, o to méně může vrcholit kulturou.¹⁴⁴

Myšlení postmoderního člověka je mechanické, mezi sebe a přírodu vkládá stále více mechanismů, až nakonec nebude s to tyto mechanismy řídit, ale ony budou ovládat jeho, což se dá nazvat zkázou. Vytváříme psychické a fyzické mechanismy, které nás nakonec zahubí. Technické ovládání přírody je cestou ke smrti. „Chmurný obraz lidské budoucnosti je natolik psychologicky pochopitelný a působí na naše srdce natolik sugestivně, že se zdá, jako by člověku nezbyvalo, než uchýlit se do koutku přírody a naříkat nad člověkem a jeho dějinami, obdivovat prastarou minulost člověka a její stopy v mýtech, ságách, pohádkách a zvycích, a s pomocí drog a rezignace na jakýkoli ‚čin‘ se znovu trpně nořit do dávných zmizelých dní prapůvodní duše!“¹⁴⁵

Obrácíme své zraky k chmurné teorii úpadku, ale co to znamená pro lidstvo? Může Evropská krize znamenat náš konec, nebo dokonce i zánik západu? Do konce 18. století se používalo k výtopu dřevo, poté uhlí, které je v dnešní době na ústupu, ne snad tolik z jeho možného vyčerpání v blízké budoucnosti, ale v údajně dobře míněném ekologickém myšlení. Podobně je tomu i s koncem používání nafty a benzínu pro pohon vozidel a hledání nových možností jako je elektrika nebo vodík. Ovšem v závislosti na měnících se politických podmínkách, současné války na Ukrajině, nemohou být ekologické plány naplněny, a tak zatím zůstává u kritizovaného uhlí a zapovídaných dieselových aut.

Jak můžeme pochopit člověka? Veškeré pochopení, popis, je příliš úzké, pokud ho vyvozujeme z jediné přírodní nebo historické podoby. Člověka lze pochopit jen jako celek, nejen představu o celku, člověk není věc, člověk je nekonečný pohyb, není to fixace na určitou podobu.

Scheler věří v nevyhnutelnost osudu. Snažíme se vyrovnávat protiklady, nalézt cestu mezi extrémy, zatím však jdeme z jednoho extrému do druhého. Obnovujeme pohanského člověka,

¹⁴⁴ Srov. Šmajs, J., Drama evoluce. Praha, Hynek, 2000, s. 92

¹⁴⁵ Scheler, M., Můj filosofický pohled na svět. Praha, Vyšehrad, 2003, s. 156

ale zároveň otevíráme obchody bez personálu. Scheler se doby vyrovnávání obává, říká že „v jednom musíme mít zcela jasno: nikoli věky stále většího hromadění napětí a partikularizace sil, nýbrž věky vyrovnání jsou pro lidstvo tím nejnebezpečnějším, slzavým údolím plným smrti.“¹⁴⁶ Myslí si, že i přírodní či dějinné katastrofy jsou procesem vyrovnání, ale bez smysluplného řízení. Uvádí příklady rasového vyrovnání, míšení krve i vyrovnání jako pohyb k univerzálnímu člověku¹⁴⁷, vyrovnání mezi ženskými a mužskými polaritami. Šmajs mluví i o vyrovnání mezi Evropou a východními velmocemi, Čínou, Indií a dalšími. Evropa jim předala a předává technické a ekonomické metody produkce, informace z oblasti vědy a výzkumu a přesunem výroby na jejich území způsobila naši závislost na nich. Nyní naopak my přijímáme prastaré způsoby východu, jak zvládnout utrpení, jak přijímat smrt i jak žít. Učíme se moudrosti jejich mudrců, trpělivosti, umění neodporování, potlačování reakcí proti zlu. Pod vlivem východních podnětů dochází k modifikaci dnešního Evropského člověka.

K podstatě člověka patří snaha odstranit zlo, ať už tělesné či duchovní. Židovsko-křesťanské učení o dědičném hříchu, utrpení člověka a spáse odjinud určilo náš postoj k utrpení. Západní kultuře chybí systematická technika vnitřního překonávání utrpení. Svědčí o tom i lékařství, které léčí jen příznaky, jeden postižený orgán, ale nikoliv člověka jako celek, tělo i duši. Duše je pro západní medicínu mozek, a když umře, za mrtvého je považován i člověk. Východní kultura považuje tělo a duši za jednotné, vidí jako podstatné zahloubávání do nitra, meditování, trpělivost, rozjímání o podstatném i správné tělesné pohyby.

Člověk přináleží ke světu svojí smrtelností. Smrtelnost nás nutí k lpění na životě. Smrtelnost se děje zde na Zemi, smrtelnost není smrt, ale možnost smrti. Když žijeme, žijeme smrtelností, až když přijde smrt, nastane nic. Dokud žijeme, máme tendence hledat to, co je pravdivé, mluvit o podstatném a hlubokém, vyhmataváme se. Jedna z nejdůležitějších myšlenek je princip uzavřené duše. Strach a nejistotu, kterou není možno unést, pravda jako neskrytost, aletheia, se proměnila na pravdu jako jistotu, certitudo, a dále na správnost, orthotes.¹⁴⁸ Strach zaháníme různými způsoby, workoholismem, obětováním se něčemu či někomu, přehnanou péčí o potomky, o svůj zevnějšek, nomádstvím.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 161

¹⁴⁷ Scheler uvádí, že potřebujeme univerzálního člověka, což není Nietzscheho nadčlověk, ale souhlasí k tezi o vyrovnání polarit dionýského a apollinského principu.

¹⁴⁸ Srov. Hogenová, A., Tekutá doba a úkol myšlení. Praha, Univerzita Karlova – Pedagogická fakulta, 2017, s. 11

2.1.1. Naděje v (ne)smrtelnost genu

Současné lidské vztahy se formují především kolem technologií, podle asijských tradic, které jsou aktuálně v módě. Všude jde o boj o pozornost, agentury nabízejí pozornost za úplatu, aby si nás někdo všiml, aby se kniha dobře prodávala, aby si nás všiml muž, po kterém toužíme, aby se naše produkty prodávaly. Boj o pozornost je krutý, konkurence je obrovská. Jde o distribuci pozornosti.

Významným projevem západní společnosti jsou humanitní disciplíny ve veřejném prostoru, jak uvádí Bělohradský. Technologie rozmetaly tradiční formy života, a něco je musí převzít. Tradice nás civilizují, ovlivňují naši pozornost (ekologický aktivista se upálil na protest, v oceánu plavou odpadky velikosti státu). Technologie svět mění příliš rychle, otázkou je, co stojí za to zakonzervovat a co můžeme nechat plynout. Zhroucení tradic přebírají humanitní disciplíny, které postoupí tradice kritice, co udržet a co zničit, jde o reappropriaci tradic. Poučení čerpáme z našich předsudků, porozumění, a i to je velká západní tradice. Pospolitost je pozitivní role západu, nicméně jinak je západní společnost vyprázdněna, zhroutila se. Lidství v mediasféře ztratilo roli, kterou hrálo ve veřejném prostoru západu, protože převládá unipolarismus, my jsme nejlepší. Proč bychom mi měli být lepší než jiné společnosti. Ve veřejném prostoru se objevují biohygienické metafory, konkrétně kupř. v souvislosti s aktuální situací na Ukrajině, zmást veřejnost cílových zemí, relativizovat co se děje, štěpit společnost. Dezinformace, sektářské myšlení, iracionální chování.

Každé dobré dílo štěpí společnost. Odvahou dnes je maximalizovat možnost vyvrácení názoru, když ob stojí, když není vyvrácen, je správný a pravdivý. V současnosti se už ani neptáme, jestli něco může být pravda nebo ne, jsme zahlceni a zmateni informacemi. Nerozumíme situacím, ale když nás někdo konfrontuje s jakýmkoliv případem, třeba zločinem, kterého se někdo dopustil, ačkoliv tomu nerozumíme, budeme se chovat, jako bychom tomu rozuměli a věděli, co je dobro, co je správné. Intelektuál stojí před masou a masa potřebuje mem¹⁴⁹. Pro vybudování socialismu bylo lidem řečeno, že potřebují ráj, a oni na něm začali pracovat. „Mem (myšlenka) může být definován jako věc, která je schopna přenosu z jednoho mozku do

¹⁴⁹ Mem je termín pro kulturní obdobu genu, replikující se jednotku kulturní informace. Tento termín poprvé použil v roce 1976 ve své knize *Sobecký gen* Richard Dawkins. Dawkins, R., *Sobecký gen*, Praha, Mladá fronta, 1976. Mem je tedy kulturní gen, nápad, který se šíří (např. celibátní mem; když ho všichni budou dodržovat, nakonec může být i proti genu, nebude další generace). Existuje také memplex, což je komplikovanější mem, třeba v reklamě, např. Coca-cola anebo genplex, komplex spolupracujících genetických informací, kupř. společnost a Coca-cola (Britney Spears s Coca-colou). Společně se šíří lépe, především v reklamě.

dalšího.¹⁵⁰ Dawkins uvádí příklad memu Darwinovy teorie. Každý, kdo četl Darwinovu knihu, kdo porozuměl jádru darwinismu, se setkal s memem Darwinovy teorie. Jak si jeho učení posléze vykládají, již není součástí memu. Memy a geny se chovají velmi podobně, gen nejedná vědomě a účelově, přestože určité rysy jejich chování tuto myšlenku nabízejí. Geny jsou sobecké, soutěží mezi sebou, gen se chce rozmnožit. Podobně se chovají i memy, ačkoliv nemají žádné alely, soutěží. „Chce-li mem ovládnout pozornost lidského mozku, musí tak činit na úkor jiných ‚rivalských‘ memů. Dalšími zdroji, o které memy soutěží, jsou čas rádia a televize, plakátové plochy, sloupky v novinách a místo v policích knihoven.“¹⁵¹ Podle Dawkinse je mem i náboženství, „představuje slepou důvěru, bez důkazů, dokonce odpírající důkazy.“¹⁵² Taktéž se staví proti názoru většiny, že rozmnožením si zachováme jakousi nesmrtnost, říká že „až zemřeme, můžeme za sebou zanechat dvě věci – geny a memy. Byli jsme postaveni jako nástroje genů, vytvoření, abychom předali naše geny. Ale tato naše složka bude zapomenuta po třech generacích.“¹⁵³ Předané geny se v každé další generaci snižují o polovinu, po třech generacích bude naše část definitivně zapomenuta. Dawkins zdůrazňuje, že hledat nesmrtnost v rozmnožování je odsouzeno k nezdaru. V rozmnožení není žádná naděje, že náš gen bude žít dál a dál. Pokud však přispějeme světové kultuře, pokud složíme třeba píseň, může žít ještě dlouho potom, co se naše geny rozpustí ve společném genofondu. Známe memy Sokrata, da Vinciho a dalších.

Jediná vlastnost člověka, která není podle Dawkinse memetická, je schopnost předvídat. Geny ani memy nevidí do budoucna, ale nikdy se nevzdají sobeckých, krátkodobých výhod, třebaže by se z dlouhodobého pohledu nevyplatily. Člověk jako jediný je schopný opravdového altruismu, a i když je sobecký, má dostatečnou myšlenkovou výbavu na to, aby dal raději přednost dlouhodobým zájmům společnosti před svými krátkodobými.

Jak se můžeme memu nepodvolit? Podle Bělohradského je potřeba klást odpor, to že vzdorujeme, že kriticky myslíme. Někteří z nás se nedají snadno přesvědčit. Je to reakce myslí, že jsem to já. Společnost nás chce zlomit, mem chce zvítězit. Podle Bělohradského je veřejný prostor infikován memy, falešnými zprávami a zaniká rozdíl mezi fakty a fámami.¹⁵⁴ V současnosti sílí poptávka po silné rétorice. Násilí rozeřvané rétoriky a křičící memy, že něco nedává smysl. V novém tisíciletí ustoupili davy z veřejného prostoru do pozadí, ale vynořilo

¹⁵⁰ Dawkins, R., *Sobeký gen*. Praha, Mladá fronta, 2003, s. 79

¹⁵¹ Tamtéž, s. 79-80

¹⁵² Tamtéž, s. 80

¹⁵³ Tamtéž, s. 80

¹⁵⁴ Srov. Bělohradský, *Čas pléthokracie*. Praha, 65. pole, 2021, s. 89

se něco mnohem horšího, dav digitální. Bělohradský dodává, že „(...) prudký rozvoj informačních technologií, překotná digitalizace veřejného prostoru a následná expanze symetrické nefiltrované komunikace prudce snížily náklady na autorské psaní – kdokoli může být autorem a šířit svá sdělení neomezeně; současně ale závratně zvýšila náklady na získání pozornosti čtenáře, dostatečnou k souvislému (hlubokému) čtení delších textů, varovně označených v některých denících, například v The Guardian, značkou ‚long read‘.“¹⁵⁵ Surfujeme mezi instantními sděleními. Bělohradský vtipně a trefně nazývá digitální svět lajkující a hejtující mělčinou¹⁵⁶.

Společnost je stále komplexnější, tím se objevuje i více situací, které nelze vetknout do normativního rámce, je obtížné přijímat odpovědnost za cizí rozhodnutí, nesrozumitelné úkoly, posudky. Rozhodnutí se přesouvají z vyšších pater, roste nejistota, prokrastinace a vyčkávací taktiky. „Proměňuje se způsob, kterým se legitimně reprezentuje jak celek společnosti, tak i to, co má platit uvnitř společnosti jako ‚reálné‘.“¹⁵⁷ Vítězí chaos a roste beznaděj. Už zde není socialismus či liberalismus, rodí se napůl, slepenec, není to levice ani pravice. Všechno je to mělká definice.

2.2. Naděje v odpovědnosti za celek

Celek a odpovědnosti. Nejprve je vhodné ujasnit, co myslíme celkem. Celek je buňka, celek je člověk, celek je rodina, město, ve kterém žijeme, stát, světadíl, planeta, vesmír. Každá malinká část je sama sobě celkem, ve spojení s něčím dalším tvoří větší a větší celek. Odpovědnost je pojem právní, morální a etický, při čemž určitá osoba odpovídá za věc či jednání. Odpovědnost rozdělujeme na retrospektivní, tedy to, co se stalo v minulosti a prospektivní, tedy ta, která něco ukládá do budoucnosti. Pokud se bavíme o odpovědnosti za celek v době planetární, máme na mysli odpovědnost prospektivní.

Odpovědnosti jakožto součásti lidského chování je potřeba se naučit. Od počátku, od dětství nás k ní musí někdo vést, směřovat, odpovědnost se nevyskytne sama o sobě, odpovědnost není instinkt. Odpovědnost musíme a můžeme nést pouze za to, co můžeme ovlivnit. Je moderní zachraňovat děti v Africe a kupovat jim kozu, ale při žádosti o pohlídání své zlobivé neteře

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 85

¹⁵⁶ Více o tématu Bělohradský, V., Čas pléthokracie, Praha, 65. pole, 2021, s. 89-94

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 187

projevujeme značnou neochotu. Není to lákavé, není to vidět, a ještě bychom museli nést odpovědnost. Podobný případ je kupř. u vzdálených aktivit při zachraňování nosorožců na druhém konci světa, zatímco náš pes nemá v misce vodu a žízni. Raději sedíme u počítače a dojíme se nad příběhy a fotkami, místo abychom se rozhlédli kolem sebe. Co je blízké, není zajímavé. Tam někde v dálce je to přitažlivější a také oproštěné od odpovědnosti. Když naše snaha tam někde v dálce selže, vůbec nic se nestane. Nikdo na nás nepřijde, nedostaneme vynadáno a nebudeme se muset zodpovídat a nést následky.

V planetární době jsme nuceni nést odpovědnost i za to, co přímo ovlivnit nemůžeme, zejména v rovině pracovní. Spousta lidí či institucí se podílí na jednom úkolu a odpovědnost se tím pádem rozprostírá na různé subjekty. Při selhání se pak často hledá jediný viník a falešně se obviní někdo jen proto, aby se na někoho vina svalila, protože dle práva za to někdo nést vinu musí.

Planetární doba zkrátí vzdálenosti a rozvolní zodpovědnost jednotlivců i celků. Odvoláme se na vyšší instance, jen aby na nás nezůstala ležet ta tíha zodpovědnosti rozhodnutí, činu a jejich následků. Potřebou, která v dnešní době vyvstává, je zaměření se na vlastní život, nejbližší rodinu a okolí. To blízké můžeme ovlivnit ihned a efektivně. Jak už bylo řečeno, každá část je úplným celkem, a proto když budeme pozitivně ovlivňovat sebe a okolí a každý by činil totéž, pak by nebylo potřeba planetárních přesahů. Každý by odpovídal za svůj celek a tím celou planetu, aniž by musel opustit svoje místo.

Palčivá témata ekologie a otázky přežití potažmo odpovědnosti za pokračování života na Zemi, rozpracovával filosof Milan Machovec. Podle Machovce jsme na hranici ohrožení mnohými katastrofami a jak se zdá, lidstvo se nezachrání skrze vůli, jelikož všichni vše odmítají a nejsou ochotni pro sebemenší oběť, byť v zájmu zachování planety. Pravda se sama neprosadí, potřebuje sílu a moc. Sama vítězí leda eschatologicky. Astrofyzikové považují život jako časově přechodný. Vesmír existuje asi patnáct miliard let a vše v něm je relativní. Život na naší planetě pravděpodobně vznikl jako následek mimořádné situace. Vývoj řídí genetické mutace a selekce. Vznikají i slepé uličky, z nichž se již nelze dostat, není možné se vývojově vrátit a dát se jinudy. Slepá ulička znamená pro živočichy smrt. A ani pro nás neexistuje jistota šťastného konce, tedy přežití. Machovec se obává, že může dojít k tomu, že se veškeré lidské vymořky, věda, technika, umění a další prokáží právě jako slepá ulička evoluce, která skončí smrtí. Z naší cesty se ale nelze vrátit, nemůžeme již nic poopravit. Jako lidstvo jsme evoluci zneužili. Jasným případem slepé uličky jsou podle Machovce peníze. Z biologického hlediska vývoje jsou jasnou iluzí, jsou naprosto bezcenné. Působí však strašlivě mocně, lidstvo má pocit,

že za peníze je možné si koupit vše, peníze jim dávají falešný pocit jistoty. Lidé odstupují od víry, protože mají jiné, nové božstvo. Nikdo nemá sílu to zvrátit, buď proto, že je v tom sám zapleten anebo na to mravně nestačí. Penězi, shonem a zbytečnými aktivitami zaháníme dlouhé chvíle, překrýváme duchovní lenost a polovzdělanost. „Ontologická nouze se nedá odstranit penězi. Peníze pomohou odstranit jen ontickou nouzi, (...).“¹⁵⁸

Na Zemi nikdy nebylo nic pro záhubu lidstva. Vše, co nás ohrožuje, jsme vytvořili sami. Proto nám musí jít o aplikaci rozumu. Tím se zabýval již Kant, ale pouze ve smyslu, co rozum smí a co ne. Moudrost se podle Machovce u lidí vyskytuje bohužel jen sporadicky. Nikdo nemyslí do dlouhodobější budoucnosti, všichni se chtějí jen bavit a nenudit se. Nad smyslem a hloubkou života se většina lidí nikdy nezamýšlí. V ekologické snaze o záchranu máme však mnoho obtíží. Jsou to obtíže člověka, tedy egoismus, podléhání vášním a dalším věcem, které strhávají z dobré cesty. Machovec vidí velký problém i ve zvrácené humanitě, která vládne. Upozorňuje na předčasné zavržení trestů smrti a špatných postojů. Vrazi se mají daleko lépe než oběti. Celý právní systém je pochybný, stojí na prominutí všeho. Nyní nefungují tresty pro zrůdy, ale vražda ochrana pro ostatní. Člověk od počátků potřeboval pořádek ve světě i v sobě. V neutěšené společnosti sám nedokáže nastolit rozumné řešení, a tak se obrací k tomu nejvyššímu, ke garantu trestu i odměny. V Bohu byla nalézána i smysluplnost a vítězství dobra nad zlem. Podle Machovce však v dnešním postmoderním světě Boha nepotřebujeme. Sám v Boha nevěří a pokud by nějaké božstvo existovalo, rozhodně podle něj nezasahuje do světa a není smyslem existence. Machovec je také přesvědčen, že v Božích otázkách jde vždy o lidské nitro. Dříve si lidé mysleli, že v modlitbě mluví se samotným Bohem, ale přitom hovořili sami se sebou. Vnitřní dialog je potřeba i pro dnešního člověka, my musíme hovořit se svým lepším já. Pokud tak nečiníme, žijeme vlastně „bez sebe“ a mohou se dostavit i psychické problémy. Musíme se sebou hovořit a překonávat tak strach, pocity viny a odcizení. Jsme konzumní společnost, stále bažíme po smyslových požitcích a hledáme štěstí. Kult štěstí se ohromně dobře rozmohl, a i když jsou načrtnuty hrůzné důsledky, nikdo se nad tím nezamyslí. Vždyť stav štěstí není vůbec dobrý pro racionální uvažování. Kdo nalezne to své opravdové štěstí, většinou jakoby oslepne pro ostatní věci. Lidé dávají přednost klidu a spokojenosti ve svém osobním životě, potlačí rozum a kapitulují před hrozící katastrofou, která se nám zdá ještě nekonečně vzdálená.

Ohrožují nás globální katastrofy ekologické, pandemické a stále to pro nás není dostatečně alarmující a nevede to k našemu obrácení. Vždy se vyskytne nějaký bavič, který znemožní

¹⁵⁸ Hogenová, A., Ontologická nouze a dnešek. Praha, Univerzita Karlova – Pedagogická fakulta, 2019, s. 133

zamyslet se nad osudem lidstva. Nikdo z nás nechce mít geniální osobnosti, to se stává spíše výjimečně, že se vhodná genetická mutace prolne s příznivou situací v dějinách. Úplně postačí, když každý člověk bude dobrý ve svém oboru, když mezi lidmi bude všeobecná moudrost, cit pro druhé, síla vůle a odvaha občas riskovat a tím vyzářít v osobnost. Nebezpečí číhá i ve vesmíru. Když naše civilizace započala s lety do vesmíru, ani si neuvědomila, co si můžeme přitáhnout na zem. Vždyť kdo ví, jaké viry kde existují a vůči nimž budeme bezbranní?! Co po nás pak zůstane? Choroby, proti kterým neexistuje lék už tu ostatně máme. Pandemie Korony zabíjí lidi po statisících napříč světadíly. Je zde ale i ohrožení kosmické. Opatrnost v tomto ohledu prakticky není, pokusy probíhají bez mravní zainteresovanosti. Obavy z neznámých tvorů, nám podobných rozumem jsou tu dávno. Kdyby nějaké tvorové ve vesmíru existovali, snad by si naši malé planetky nepovšimli. Jenže v posledních šedesáti letech proběhly série několika nukleárních výbuchů, díky nimž, pokud by takové bytosti existovali a byli v dosahu do 20-ti světelných let, by si nás zákonitě všimli. Doufejme tedy, že nic takového neexistuje. Kdyby ano, tak i v případě úspěšného překonání veškerých hrozících katastrof bychom neměli zdaleka vyhráno.

V posledních dekádách se setkáváme se snahami o sjednocení lidstva. Takové snahy už zde byly, původně v nastolení jednoho náboženství, což se ale nikdy nepodařilo. „Přitom dnes už není možno čekat, protože současné hrozby ekologické i pandemické lze odvrátit pouze společnou obrannou sjednoceného lidstva.“¹⁵⁹ Nyní je tedy sjednocení lidstva nanejvýš nutné. Všechny sjednocovací snahy budou ovšem na nic, pokud bude dál převládat slaboduchost a představa, že čím víc čeho člověk má, tím víc je. Nestačí hlásat mravní cíle. Měly by se vytvářet skupinky v nichž panuje spolupráce a přátelství. Lidé se musí naučit ne být jen vedle sebe, ale prolínat se. Zrát můžeme jedině prací a kontaktem s druhými. Abychom nezůstali nezralí a dokázali být s člověkem propojeni, a ne být jen vedle něj, musíme se naučit vést dialog. Jde o existenciální kontakt. Kontakt však není vždy dialogem. Lidé žijí vedle sebe, ale bez zájmu o druhého. I v kolektivu, v němž se nacházíme můžeme být jen vnějškově a cítit se osaměle. Je nutné otevřít se, nejen dát své vědomosti, ale i nitro, city, sílu i slabost na odív. Pokud nepřiznáme své obavy, nejistoty a lásky, jsme uzavření, jsme maska. To posiluje odcizení. K dispozici musíme dát i vědomosti. Jen ony ale nestačí. Jsou sice přínosné, ale suché informace umíme získávat lépe a rychleji. Musíme mít i zájem o druhého. Pokud se nechováme lidsky a

¹⁵⁹ Machovec, M., *Filosofie tváří v tvář zániku*. Praha, Akropolis, 2006, s. 74

jen něco hlásáme, je to ta největší nelidskost. Nejhorší je posuzovat lidi podle užitečnosti. Pokud neusilujeme o komunikaci kvůli druhému, jsme osamoceni. Důležitá je i angažovanost a odvaha nést riziko. Opatrnost a nerovné jednání je sice výhodné, ale opět nám to ubírá lidství, stejně jako když používáme nátlak a moc. Problémem je stále rozšířená nevzdělanost, polovzdělanost, ale i přílišná specializace v oboru, což činí člověka jednostranným. Machovec k tomu říká: „Kdyby měly trendy pokroku jít i nadále zhruba jako doposud, dosáhli bychom posléze toho, že by lidstvo ve svém celku znalo ‚vše‘, ale každý jedince by byl sám pro sebe zase tam, kde byl, než proces dějin civilizace započal.“¹⁶⁰

Snad na nás včas dolehne hrůza z toho všeho, doslova beznaděj a rozhodneme se konečně něco udělat. Protiopatření se nečiní možná i z důvodu tabuizace myšlenek zkázy. Příliš málo víme o odpadu, který vzniká z výroby ničivých zbraní a který zamořuje zemi. Lidstvo samo sebe nereflektuje. Lze nalézt způsoby, jak zkázonosné trendy zvrátit, ale těžko se hledají bohatí a mocní, kteří by tyto návrhy realizovali. „Pak ovšem není lidstvu pomoci, leda až zdrcující většinu lidí zachvátí jakási animální hrůza, až příznaky ‚konce světa‘ budou úplně očividné.“¹⁶¹ Je otázkou, zdali v této fázi bude ještě náprava možná.

2.3. Odpovědnost za zachování naší planety

Ekologická krize souvisí s názorem, že příroda a její zdroje jsou zde jen pro naši rozmařilost a užívání. Podle Koháka musíme hledat nové cesty k trvalé udržitelnosti lidstva a Země. Staré postoje a jednání najednou nefungují, ba nás ohrožují, ačkoliv v minulosti fungovaly a přímé nebezpečí nepředstavovaly. Je k tomu mnoho důvodů, nejpádňější však, že nás bylo o mnoho méně a nebyli jsme tak mocní a nároční. Tisíce let nás bylo pod jednu miliardu, nyní téměř 8 miliard a s rapidním nárůstem. Kolik lidí se na planetu vejde je otázkou úrovně. Pokud bychom se spokojili s životem v chatrči a s nemožností mít soukromí, pak by se nás sem vešlo možná ještě dost. Kdybychom ale všichni chtěli žít jako Američané, pak bychom již nyní potřebovali tři zeměkoule. Ale i ten nejskromnější život, když se znásobí osmi miliardami plodí zkázu. Nic již není lhostejné. Jsme přemnoženi. Nestačíme pečovat o potomky, ačkoliv jídla a prostředků má většina lidí na Zemi dost. K takové situaci mezi živočichy nikdy nedochází a pokud, tak jen díky špatnému lidskému zásahu, kdy dojde k přemnožení při přemístění do prostředí prostého

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 97

¹⁶¹ Machovec, M., Smysl lidské existence. Praha, Akropolis, 2006, s. 31

přirozených nepřátel. Zásahem do celku porušujeme harmonii života. Dříve lidé nebyli tolik nároční a předně neočekávali štěstí. Pokud přišlo, brali jej jako dar. Dnes věříme, že se dá koupit. Čím víc máme, tím více chceme. Naše nekonečné nároky ohrožují ekologii přírody. Své možnosti rovnou uskutečňujeme, už jen nesníme. Vysoká životní úroveň se rozšířila na střední vrstvu obyvatel, což je většina populace. Sami sobě jsme účelem i hodnotou. Jsme však krutí na druhé lidi i na zvířata, která jsou nám jen věcmi. Výjimkou jsou domácí mazlíčci. Je to ale zoufalé pokrytectví, rozmazlovat svoji kočku a raději se netázat po původu masa v obchodě a výrobě léků. Masné velkovýrobny neberou v potaz základní potřeby živočichů, vše je kruté a čistě účelové. O praktikách tam užívaných nebo v pokusných laboratořích nechceme nic slyšet. Postrádáme ohleduplnost a vyhýbáme se zprávám o utrpení. Dobro zvířete je však stejně cenné jako dobro člověka. Morálně správné je nepodílet se na převeliké špatnosti. Stát se vegetariánem a dělat na zvířatech jen ty nejnnutnější pokusy je však pro většinu lidí absolutně nepřijatelné. Každý život je ale hodnota. Nesmíme týrat a vraždit nic, co touží žít. Týká se to lidí, zvířat, rostlin, a dokonce i neživé přírody. Musíme se učit soucitu a odpovědnosti. Všichni máme ohromnou svobodu v rozhodování. „Je třeba rozlišit podstatné od nepodstatného a toho je schopen jen ten, kdo se umí rozhodnout.“¹⁶² Musíme překonat morální relativismus a navrátit se k absolutní posvátnosti. Svět a život není spravedlivý. Vše zápasí o život. My lidé však nesmíme životy nikomu a ničemu svévolně brát. Dalším důležitým aspektem je naučit se nevlastnit víc, než kolik potřebujeme a nemít to, oč nemůžeme pečovat. Vždyť nikdo z našich předků nic takového nepotřeboval, a to se hovoří jen o několika letech nazpět. Nyní však chceme stále víc, k čemuž nás nutí i výrobci, kteří vytvářejí umělé potřeby. Neznáme již pojem „dost“. I zvířata odpočívají nebo si hrají, když uspokojí svoji potřebu.

Zlo nadále zůstává tajemstvím. Zvířata ale rozhodně nejsou věci a Bůh nemusí být jen iluze. Stupňování svých potřeb a spotřeby nazýváme pokrokem. Tím se údajně vyřeší veškeré potíže soužití. Zajímá nás jen to, co dalšího si koupíme, co nového můžeme mít, ale skleníkové plyny, které zapříčiňují klimatické změny a tím postupně i konec možnosti života na Zemi, nás nezajímají. Z vnitřní prázdnoty unikáme k alkoholu, drogám, k násilí a konzumu. I přílišné nakupování je droga. Stále více mu obětuje čas, peníze, prostor i vztahy. Zvýšila se rozvodovost, narkomanie, nespolehlivost. Svoji prázdnotu potřebujeme zaplnit sebenaplněním, společenstvím a láskou. K tomu nám majetek nepomůže. „To je také důvod, proč je kolem nás

¹⁶² Hogenová, A., Tekutá doba a úkol myšlení. Praha, Univerzita Karlova – pedagogická fakulta, 2017, s. 33

tak málo přívětivosti a laskavosti. Jako by se lidé zastrašovali navzájem, protože je uklidňuje jen to, že ten druhý se bojí také.“¹⁶³

Ke změně stylu života a hodnot potřebujeme motivace. Například velmi znevýhodnit jízdu do práce autem oproti hromadné dopravě. Jde o příklon k dobrovolné skromnosti čili k výběrové náročnosti. Nároční máme být na čistý vzduch nebo třeba na lékařskou péči. Snobismus není k ničemu. Jenže lidé raději budou dál jezdit auty, létat letadly a ven pak vycházet s respirátory, což už se aktuálně děje! Máme usilovat o to méně nákladné a méně náročné pro přírodu. Posvátné a významné dnes nemá hodnotu. Tu má jen to, co je prodejné. Proto potřebujeme etiku úcty k životu. Podle biocentrismu je život sám smyslem a hodnotou, a proto je třeba jej zachovávat. Nemusíme se oblažovat planou nadějí, že sami změníme svět. Nezměníme. Ale i to málo pomůže. Být odpovědní sami za sebe a za to, co můžeme ovlivnit. Když změníme svůj život, a i přes posměch druhých vybočíme z řady a více nepodporujeme konzumní snobismus, je to chvályhodné a prospěšné. Vždyť naplnění je odevzdání se dobru života. Vůle k životu nemá být zápas o nesmrtelnost, ale o dobře prožitý život, který je pak životem šťastným i když musí skončit smrtí.

Etika Země je celek v rovnováze. Jde o rovnováhu života. Příroda si bez lidského zásahu vždy dovede poradit a ví, jak harmonii udržet i znovunastolit. Lovelock chápe biosféru jako superorganismus, který je schopen komplexních organických reakcí, za podmínek udržení vnitřního prostředí. Odmítá teleologii, ale věří, že lidská činnost může natolik ovlivnit systematické fungování Země, že nebude schopna dále zajišťovat rovnováhu a nebude schopna zajistit předpoklad života. „Evoluce přírodní selekcí je velmi pomalý proces a je velmi obtížné vidět, jak by to mohlo přinést rapidní odpověď, které je zapotřebí k vyrovnání se s kombinovanými a destabilizujícími následky solárního slunečního záření a evoluční inflace“.¹⁶⁴ Hrozbou není podle Lovelocka ani tak technologie, ale především krátkozrakost enormního množství konzumentů. Potřebujeme novou biosférickou etiku. Lovelock se taktéž nebojí tolik ohrožení jaderného, ale postupného ničení biosféry. Uvádí tři největší hrozby a to auta, organismy vylučující oxid uhličitý a kácení stromů.

Člověk svými nedomyšlenými zásahy porušuje veškerý řád, což má dalekosáhlé následky. Nejhorším krokem ke zkáze je přelidnění. „Každý zachráněný život znamená zbídačení

¹⁶³ Hogenová, A., *Fenomenologie a postmoderna*. Praha, Univerzita Karlova – Pedagogická fakulta, 2015, s. 97

¹⁶⁴ Lovelock, J., *A Rough Ride to the Future*. UK, Penguins Books, 2015, s. 81

příštích generací – a Země jako celku.“¹⁶⁵ Taková nedomyšlená dobročinnost probíhá především v Africe. Měli bychom přestat zachraňovat životy a ekosystémy a svět přenechat katastrofám. Příroda si poradí a my ostatní budeme moci zachovat hodnoty do budoucna. „Je v našem zájmu zachovat hodnoty, které jsme v průběhu generací vybudovali. Společnost nevznikne přes noc, vyžaduje stálou, trpělivou práci. Je třeba zachovat, nepromarnit to, co jsme vytvořili, od morálních návyků po umělecké hodnoty.“¹⁶⁶ Demokracie, která se zpočátku jevila jako největší spravedlnost a výhoda, se nám postupem doby vymkla z rukou. Polarizace ohrožuje nadbytek. Demokracie není slučitelná s bídou. Vždy myslíme stranicky, a tak nemůžeme uzavírat dohody pro dobro všech. Politické strany si ale do svých programů ekologické zásady nedají. Dojem ekologické zkázy mezi lidmi by totiž narušil zisky. Země si sama vyrovnává sklon k nestálosti a udržuje podmínky pro život, který je možný jen ve velmi úzkém rozpětí. Lidé byli stvořeni jako ochrana proti katastrofám. Bohužel ale činíme opak. Brzy již ochromíme Zemi natolik, že nebude možný život, a to vše jen díky krátkozraké náročnosti! Jsme součástí evoluce a nemůžeme určovat vývoj Země, a ačkoliv ani neodvrátíme její konec, přesto je naší povinností žít tak, abychom ten zánik nepodporovali. „Oproti ideologii konzumu je třeba vytvořit představu o smyslu lidského života, která by smysl a naději nehledala ve stupňování spotřeby.“¹⁶⁷ Veškeré úsilí o udržitelnost života na Zemi je spíš marné, přesto ne nemožné. Podle Koháka by však musela přijít apokalyptická změna podstaty kultury. Společnost by musela začít být nekonzumní a likvidovat následky svých činů, a to ihned a v naprosté většině. Jenže vládnoucí a mocní jsou vzorkem populace a podílejí se na všech poklescích. Oni jsou vzorem, a tak se chováme podle nich. Morální přesvědčování už nestačí. Lidé potřebují ukázat alternativy žití a myšlení.

Podstatným bodem odpovědnosti v době planetární je odmítání odpovědnosti za sebe, za své činy a myšlenky. Všechno je vzdálené, neuchopitelné, technické, neosobní. Co je blízko a na co si můžeme sáhnout, pozbylo svoji atraktivitu. Myslíme si, že cokoliv uděláme, nemá žádný nebo jen minimální dopad, a proto není potřeba se nikterak uskovňovat. Ve výsledku nikdo není za nic zodpovědný, na nikoho nelze ukázat prstem. Odpovědnost je rozvolněná a přenášena na ty druhé.

Taktéž bují tendence chtít vyřešit všechny problémy svého života za jediný den, nebo touha urovnat všechny spory světa od počátku do současnosti. Historii nezměníme, můžeme změnit

¹⁶⁵ Kohák, E., Zelená svatozář. Praha, Sociologické nakladatelství, 2002, s. 103

¹⁶⁶ Kohák, E., Průvodce po demokracii. Praha, Sociologické nakladatelství, 1998, s. 139

¹⁶⁷ Kohák, E., Zelená svatozář. Praha, Sociologické nakladatelství, 2002, s. 111

jedině tento okamžik. Nepřizpůsobujeme se, chceme, aby se okolí přizpůsobovalo našim snům, přáním a plnilo se to, co očekáváme. Život nikoho, ani zvířete natož člověka nesmí být vložen do rukou nikoho jiného, aby si s ním pohrával. Každá živá entita si zaslouží svobodu, to, s čím se narodila, co jí patří a musí patřit po celou dobu existence. Každé rozhodnutí má širší dopad. I když si to neuvědomujeme a nevidíme to. Veškerá rozhodnutí ovlivňují něco a někoho dalšího. Někdy jednotlivce, jindy davy a nově i miliardy lidí na celé planetě. Díky přelidněnosti planety je ale i ten nejmenší úkon a zásah jedince do světa znásobený několika miliardami, fatální. Co se ještě musí stát, abychom pochopili smysl odpovědnosti?

3. Naděje ve výchově

Vzdělávání bez výchovy činí lidi nezodpovědnými, neorientovanými a postrádajícími nadhled. V dnešní době již není prvním a posledním cílem vzdělávání vzdělanost, ale pěstování schopností, dovedností pro lepší uplatnění na trhu práce a zvýšení konkurenceschopnosti Evropy zbytku světa, jak víme od Hogenové. Člověk se stává pravým člověkem teprve výchovou. Vzdělání si můžeme koupit, avšak vzdělanost je celoživotní, nikdy nekončící proces.

Každý člověk ovlivňuje budoucnost, byť by jeho vliv nebyl zcela zjevný. Vše, co uděláme dnes a v budoucnu, ovlivní následující generace. Žijeme v planetární době. Vzdálenosti se zkrátily, procesy zrychlily. Účel procesů ustoupil procesu samotnému, což je vyprázdnění smyslu. Je to postrádání toho podstatného, čeho je možno se zachytit. Co je tedy podstatné a nevyhnutelné a jak to můžeme poznat? Podstatná je vzdělanost, o tu především musíme usilovat a schopnost rozlišovat a rozhodovat. Tekutá doba se vyznačuje nezakotvenými představami, neschopností rozhodovat, delegováním úkolů na jiné nebo vytvářením nadbytečných pracovních pozic. Vše ubíhá vpřed, bez pevného bodu, s potřebou silných prožitků, s potřebou být stále šťastní a zdraví. Chybí nám život z vlastního pramene. K životu patří i smutek, strach, odmítnutí a neúspěch. Plný život je plný tím, když dokážeme žít podle svého, z toho, co nás zakládá. Největší výkon je naplněný život ať už úspěchy či neúspěchy. Mít koníčka, který nás drží nad vodou. Mít sám sebe. To podstatné je vždy jasné a průhledné, je to ten bod našeho života, z něž vycházíme. Když jsme ztraceni, potřebujeme slávu, moc, rauš. Potřebujeme ujištění a potvrzení o platnosti člověka, o jeho výkonu a přínosu pro společnost. Být vděčný a umět děkovat je důležitým aktem, který se musí předávat, vyučovat. Základy jsou vždy v rodině, ale v jakémkoliv věku je smysl vděčnosti stejně podstatný. Když věříme, že svět je dobré místo, máme i naději, že jakékoliv těžkosti nás potkají, nalezneme pro ně východisko. Výchovou k vděčnosti měníme přístup a vidění světa dětí i mladistvých. Když dospělí ve svém rozvrhu světa nemají tento bod jako svoji přirozenost, těžko mohou něco takového předat. Právě v dětském věku je předávání návyků nejúčinnější. Globalizovaný svět chrlí nejrůznější informace a snaží se o nové hodnoty. Škola se stala místem pro získávání kompetencí. Žáci se učí vyhledávat nejrůznější informace a nakládat s nimi, dle svého uvážení. Nejsou schopni rozlišit podstatné od nepodstatného, pravdivé od falešného.

A proč bychom měli potřebovat nějaké naděje? Vývoj současné kvality života na planetě Zemi tenduje k poklesu. Hlavním důvodem je přelidňování planety, totální spotřebovávání všech

základních zdrojů nezbytných pro přežití člověka, potažmo všech živých organismů. Dále znečišťování a zamořování planety a nepřetržitě vzrůstající požadavky rapidně se rozšiřující populace.

Úkolem filosofie naděje je zásadně ovlivnit kolektivní myšlení a přístupu většiny populace a tím odvrátit zatím zdánlivě nevyhnutelný konec civilizace v podobě, jakou nyní máme před očima. Jakou naději na plný a hluboký život mají příští generace, které automaticky předpokládají radostný život plný hmotných statků a fungujících institucí, které všechny plní jejich požadavky a využívání nových vynálezů, které ještě více usnadňují žití? Je takový požadavek na udržitelný rozvoj vůbec reálný? Je vůbec možné dospět ke stabilnímu stavu, kdy se věci pouze zachovávají a svět si klimbá v udržitelné spokojenosti? Můžeme žít bez vývoje, beze snah, bez nových cílů prosazovaných silou a mocí? Může takový stav nastat? A jestliže půjdeme dál, kde jsou naše hranice? Jak upravit systém vzdělávání, aby východiskem byli ekologicko-filosoficky vzdělaní lidé?

Děti jsou zrcadlem svých rodičů. Dnes je doba výmluv. Je jiná doba, staré pořádky neplatí, vše, co se dělo ve výchově dříve bylo špatné a drsné. Přejít z extrému do extrému. V současnosti vychováváme egomaniaky. Dříve měli rodiče jasně rozdělené role, táta byl silný a rozhodný, chodil do práce a vydělával peníze, máma uměla vařit, doma bylo vždy uklizeno a měla pochopení pro dětské starosti. Nebylo mnoho hraček, ani se nechodilo každý den na kroužek. Děti uměly zpívat, hrát na hudební nástroj, sportovaly, byly manuálně zručné a pozorné. Hodně času se trávilo venku, všichni si nějak našli zábavu, nevisely na rodičích a už vůbec by je nenapadlo rodičům diktovat, co chtějí dělat, jíst a co jim musejí koupit. Jídlo se jedlo z talířů u stolu, v obchodě si nikdo nedovolil křičet a muselo se pomáhat. Život není jen o zábavě. Dětil se svět dětí a dospělých, ne všechno je pro dětské uši. Byla nastavena pravidla, která se vyžadovala a jejich porušení bylo trestáno. Pokud dnes rodiče dají nějaká pravidla, jejich porušení přejdou mlčením, protože se bojí zasáhnout a své dítě potrestat, byť jen napomenutím. Chceme dělat věci jinak, dát dětem prostor, sebevyjádření, do ničeho je nenutit. Pak zde vidíme 5-ti leté děti s plínami a osmileté, které má už podruhé odklad, protože neumí pořádně mluvit. Ale přece ho rodiče nebudou nutit! Děti stále vyžadují pozornost, chtějí, aby je někdo bavil, neumí se zabavit samy. Teenageři se drží rodičů za košili, jezdí s nimi na dovolenou, přebírají jejich zájmy a dospělé děti nejsou schopné a ochotné opustit dům rodičů, protože žít v servisu a zadarmo je tak pohodlné. Nehledají si práci, neudrží partnerské vztahy, protože každý prosazuje jen sám sebe, nejsou schopni kompromisu. Pokud není po jejich, raději vztah opustí.

Učitel je pod tlakem vedení i rodičů. „Kdo je učitel, není většinou už s to konat něco vlastního a pro své vlastní blaho, myslí stále na blaho svých žáků a jakékoli poznání ho těší, jen pokud je může předávat dál.“¹⁶⁸ Je průchodištěm vědění.

Všem se musí jen pomáhat, dávat dobré známky, každý je nejlepší. Moderní děti mají vše. Materiální věci, péči, jsou údajně úspěšné, krásné, nejlepší. Ale kdo z nich je šťastný? Umějí jediné brát, dárky, peníze, pozornost, servis. Dát neumějí nic, nejsou schopni a ochotni pomoci, nejsou empatičtí. Všichni jim musí jen sloužit a běda jak ne. Máme zde generaci líných, egoistických, nedospělých dospělých. Stoupá touha po síle, mládí, mládí o sobě se stává hodnotou. „Dosud ale celý svět věří v zázračnou výchovu: vždyť ti nejplodnější, nejmocnější lidé očividně vyrůstali z největšího nepořádku, zmatku v cílech, z nepřízně poměrů: což to není nepřírozené?“¹⁶⁹ Člověk, který vychází z takovýchto poměrů je obvykle silnější. Díky své vrozené síle překonává zlé okolnosti, ba ještě je jimi posílen.

Jsme svědky jakési revolty dětí proti dospělým, což asi muselo přijít, a proto toto dění nelze chválit ani hanět, stejně jako příklony k asketismu a spiritualitě, zřetelné tendence k růstu hodnoty žen a jejich nadvládě, vyrovnání mezi původními hodnotami mužského původu. Řešením je vzdělání, jeho dostupnost a podmínka absolvovat alespoň základní vzdělání určité úrovně, úprava systému i obsahu. Nebezpečí technizace neznamena jen vyhynutí, ale upadnutí do stavu bezmoci politické i kulturní.

V postmoderní společnosti se smývají hranice mezi důležitým a nepodstatným. Člověk si snadno nastaví priority tak, že později lituje. Proto je podstatné naslouchat starší generaci. Co by udělali v životě jinak a čeho litují ve stáří nejvíce. Často uvádějí, že neměli dost odvahy být sami sebou. Dělali to, co se od nich žádalo a očekávalo, ale bylo to vzdálené jejich snům a přáním. Neprožít život podle svého zanechává pocit hořkosti. Litují také setrvávání v zaměstnání pouze za účelem zabezpečení rodiny. Málo se věnovali rodině, neudržovali přátelské styky a nepodívali se tam, kam chtěli, i když to bylo za humny.

Jen v člověku jako jediném dochází k rozhodnutí. Vnitřní rozhodnutí a vnitřní svobodu nikdo nemůže vzít, třebaže by nám vzal svobodu fyzickou.

¹⁶⁸ Nietzsche, F., *Lidské, příliš lidské*. Praha, Oikymen, 2018, s. 123

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 149

3.1. Naděje ve vděčnosti

Výchovou k vděčnosti měníme přístup a vidění světa dětí. Když dospělí ve svém rozvrhu světa nemají tento bod jako svoji přirozenost, těžko mohou něco takového předat. Je to velká škoda. Právě v dětském věku je předávání návyků nejúčinnější. „Dítě je ve výchově jakožto v interpersonálním vztahu plně angažováno, je v ní zprvu zcela ponořeno a nemůže z ní vystoupit. To je až záležitost pozdějšího vývoje“.¹⁷⁰ Výchovou vytváříme hodnoty dítěte, které ono zprvu zcela nekriticky přebírá. „A tak výchova, která je starostí o lidství jakožto péčí o svůj (správný) spravující, tj. dobrý pobyt, je starostí o svět, aby byl dobře, totiž aby vůbec byl.“¹⁷¹

Vděčnost je vnitřním vyjádřením díky za to co máme, co se událo anebo za to co chceme, aby proběhlo. Vděčnost určuje řád událostí, utváří budoucnost a tím umožňuje existenci naděje. Naděje existuje pouze v naší hlavě. Není to žádná hmatalená věc nebo vypočítatelná jistota. Naděje může být pouze tehdy, když chceme, aby byla. Voda si vždy najde cestu, poteče dolů díky zákonu gravitace. O gravitaci nikdo nepochybuje a všichni v ní věří. Dokonce voda poteče vždy dolů i kdyby gravitaci nikdo nevěřil. Naděje oproti tomu závisí na našem rozhodnutí, na naší vůli ji myslet, věřit, přijmout. Naděje není samo-existující samozřejmostí, je závislá na uvědomění, na připuštění jedincem do bytí.

Proč vlastně stojíme o naději? Chceme být ujištěni. Chceme mít jistotu, že něco dobře dopadne, že se uzdravíme, situace se přeskupí a vše proběhne k naší spokojenosti, chceme ujištění, že od nás partner neodejde, že měna nepadne, že ten nekalý manévr nikdo neodhalí, že po nás zde něco zůstane, že život na Zemi bude pokračovat dál a dál. Jsme zvyklí žít ze dne na den, dokonce jsme podporováni a motivováni k tomu žít dnes, jakoby to měl být den poslední. Bereme si nesplacitelné půjčky abychom ukojili naši touhu vlastnit nějakou věc, nebo učinit zahraniční cestu a vůbec nepřemýšlíme, že bychom mohli přijít o práci, že můžeme přijít o naše zdraví? Někteří ve snaze snížit takové riziko platí horentní sumy za pojištění ztráty příjmu a pojištění pojištění. Havně být zajištění záchranným pásem. Život ale není možné čímkoliv zajistit. Ani všechny peníze světa nám nezaručí úspěch, zdraví nebo nesmrtelnost. Ano, peníze nám zaručí ty nejlepší lékaře, nejúčinnější léky, take zdravé jídlo, zkrátka vše pro péči o naše zdraví. Avšak přes to všechno může zdraví selhat a dokonce život předčasně vyhasnout. Není

¹⁷⁰ Pelcová, N., Vzorce lidství. Praha, Portál, 2010, s. 143

¹⁷¹ Palouš, R., Svobodová, Z., Homo educandus: filosofické základy teorie výchov. Praha, Karolinum, 2011, s. 88

jistoty v tomto světě a není jistota tohoto světa, to je fakt, který bychom měli umět myslet a přijmout.

Je lidskou přirozeností obracet se k jistotám a v soudobé společnosti naprosto enormní. Chtít od života vše, protože věříme, že vše na planetě bylo vytvořeno jen pro nás a naše štěstí není správná cesta, ale ani fatalismus či determinismus. Nechat se unášet věříc, že vše je dané, naplánované a že žádným způsobem nemůžeme svoji vůli do světa zasáhnout, také ne. Podstatné je mít cíl a žít z toho, co nás zakládá. Vědět, co chceme. Nemusíme vědět jak, ale co. Nejde o to vědět, jak něco realizovat, je o to vědět co doopravdy chceme. Už jen to vědět co je dnes mezi mládeží tak netypické a nepatřičné jako netopýr za bílého dne. Mladí lidé dnes nemají sny a cíle, jen bezcílnost. Protloukají se dnem, životem sem a tam, co k nim přijde berou nebo odmítnou, ale chybí vlastní myšlenky. Ale co chybí nejvíce je vděčnost. Vděčnost za to, v jak pokrokové společnosti žijeme, kolik všeho máme, že vůbec něco máme! Nemuseli bychom mít vůbec nic. Všichni se chceme mít dobře, ale nechceme pro to nic udělat, vynaložit úsilí, věnovat tomu trpělivost, někdy i roky práce, odříkání.

Potřebujeme obměnit informace, ne přehršel toho, co se naučit nazpaměť, ale možností, cest, jimiž jde jít. Ne se jen rozmnožovat, to umí každý, úplně každý, to se nikdo nemusí učit. To je nejzákladnější pud, pud k plození. Ale výchova, podmínky pro založení rodiny, mít kde bydlet, udržovat dobré vztahy v rodině, s přáteli, sousedy. Udělat se sebou to nejlepší a chtít to předat svému dítěti. Každá generace začíná od začátku, naučené dovednosti nedědí, snad jen efektivněji předávají učení a výchovou. Vše se opakuje, znovu a znovu, s malými obměnami, či spíše pod vlivem vývoje společnosti, ale stále dokola.

Je náš svět opravdu tak zkažený a apokalyptické předpovědi tak naléhavé a nevyhnutelné? Kdyby média nepodávala zprávy ze světa tak fanaticky, lidský strach by byl o mnoho menší, přestože situace by zůstala stejná.

Přehlízíme, že roste počet těch, kteří berou odpovědnost vážně, prosazují solidaritu proti sobectví, mají úctu ke všemu živému, jsou vděční za život vůbec, staví se proti bezohlednosti, berou vážně lidská práva apod. Tato doba přináší obrovské riziko manipulace s člověkem, ať už s jeho názory v podobě předkládaných zpráv, tak i s tělem, v podobě léků, vakcín, genetických pokusů. Nejdůležitější je rozpoznat a uznat své hranice, co můžeme a co musíme, schopnost sebezkracení a zodpovědnosti. Potýkáme se s touhou po slávě, soutěživostí, ziskuchtivostí a nenasytností, která ústí až do sebelikvidace lidstva.

Život je tajemství a lidské snahy nad ním absolutně vládnout jsou projevem ztráty naděje ve skutečnost, jaká je. Pokud lidstvo neobnoví důvěru ve smysl života, pak ho na cestě k sebestrukci nic nezastaví.¹⁷² V mnoha momentech čekáme pomoc z vnějšku, odmítáme přijmout odpovědnost, spoléháme se na to, že někdo jiný zařídí, že se vše nějak samo vyřeší. Opačný extrém je zaslepenost svými úspěchy, pozice, kdy si myslíme, že můžeme ovládat úplně cokoli. „Ještě jednou k životním krizím: Tam, kde se zdají naše přirozené zásoby naděje katastrofálně docházet, kde se plazíme jako vyprahlí v poušti a už se chceme vzdát, je často již jen krok ke skrytému prameni.“¹⁷³ Naděje otevírá svět.

3.2. Spěcháme na život

Atributem soudobé společnosti je spěch. Spěcháme do zaměstnání, na nákupy, na dovolenou, do fitness centra, spěcháme i na život. Mnohdy nemáme kam spěchat, ale vidíme to všude kolem sebe, chceme být moderní, zapadnout do společnosti, a proto spěcháme také. Uměle si vytváříme situace a místa, kam můžeme spěchat, kdy někoho odbýt, že nás zdržuje a že na takové věci a řeči opravdu nemáme čas. Nejprve spěcháme uměle, ale díky tréninku se staneme mistry spěchu a přitahujeme opravdu situace, kdy je nutné spěchat. Nakonec se nám to povede a život je jedna velká jízda, nekončící spěch, obstarávání, nakupování, telefonování a vyřizování. Staneme se netrpělivými, vše chceme hned. Okamžité odpovědi, nemáme strpení v zácpě, i maličké zpoždění autobusu nás rozčílí, v návaznosti na to popoháníme ostatní, třeba své děti, na které pak matky křičí, namísto milého přivítání a už je vláčí za ruku a ženou se dál. Spěcháme na sebe, na partnera, na staré rodiče, na svůj vlastní život. V tom nekonečném spěchu si nestačíme ani uvědomit, zamyslet se nad tím, kam se ženeme, co je náš cíl, co doopravdy chceme a čím bychom tomuto světu mohli být prospěšní. Nejen vysávat, užívat, ale také obohacovat. Avšak kde dnes vidíme někoho, kdo se umí zastavit, udělat si na někoho čas, upřímně si promluvit, společně v klidu žít a nezištně potěšit druhé? Takové vzory nejsou snadno k nalezení. Není divu, že chceme to, co vidíme a většinou právě vidíme jen hon za materiálními statky, úspěchem. Měli bychom být vděční za to, co zde na světě je, nemuselo zde být vůbec nic. Vše, co existuje, co bylo vyrobeno, pochází z naší Země. Scheler se zamýšlí do hloubky a

¹⁷² Srov. Halík, T., *Stromu zbývá naděje*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 75

¹⁷³ Tamtéž, s. 105

říká: „Mějte odvahu vděčně se divit, ne že nejste, ale že vůbec něco je – a ne že raději nic není“¹⁷⁴.

Neměli bychom se ptát příliš, protože strach zahlcuje. Když chceme něco pochopit, musíme vyjít z jednoduchosti. Pohyb myšlení z různých míst musí vplynout do jednoho celku, který se nedá analyzovat. To dnešní době chybí. Svět se proměnil v planetární vesnici, ale bez rizika se nedá poctivě žít. Planetární doba potřebuje hloubku, nejen návody, jak dělat revoluci. Naučit se žít z vlastního pramene, mít odvahu žít ze svého.

Evropa je založena na krizi, na rytmice rození a úpadku. Žijeme v době celkové, celek hraje důležitou roli v životech nás všech.

Díky spěchu na život a zběsilému životnímu tempu čelíme spoustě zbytečných problémů, těžkostí a utrpení. Přibývá mladých matek samoživitelek. Bez zázemí, bez zkušeností, bez rozmyslu. A bohužel, bez životních zkušeností, které jsou kromě dobré výchovy podstatné pro to, být dobrým rodičem, tedy i své potomky naučit všemu podstatnému. Sami se v životě neorientují, nejsou zakotvené, ale již je zde nová generace. Všichni mají děti, tak je chtějí mít také. Je to moderní a oni chtějí být „in“. Nevidí dopředu, nepřemýšlí nad detaily v budoucnosti, nad problémy, které mohou nastat a jímž lze předejít lepším rozhodnutím a také spoléhají na sociální stát. Manželství už není podmínkou nebo podstatou založení rodiny, nikdo nechce závazky – a bohužel, ani je nikdo nevyžaduje. Instituce manželství je pro mladé jen bezvýznamný cár papíru. Stejně bezvýznamný a snadný je i rozvod, který je ne posledním, ale prvním řešením při výskytu problémů, které lze lehce vyřešit úplně jinak. To je krásný příklad chybějící vděčnosti a pokory. Kdo je vděčný za rodinu, za partnera, za děti i když zlobí? Mnohdy si to uvědomíme, jak to všechno bylo dobré, až když to rozboucháme a všechny odeženeme. Ale ani pak se neumíme sklonit, požádat o odpuštění. Ženeme se dál a dál, život nepočká. Kolik toho svojí netrpělivostí a nevděčností ztrácíme?

Učíme se mnoha věcem a dovednostem, ale nikde nás neučí, jak žít v partnerství, jak se orientovat v životě, jak být odpovědní. „Odpovědnost vůči společenství lidskému i přírodnímu je bytostným základem lidství.“¹⁷⁵ To se má stát jaksí samo, přirozeně. Samo se ale stane málo co. Stížnosti na mladé, kteří svůj život žijí bez rozmyslu je plytký. Pokud by dostali informace záhy, mohli by je ovlivnit a jistě by většinu z nich nějakým způsobem nasměrovali. Potřebujeme slyšet a předat zkušenosti od starších, který už mnohým prošli a hodně zažili.

¹⁷⁴ Scheler, M., O studu. Praha, Mladá fronta, 1993, s. 9

¹⁷⁵ Palouš, R., Ars docendi. Praha, Karlova Univerzita, 2004, s. 81

Žádná předaná zkušenost není nad zkušenost vlastní, ale je vždy vodítkem. Když by se každý řídil jen tím, co sám zažije a čekal, až toho bude dostatek a zmoudří, nepřineslo by to žádný užitek, nefungovalo by to. Zkrátka je pravdou, že kdyby každý čekal, až najde moudrost, nebo až bude dostatečně připraven, rodinu by s největší pravděpodobností ani nezaložil, protože by se bál, že sám ještě není dostatečně vychován. „Neboť ten, kdo by s výchovou čekal tak dlouho, dokud si sám neujasní smysl a obsah lidského života, povahu lidské existence, své pojetí dobra, svůj vztah k životu a ke smrti, by se vlastně nikdy nemusel odhodlat vychovávat.“¹⁷⁶

Zajímavá je informace týkající se naučených a zděděných schopností. „Geny nepřímou ovlivňují vznik těl a tento jev je přísně jednosměrný: získané vlastnosti se nedědí. Nezáleží na tom, kolik znalostí a moudrosti ve svém životě získáte; ani trošku z toho nepřenesou geny na vaše děti. Každá nová generace začíná od píky. Tělo je jen způsob genů, jak se zachovat beze změn.“¹⁷⁷ Cokoliv se v životě naučíme, naši potomci nezdědí. Podobné je tomu i u nabytých zkušeností, které jsou dle N. Pelcové také nepřenosné a tvoří pouze náš obzor, nikdo jiný jej nemůže chápat stejně.

V současnosti se setkáváme s fenoménem neochoty učit a vychovávat. Lidé chtějí děti, ale starost o ně je obtěžuje a zdržuje. Snaží se přehodit ji na jiné, ať už tím, že dají děti do jeslí, do školky nebo je posílají na enormní množství kroužků, které však nepřinášejí dítěti něco hodnotného pro život, ale spíše je zabaví, zabijí tam čas, který mají rodiče pro sebe. „Doba postmoderní, charakterizovaná jako postedukační, se naopak vyznačuje rezignací na výchovu a důrazem na vzdělávání, jak dosvědčuje dnešní označení ‚vzdělanostní společnost‘ (education society), společnost zaměřená na vzdělávání.“¹⁷⁸

V životě se máme naučit rozlišovat skutečné a zdánlivé, blízké a vzdálené, podstatné a nepodstatné vzhledem ke konkrétní situaci. „Vzdělanost je životní orientace, schopnost hodnotit, hierarchizovat, odpovědně volit a rozlišovat, co je a není důležité, a to nikoli jen z hlediska bezprostředního zájmu a okamžitého efektu, ale s přihlédnutím k povaze celku, až už je tím celkem příroda, svět, společnost, pospolitost, nebo mé vědomí a svědomí.“¹⁷⁹

¹⁷⁶ Pelcová, N., Semrádová I., Fenomén výchovy a etika učitelského povolání. Praha, Karolinum, 2014, s. 22

¹⁷⁷ Dawkins, R., Sobecký gen. Praha, Mladá fronta, 2003, s. 33

¹⁷⁸ Pelcová, N., Semrádová I., Fenomén výchovy a etika učitelského povolání, Praha, Karolinum, 2014, s. 14

¹⁷⁹ Tamtéž, s. 17

Vzdělávání v postmoderně se podřizuje tlaku kvapného světa, všechno má být objasněno ihned, jasně, stručně, ideálně obrázkově. Právě to podstatné není možné nakreslit, vyfotit a jednoduše všem objasnit a předat. „Toto ‚instantní‘ vědění, které dostávají žáci a studenti ve velkých kvantech a v hotové podobě, ať už od svých učitelů, z rozhlasu, z televize, či díky ‚surfování‘ na internetu, vědění, které je pohotově, ihned k dispozici, vědění, které na první pohled přináší akceleraci poznávání, toto ‚lehce konzumovatelné‘ vědění neposkytuje dostatek odkazů k souvislostem a nerozvíjí lidskou kreativitu.“¹⁸⁰

Musíme vnést do výchovy umění vděčnosti. Naučit si vážit lidí, zvířat a věcí, a to v nepřeházené pořadí. Vážít si především lidí, vztahů a přírody. Vše, co zde máme, pochází ze země. Ne z jiného, nějakého vzdáleného místa nebo jiné planety. Tady odtud. Musíme se učit obracet se k tomu, co je hodnotné, hledat to a rozpoznávat. Nejde o komerci, prožitky. Jde o hloubku a pravdu. Je to pro naše dobro, pro dobro naší planety.

I ti nejbohatší lidé na světě, kteří mají všechno a mohou si koupit na co si vzpomenou, i ostrov, necítí se šťastní, pokud své prožitky nemají s kým sdílet. Jde tedy o člověka. Člověk a láska k němu je na prvním místě! Jedině tak máme naději, že se k nám jednou někdo vrátí, skloní, že nám pomůže, až to budeme potřebovat. Vlídne, upřímné slovo se za peníze nekoupí. Pokrytectví ano, upřímnost ne. Když se naučíme být vděční i za maličkosti, bude nám jich přibývat.

Udělat se sebou to nejlepší je nevyřčenou povinností každého člověka. Ale co to znamená „to nejlepší“? Na nejlepší neexistuje měřítko, je to přesně to, co každý v sobě za nejlepší považuje. A kde se bere tato hodnota, podle které sebe i svět posuzujeme? Výchovou. Hodnoty se do člověka dostávají výchovou, méně pak okolními vlivy. V čem člověk vyrostl, jakými lidmi je obklopen, napodobuje a přebírá jejich hodnoty. Rodina blízká i širší, naši učitelé, trenéři, později partneři, kolegové a přátelé nás ovlivňují. S kým nejvíce času trávíme, toho hodnoty přebíráme. Vědomě a nevědomě. Když do nás od dětství nikdo nic „neinvestuje“ ve smyslu péče a výchovy, velmi těžko se to dohání. Přesně z toho vznikají mladé svobodné matky bez bydlení, muži, kteří nechtějí pracovat a zajistit budoucí rodinu. Nespěchat na život a udělat se sebou to nejlepší, abychom žili klidný, spokojený a naplněný život bez strádání. To je právem každého člověka na zemi. K právu se ale váží i povinnost. Přirozeně, 7 miliard lidí nemůže mít stejnou životní úroveň jako nejbohatší 1% populace. Pokud bychom chtěli takto žít, už nyní by nám nestačily ani tři takové planety. Zvyšování vzdělanosti a životního rozhledu a snižování

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 128

populace je dobrý cíl, možná jediný. Potřebujeme více moudrých a uvědomělých lidí, nikoliv více co do počtu na planetě. Takové uvědomění ale nepřichází samo. Musíme něco prožít, odžít, zakusit. Až když člověk zjistí, co v něm opravdu je, jaké jsou jeho schopnosti, může najít i svůj smysl pobývání na světě. A o svět je potřeba pečovat a co je svět? Svět je každý člověk, jeho potomci a planeta země. „Starost a péče o svět, o věci světa souvisí s globalizací, s problémy, které jako globální problémy narůstají, a ať chceme, nebo nechceme, ať to víme, nebo nevíme, ať jim rozumíme, nebo nerozumíme, jsou to problémy, které se nás týkají a nutnost jejich řešení se ozřejmuje se stále větší naléhavostí již v současné době.“¹⁸¹

Bezprostřední zájem, užitek, výdělek, sláva je přesně to, co hýbe soudobou společností a dovolím si říct, přesně to, co motivuje naše politiky. Nikoliv zájmy lidí, zájmy státu, jeho prosperita, rozvoj, ale pouze a jen jejich vlastní zisk a užitek. Neexistují hranice a není nikdo a nic, co by takovému jejich chování a konání mohlo zabránit. Zdá se, že už ani žádná revoluce toto nezmůže. Je to Titanik. Kde pak ale máme brát vzory? Nemyslím jen vzory pro naše děti, ale i vzory pro dospělé, protože každý člověk potřebuje nějaký vzor, někoho, koho alespoň v něčem obdivuje a napodobuje, čímž sám sebe utváří a rozvíjí. Kde je nějaká morálka, čest, slušnost, kde je poděkování, ale nejen to nutné a odseknuté s očima všemi směry jen na člověka, ke kterému ono děkuji směřujeme? Kde je upřímné a hluboké „děkuji“. Veškeré návyky získáváme výchovou. V první řadě z rodiny, dále ze školy, od přátel a na cestě životem. Postmoderním problémem je výchova sama¹⁸². Rodina a domov je podstatnou součástí vstupu do života. „Středem přirozeného světa je domov, místo, kde jsme nejvíce sami sebou“.¹⁸³

3.3. Hodnota člověka a naděje v ordo amoris

Každý chce vědět, že má hodnotu, že je víc než věc. V postmoderní společnosti se věci nebo zvířata uctívají více než lidé. Kolik mladých nemluví se svými rodiči, kolik vztahů je porušených, kolik přátelství funguje? Jednotlivci si dnes raději pořídí psa než partnera a ještě vykládají, jak je to skvělé, že pes je věrný a neomezuje je, jako partner. Dává se přednost drahým autům a značkovým kabelkám před časem stráveným s blízkými. Raději chodíme půl dne po nákupním centru a sháníme značkové oblečení, než bychom zašli na návštěvu ke staré

¹⁸¹ Tamtéž, s. 146

¹⁸² Srov. Tamtéž, s. 18

¹⁸³ Tamtéž, s. 36

babičce. A přitom všichni chceme být ujištěni, že jsme milováni, že jsme skvělí, potřební a že nám lidé dají přednost v kritické situaci, že máme pravdu. „Člověk ‚nemá‘ pravdu, pravda může mít člověka.“¹⁸⁴ Přejeme si, aby s námi druzí měli trpělivost, přitom sami nemáme trpělivost s nikým. Trpělivost k druhému „nepochybně spočívá v tom, že nejsme k druhému hrubí, neurvalí, přesně řečeno, že se nesnažíme vnutit mu za rytmus jemu vlastní rytmus svůj; stejně tak nesmíme s druhým zacházet jako s věcí, která vlastní rytmus vůbec nemá, a kterou tedy můžeme dle libosti znásilnit anebo ohnout.“¹⁸⁵ G. Marcel k tomu dodává: „Kdežto táži-li se například po hodnotě člověka, je ve skutečnosti veliký omyl myslet si, že bych si i tady mohl zachovat podobný postoj: domnívat se, že mohu při takovém zkoumání postupovat, jako bych sám nebyl ve hře, je čirý ilogismus.“¹⁸⁶ Bendlová dodává: „Hodnota není pro Marcela kvantitativní záležitostí kumulace majetku člověka, hromadění veřejných poct a uznání, dosahování stále vyššího stupně společenského postavení, vlivu a publicity, nýbrž výhradně záležitostí kvalitativní, neboli toho, čím člověk opravu je, záležitostí jeho lidské kvality.“¹⁸⁷

Smrtelná bytost hledá, aby trvala, aby byla nesmrtelná, aby byla stále. To je naplňováno jediným způsobem, plozením. Zanecháváme mladého jediné místo starého. O člověku se celý život mluví jako o témže, do dětství do stáří, přestože v sobě nikdy nemá tytéž složky, ale něco získává, něco jiného ztrácí, ať už jde o tělesné projevy nebo názory, bolesti, rozvažování. Vše smrtelné se uchovává opakováním. Učení se zachovává tím, že si jej opakujeme, život se zachovává tím, že se znovu a znovu opakuje, v nové generaci. Žijeme v silné touze se proslavit, získat jméno, být nesmrtelní, a proto jsme ochotní podstupovat nebezpečství pro sebe a pro své potomky, obětujeme peníze, pověst, a dokonce i život. Vše konáme pro nesmrtelnou čest, plozením dětí si opatřujeme paměť i nesmrtelnost, ale plody nesmrtelnosti se rodí i z moudrosti, básní a uměleckých děl nebo ušlechtilých činů. Za ušlechtilost a odvahu jsou postaveny památníky, zasvěcovány kostely, pojmenovávána místa. Po celá staletí pak nesou jména těch, kteří se proslavili, za plození dětí se pomník ještě nikomu nepostavil. Pud plození je lidskou přirozeností, „Jest to božská věc a to právě je v smrtelném tvoru nesmrtelné, početí a plození.“¹⁸⁸

Odborná věda a technika lidi rozděluje, právě vzdělání naopak umožňuje participování a společný život. Chválíme staré dobré časy, protože žijeme ve strachu z budoucnosti. Máme

¹⁸⁴ Palouš, R., *Ars docendi*. Praha, Karlova Univerzita, 2004, s. 84

¹⁸⁵ Marcel, G., *K filosofii naděje*. Praha, Vyšehrad, 1971, s. 99-100

¹⁸⁶ Tamtéž, s. 25

¹⁸⁷ Bendlová, P., *Hodnoty v existenciální filosofii Gabriela Marcela*. Praha, Filosofia, 1993, s. 11-12

¹⁸⁸ Platon, *Symposion*. Praha, Jan Laichter, 1947, s. 59

pocit, že v minulosti se žilo lépe, že byl život snadnější, nejhorší je přítomnost, a tak s nadějí očekáváme, že bude lépe, ale je to spíše jen utopický ideál. Proto je důležité vzdělání o dějinách, nejen historie, ale dějiny.

Dnešní věk působí svou nepochopitelnou povrchností bolest. Nikdy v dějinách nebylo vzdělání a výchova obtížnější než dnes. Nacházíme se ve věku světa rozvrácené doby, neovladatelných mas, obtíží realizovat nezbytné, ve věku napětí, narůstající nesvobody, útlaku, násilí a hrůzy hrozícího zániku podmínek vhodných pro život na Zemi.

V bolestném zápase o nový svět hledáme i svou novou podobu. Problém vzdělávání stojí ve středu našich zájmů. Vzdělání je zformované lidské bytí. Nemůžeme pochopit ani jedinou nahodilou věc, protože vše se nám představuje jedinečně v procesu určení a lidských zkušeností. Ve své podstatné totožnosti obsahujeme celek světa. Usilovat o vědění znamená chtít se účastnit na všem, co v přírodě je, co je v naší historii, a především v našich dějinách. Vzdělání je hloubka tvůrčího procesu.

Láska přitakává a trpělivě snáší co nelze chválit ani obdivovat, dokáže i trpět. Náleží ke vzdělání ničím neopovrhovat, prodlévat v nejhlubším nitru. Vzdělání je zlidštění člověka.

Manifestaci života nelze redukovat na mechanismy, život se vztahuje k celku, tedy k zachování a rozvoji, ale patří k němu i chřadnutí a smrt jako neoddělitelné jednoty.¹⁸⁹

Východní učení chápou lásku intelektualisticky. Ve východním myšlení se nevyskytuje vykupitel, ale pouze učitel moudrosti. Podobně jako u již zmíněného Platóna je láska Erós, touha po dobrém, nejen pud k plození, ale láska spočívající v poznání. Zde se dostáváme ke Schelerovu Ordo amoris, řád lásky a nenávisti. Ordo amoris je řád věcí, systém vládnoucích a převládajících vášní. Všechno, co na člověku poznáváme, co je pro něj morálně důležité, je projevem jeho ordo amoris. Scheler ještě více ujasňuje: „Kdo má ordo amoris nějakého člověka, ten má toho člověka.“¹⁹⁰ Pokouší se tím vyjádřit, že pokud pochopíme člověka jako celek, jeho hodnoty, postoje, zvyky, jednání, jeho ordo amoris, pak jedinečně mu můžeme porozumět. Podle ordo amoris si člověk vybírá praktické věci, podle něj jedná, je to jeho hodnotová struktura. Hodnotová struktura se nemění, i když se člověk vyvíjí, i když putuje životem dál.

Na ordo amoris spočívá i náš osud. Svým jednáním již něco vnášíme do budoucnosti, předem svým výběrem určujeme to, co nás potká. Budoucnost není nekonečně otevřená, nemůže se

¹⁸⁹ Scheler, M., *Můj filosofický pohled na svět*. Praha, Vyšehrad, 2003, s. 193

¹⁹⁰ Scheler, M., *Řád lásky*. Praha, Vyšehrad, 1971, s. 37

nám přihodit cokoliv, svým ordo amoris přitahujeme věci, které do svého života chceme a jiným se stavíme na odpor. Přitahování a odpuzování je ono ordo amoris. Osud se jeví jako kauzální nutnost, my ale chceme individualizovaný, specifický osud. Osud se děje jedinému subjektu. Osud je nezávislý na přání, chtění, úmyslech. Osud člověka je tedy to, co leží v ohraničených možnostech našeho prožívání světa. Ordo amoris ovládá průběh našeho osudu.

Závěr

Zbývá jen shrnout to, co je podstatné. S nadějí jako fenoménem má zkušenost každý člověk. Naději ovšem nelze chápat jen takto povrchně, takto předmětně, protože naděje je dvojí. Všichni máme své sny a přání, svá „doufám“, což jsou naděje běžné, povrchní, k nimž přistupujeme s jistou lhostejností. Těmto nadějím nepřikládáme zvláštní důležitost. Existuje ale jiná, transcendentní naděje, která je pravou nadějí, hlubokou a tajemnou. Transcendentní naděje nepřichází v podobě smyšleného, povrchního přání, tato naděje se rodí v utrpení. Transcendentní naděje je vítězstvím nad beznadějí, je pravým bytím.

Naděje není bez člověka. Naděje je nepředmětná, není nikde venku, v přírodě ani ve věcech, nedá se na ní ukázat prstem. Naděje se může zrodit jen v nitru člověka, z hluboké krize, bolesti, zoufání. Naděje přichází jako smíření, jako přijímání všeho, co jest, je i přijetím toho, co bude, i kdyby nemělo být už nic. K pravé naději se každý musí sám probojovat, dokonce probolet. Naději nelze vyvolat svobodnou vůlí, naděje k nám přichází jako dar. Naděje je hluboké tajemství, naděje je pokora, záchrana, důvěra. Pravá naděje je oproštěná od nánosů lží, nepravd, klamů. Transcendentní naděje znamená žít z vlastního, což vyžaduje velikou odvahu.

Pravá naděje není iluzorní představa dokonalého světa, kooperujících lidí ani nějakého utopického ráje. Pravá naděje je přítomná zde a nyní, dává se poznat ale jen tomu, kdo si k ní vyhloubí cestu. Naděje je dynamické „vpřed“, přestože nemá jasný cíl. Pravá naděje směřuje do neurčita, vždy přichází až po vyčerpání běžných naděj s konkrétním přáním. Jen pravá naděje je opravu zachraňující. Naděje je důvěra, s níž kráčíme dál.

Naději nesmíme zaměňovat s pozitivním myšlením, s důvěrným očekáváním pozitivních řešení a konců.

Je potřeba pochopit, že i když je náš život krásný a snadný, a i když se za nic z globálních problémů světa necítíme zodpovědní a je nám lhostejné, co bude s planetou, s budoucími příchozími, stačí jediný okamžik a vše může být jinak. Život je nepredikovatelný. Pravá, transcendentní naděje je tím, co nás vždycky zachrání. Před zlem, beznadějí, temnotou.

Fenomén naděje z pohledu různých autorů jsem podrobila analýze a došla jsem k závěru, že všichni autoři, ač odlišnými cestami, dochází ke stejným konkluzím.

Pravá naděje je síla vytrvat i v těch nejhorších situacích. Naděje přemůže zoufalství a dokonce i smrt.

Seznam použitých informačních zdrojů

Bendlová, P., Hodnoty v existenciální filosofii Gabriela Marcela. Praha, Academia, 2003. ISBN 80-200-1070-X

Bendlová, P., Gabriel Marcel. Praha, Filosofia, 1993. ISBN 80-7007-048-X

Bělohradský, V., Čas pléthokracie. Praha, 65. pole, 2021. ISBN 978-80-88268-57-4

Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih). Česká biblická společnost, 2001. ISBN 80-85810-29-8

Camus, A., Mýtus o Sisyfovi. Praha, Garamond, 1983. ISBN 978-80-7407-265-9

Dawkins, R., Sobecký gen. Praha, Mladá fronta, 2003. ISBN: 80-204-0730-8

Descartes, R., Meditace o první filosofii. Praha, Oikoymenh, 2015. ISBN 978-80-7298-202-8

Halík, T., Stromu zbývá naděje. Praha, Nakladatelství Lidové noviny, 2009. ISBN 978-80-7106-989-8

Heidegger, M., Bytí a čas. Praha, Oikoymenh, 2018. ISBN 978-80-7298-244-8

Hogenová, A., Čas jako problém. Praha, L. Marek, 2011. ISBN 978-80-87127-43-8

Hogenová, A., Fenomenologie a postmoderna. Praha, Univerzita Karlova - Pedagogická fakulta, 2015. ISBN 978-80-7290-818-9

Hogenová, A., K fenoménu „die Machenschaft“. Praha, Univerzita Karlova - Pedagogická fakulta, 2016. ISBN 978-80-7290-882-0

Hogenová, A., Nesmíme pospíchat. Praha, L. Marek, 2014. ISBN 978-80-87127-62-9

Hogenová, A. Ontologická nouze a dnešek. Praha, Univerzita Karlova - Pedagogická fakulta, 2019. ISBN 978-80-7603-013-8

Hogenová, A. Ontologie a onticita. Praha, Univerzita Karlova - Pedagogická fakulta, 2014. ISBN 978-80-7290-797-7

Hogenová, A., Pohyb a tělo. Praha, Univerzita Karlova - Fakulta tělesné výchovy a sportu. 2000. ISBN 80-7184-580-9

Hogenová, A. Tekutá doba a úkol myšlení. Praha, Univerzita Karlova - Pedagogická fakulta, 2017. ISBN 978-80-7290-968-1

Hogenová, A., Slaninka, M., Žít z vlastního pramene. Praha, Malvern, 2019. ISBN 978-80-75-30-164-2

Chardin, P. T., Místo člověka v přírodě. Praha, Nakladatelství Svoboda, 1967. ISBN 25-095-67

Chardin, P. T., The Phenomenon of Man. UK, London, William Collins Sons, 1959.

Chardin, P. T., Vesmír a lidstvo, Praha, Vyšehrad, 1990. ISBN 80-7021-043-5

Jünger, E., Chůze lesem. Praha, Oikoymenh, 1994. ISBN 80-85241-4

Kohák, E., Zelená svatozář. Praha, Sociologické nakladatelství, 1998. ISBN 80-85850-63-X

Kohák, E., Průvodce po demokracii. Praha, Sociologické nakladatelství, 2002. ISBN 80-86429-03-2

Kolektiv autorů. Filosofický slovník. Olomouc, Nakladatelství Olomouc, 1998, ISBN 80-7182-064-4

Lévinas, E., Etika a nekonečno. Praha, Oikoymenh, 2009. ISBN 978-80-7298-394-0

Lévinas, E., Existence a ten, kdo existuje. Praha, Oikoymenh, 1997. ISBN 80-86005-36-4

Lovelock, J., A Rough Ride to the Future. UK, Penguin Books, 2015. ISBN 978-0-241-96141-4

Lovelock, J., Gaia. Praha, Mladá Fronta, 1994. ISBN 80-204-0436-8

Machovec, M., Filosofie tváří v tvář zániku. Praha, Akropolis, 2006. ISBN 80-86903-16-8

Machovec, M., Smysl lidské existence. Praha, Akropolis, 2006. ISBN 80-7304-069-7

Machovec, M., Smysl lidského života. Praha, Nakladatelství politické literatury, 1965. ISBN 25-038-65

Marcel, G., K filosofii naděje, Praha. Vyšehrad, 1971. ISBN 33-351-71

Marcel, G., Od názoru k víře. Praha, Vyšehrad, 2004. ISBN 80-7021-531-3

Marcel, G. Přítomnost a nesmrtelnost. Praha, Mladá fronta, 1998. ISBN 80-204-0701-4

- Němec, J., ed. Bolest a naděje: 10 esejů o osobním zranění. Praha, Vyšehrad, 1992. ISBN 80-7012-056-7
- Nietzsche, F., Antikrist. Olomouc, Votobia, 2001. ISBN 80-7198-481-7
- Nietzsche, F., Dionýské dithyramby a jiné básně. Praha, Oikoymenh, 2018. ISBN 978-80-7298-350-6
- Nietzsche, F., Ecce Homo. London, Arcturus Publishing Limited, 2020. ISBN 978-1-78828-783-8
- Nietzsche, F., Filosofie v tragickém období Řeků. Olomouc, Votobia, 1994. ISBN 80-85619-44-X
- Nietzsche, F. Genealogie morálky. Praha, Oikoymenh, 2019. ISBN 978-80-7298-369-8
- Nietzsche, F. Lidské, příliš lidské. Praha, Oikoymenh, 2018. ISBN 978-80-7298-336-0
- Nietzsche, F., My filologové, Praha, Oikoymenh, 2018. ISBN 978-80-7298-351-3
- Nietzsche, F., Nečasové úvahy. Praha, Oikoymenh, 2005. ISBN 80-7298-134-X
- Nietzsche, F., O pravdě a lži ve smyslu nikoli morálním. Praha, Oikoymenh, 2007. ISBN 978-80-7298-281-3
- Nietzsche, F., Soumrak model. Praha, Československý spisovatel, 2009. ISBN 978-80-87391-15-0
- Nietzsche, F., Tak pravil Zarathustra. Olomouc, Votobia, 1995. ISBN 80-85885-79-4
- Palouš, R., Ars Docendi. Praha, Univerzita Karlova, 2004. ISBN 80-246-0855-3
- Palouš R., Svobodová Z., Homo educandus: filosofické základy teorie výchovy. Praha, Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1901-9
- Pelcová, N., Semrádová, I., Fenomén výchovy a etika učitelského povolání. Praha, Karolinum, 2014. ISBN 978-80-246-2636-9
- Pelcová, N., Vzorce lidství. Praha, Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-756-5
- Platon, Symposion, Praha, Jan Laichter, 1947, svazek 14
- Scheler, M., Můj filosofický pohled na svět. Praha, Vyšehrad, 2003. ISBN 80-7021-390-6
- Scheler, M., O studu. Praha, Mladá fronta, 1993. ISBN 80-204-0354-X

Scheler, M., Řád lásky. Praha, Vyšehrad, 1971. ISBN 33-344-71

Šmajs, J., Drama evoluce. Praha, Hynek, 2000. ISBN 80-86202-77-1

Weischedel, W., Zadní schodiště filosofie. Olomouc, Votobia 1995. ISBN 80-7198-015-3

Žižek, S., The courage of hopelessness. UK, Penguin Books, 2018. ISBN 978-0-141-98609-8

https://cs.wikipedia.org/wiki/Memento_mori

<https://ojs.cuni.cz/paideia/article/view/2145>